

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

1014 Budapest, Országház u. 30.; Budapest, 1250 Pf.: 9.

telefon: (1) 224 6754, fax: (1) 224 6752;

e-mail: titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.btk.mta.hu

I. A kutatóközpont egészét érintő kutatási és tudományszervezési eredmények 2012-ben

Az elmúlt év januárjában létrejött humán tudományi intézmény munkatársait – ahogy az az MTA honlapján is olvasható – „nem kisebb célkitűzés vezérli, mint hogy munkahelyük a hazai bölcsészettudományi kutatóhelyek között a legkiválóbb legyen, és nemzetközi szinten is méltó módon képviselje a magyar tudományos élet legjobb hagyományait és legmodernebb kutatási tendenciáit. Erre predesztinálja őket a kutatóközpont folyamatosan megújuló szellemi ereje és elhivatottsága. Legfontosabb feladatuknak a nemzetközileg kimagasló alap kutatások végzését tekintik a tagintézetek által képviselt interdiszciplináris témákban. Ezen túl céljuk a hazai és nemzetközi tudományos élet szereplőivel folytatott kommunikáció megújítása, valamint az, hogy a korszerű médiaeszközök segítségével a bölcsészettudományi kutatásokat a nagyközönség számára is láthatóvá tegyék”.

Ezt a sokrétű elképzelést és ezeket a nagy energiákat követelő feladatokat csakis úgy tudják megvalósítani, ha a stabil és hatékony működés feltételeinek megteremtésére összpontosítják erőiket. 2012-ben ezért az új szervezeti és irányítási rendszer kiépítése és a jövőt meghatározó kutatási stratégiák és projektek kidolgozása állt az elvégzendő feladatok élén. Az év végére sikerült megteremteni a zökkenőmentes működéshez szükséges feltételeket, amelyek lehetővé teszik a kutatóközpont érdemi és hatékony tevékenységét. A több mint 400 fős intézmény szerepének újragondolásával, rendszeres és széles körű szakmai eszmecserevel elfogadottá vált, hogy a kutatóintézeti hálózat reformja új lehetőségeket nyitott és új energiákat szabadított fel.

E célkitűzések jegyében nyújtották be terveiket az akadémiai kutatóhálózat megújítására kiírt pályázatra. A kutatóközpontban 21 új, az összes intézetre kiterjedő témacsoport alakult, amelyek különböző szintű, de minden esetben az együttműködésen alapuló programok megvalósítását tűzték ki célul. A pályázat eredményeként sikerült számos területen olyan nagyarányú támogatást nyerni, amelyek révén hosszú távú stratégiai döntések meghozatalára is sor kerülhetett. Emellett nem tagadható, hogy – egyetlen kivétellel – az újonnan tervezett témacsoportok tartalmi munkájának kibontakoztatására nem sikerült pénzügyi forrásokat teremteni. Ennek ellenére az év során alakult témacsoportok közül három szervezeti egység tevékenysége feltétlenül említést érdemel.

II. Közvetlenül a kutatóközpont vezetése alá tartozó kutatócsoportok kutatási eredményei, ezek jelentősebb publikációi

A kutatóközpont belső munkatársaiból és az ország számos egyetemi és múzeumi kutatóhelyéről verbuvált külső szakértőkből februárban szervezett *Magyar őstörténeti témacsoport* létszáma megközelíti a 40 főt. Kéthavonta rendezett nyilvános előadás-sorozatokon többek között foglalkoztak a magyarság Kárpát-medencei honfoglalását megelőző időkből az őseinkhez köthető emlékeket tartalmazó legújabban előkerült sztyeppe-i lelőhelyekkel, a székely írás kérdéskörével, a bizánci–magyar kapcsolatok régészeti hagyatékával, valamint a legfrissebb embertani kutatások értelmezési lehetőségeivel. Számos tudományterületet érintő programjuk a 2012 nyarán meghirdetett akadémiai pályázat

értékelése során elnyerte az MTA vezetésének támogatását, így 2013 januárjától szilárd anyagi alapokkal foghatnak hozzá tevékenységük kiszélesítéséhez.

A *Médiatudományi és médiatörténeti témacsoport* az MTA, valamint a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság megállapodása alapján jött létre 2012 júliusában. A 17 tagú témacsoport alapvető fontosságúnak tartja a média és a kapcsolódó társadalomtudományok közös művelését, szakmai kiadványok megjelentetését, konferenciák szervezését. Ennek értelmében került sor novemberben a *Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1920–1989*, decemberben pedig a *Médiaszabályozás a harmadik évezred kezdetén* című konferenciára, és elindították az *In Medias Res* című folyóiratot, amely a sajtószabadság és médiaszabályozás jogi-alkotmányjogi kérdéseivel foglalkozik.

A mind létszámában, mind témakörében jelentősen kibővült *Reformációtörténeti témacsoport* tagjai november végén *A reformáció értelmezése(i)* című nemzetközi konferencián mutatták be azokat a kutatási terveket, amelyekkel 2012 és 2017 között partnerként működnek közre a több mint száz intézményt tömörítő *Refo500* nevű konzorciumon belül. Ez a szervezet abból a célból jött létre, hogy megemlékezzen a reformáció félezer éves múltjáról; az MTA BTK részvétele pedig azt célozza, hogy részint az európai reformáció történetének magyar vonatkozásait és sajátosságait dolgozza fel és tegye publikussá ezen a nemzetközi fórumon, részint pedig a magyar tudományosságnak nagyobb figyelmet, újabb együttműködési lehetőségeket és tudományos publicitást biztosítson.

A hét tudományterületet képviselő kutatóközpont első közös fellépésére 2012. november 30-án került sor a Magyar Tudomány Ünnepe keretében, az ülészak témája a felfedező kutatások, címe a *Bölcsészszemmel Bizánctól Pennsylvaniáig*, helyszíne az MTA Székháza volt.

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

FILOZÓFIAI INTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 53.; 1250 Budapest, Pf.: 9.

telefon/fax: (1) 224 6784

e-mail: office@webmail.phil-inst.hu; honlap: www.fi.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2012-ben

A legfontosabb esemény a szervezeti átalakulás volt: az év során a Bölcsészettudományi Kutatóközpontozó való hatékony integráció érdekében, egyben az intézet korábbi gyakorlatának megfelelően is, megkezdtek működésüket a kutatócsoportok: a filozófiatörténeti, a tudományfilozófia és tudománytörténet kutatócsoport, valamint a tudomány és demokrácia kutatócsoport.

A filozófiatörténeti kutatócsoport – a 2012 nyarán tett munkatársi kezdeményezés nyomán – hivatalos működését szeptemberben kezdhette meg. „A csoport – programnyilatkozata szerint – súlyponti feladatának tekinti a *filozófia*-, illetve *tágabb értelemben vett eszmetörténetnek, valamint tudománytörténetnek elsősorban közép-európai súlyponttal történő kutatását*. Ezen belül egyik kiemelt téma a *magyar gondolkodás- és tudománytörténetnek nemzetközi kontextusban történő vizsgálata; valamint nemzetközi összehasonlító kutatások*. [...] az ilyen kutatás kifejezetten akadémiai kutatóintézeti feladat, országos integráló funkcióval.”

A tudományfilozófia és tudománytörténet kutatócsoport alapvetően tudományfilozófiai kutatások folytatására alakult, jellemzően olyan kutatókból, akiknek tudományos szocializációja részben nagynevű nemzetközi intézményekhez kötődik. A kutatócsoport keretében általános tudományfilozófiai problémák mellett főként a fizika, a pszichológia és a társadalomtudományok filozófiai kérdéseinek vizsgálatára nyílik mód.

A legkisebb csoport a *tudomány és demokrácia* összefüggéseinek kutatására alakult. Az év végére azonban kiderült, hogy e csoport tagjai inkább önállóan dolgoznak, a csoport működését újra kell gondolni, s ezért – nem függetlenül az intézetvezető-váltástól sem – 2013 januárjától a csoport helyét egy gyakorlati filozófiai kutatócsoport veszi át.

II. A 2012-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

A filozófiatörténeti kutatócsoport kutatásainak finanszírozása a közeljövőre nézve *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című, 2012 szeptemberében megkezdett, négyéves futamidejű OTKA-projekt révén jórészt biztosított. Ebben a kutatócsoport minden tagja részt vesz, s ekképp a következő évek központi közös vállalkozásához, egy magyar filozófiatörténeti kézikönyv szerkesztéséhez és megírásához szervesen kapcsolódik.

E pályázat keretei között került sor az MTA BTK belső együttműködési lehetőségeit erőteljesen kihasználva művészettörténészek, irodalomtörténészek, zenetörténészek, történészek, néprajzkutatók és szociológusok közreműködésével az *Identitások és váltások* című interdiszciplináris szimpóziumra. Egyúttal a konferencia az első lépés volt egy tágabb, BTK-n belüli együttműködés megvalósítására az Osztrák–Magyar Monarchia és utódállamai területére koncentrázó interdiszciplináris összehasonlító kutatás érdekében. Ehhez *A magyar*

gondolkodás- és tudománytörténet és nemzetközi kontextusai címmel megszületett egy a továbbiakban pályázatok alapjául is szolgáló programtervezet.

Az év során kutatott magyar filozófiatörténeti témák spektruma igen széles: Leibniz magyarországi recepciójától kezdve a magyar eszmetörténet biologicista érvelésén és metaforakincsén, a neotomista gondolkodáson, Balázs Béla és Wittgenstein koncepciójának párhuzamos elemzésén és a magyar nemzetkarakterológiai gondolaton keresztül egészen Bibó Istvánig ível. Elkészült egy kismonográfia kézírata *Hungarian Revolutions 1918–1919* címmel, amely az 1918–1919-es magyarországi forradalmak összefüggésében tárgyalja a magyar szellemi élet századfordulós fejleményeit, társadalomtudományi és filozófiai iskolákat, a Vasárnapi Kört.

A közép-európai, illetve egyetemes filozófia történetén belül a politikaelméleti gondolkodás több kutató érdeklődésének is a középpontjában állott: kiváltképp a kora újkori politikai filozófia antropológiai előfeltevései; a két világháború közötti nemzetkarakterológiák; a zöld gondolat; Hannah Arendt filozófiája a korabeli német ökológiai kultúrkritika kontextusában, továbbá Arendtnak és Kantnak a nemzetközi rendszerről vallott felfogása. Folytatódtak a már eddig is nemzetközi visszhangot kiváltott Wittgenstein-kutatások is: ezúttal a fordítás, nyelv és gondolkodás viszonya, továbbá a relativizmus összefüggései tárgyában jelent meg kétíves tanulmány a *Wittgensteiniana* sorozat egyik kötetében. Az Osztrák Kulturális Fórum felkérésére osztrák–magyar interdiszciplináris konferencia került megrendezésre Wittgenstein és a populáris és magas művészetek kapcsolatáról. A csoport fiatal kutatója átvette Husserlről írott disszertációja eredményeképp „summa cum laude” minősítésű PhD-diplomáját, továbbá *A fenomenológia keletkezése* könyvével elnyerte az egyetlen magyar filozófiai díjat, a Cogito-díjat.

A történeti vizsgálódások sokszor szisztematikus eredményeket is hoztak, illetve szervesen egészítik ki őket az önálló szisztematikus kutatások. Az elmúlt évben egyik ilyen kiemelt irány volt a képek szerepének filozófiai, továbbá a nyelv- és filmelméletre, film- és kultúrtörténetre alapozó vizsgálata (Bergson, Wittgenstein, Balázs Béla). Erre építve került sor a szóbeliség–írásbeliség problémájára vonatkozó árnyaltabb, az oppozíciós gondolkodást meghaladó koncepció megfogalmazására, valamint a képeknek a kognitív evolúcióban és a gondolkodásban betöltött szerepe elemzésére.

A tudománytörténeti vizsgálódások a kuhni paradigmaelmélet revíziójához vezettek: részben a „megértés, reprezentáció, reflexió: az együtt gondolkodás hagyományai a magyar matematikában”, „szellemi iskolák” témát kutatva, részben pedig a Kopernikusz-, a flogiszton–oxigén vita, valamint a modern fizikatörténeti paradigmaváltások elemzése révén. Emellett összehasonlító tudománytörténeti vizsgálatok olyan, a 18–19. századi, pozitívizmust megelőző természet- és bölcsészettudományos vitákra irányultak, amelyek nem illeszkednek a tudományfejlődés standard modelljébe.

A filozófiatörténeti kutatócsoportban olyan etikai témák vizsgálatával foglalkoztak, mint hogy vajon lehetséges-e korunkban az erkölcsi relativizmust meghaladva klasszikus értelemben vett természetjogot megfogalmazni. Ebben az összefüggésben említésre méltó hogy az *Etika* című könyv – átdolgozott, bővített változatban – második kiadást ért meg.

A gondolkodás- és tudománytörténeti folyamatok széles társadalom- és kultúrtörténeti háttér előtti, interdiszciplináris nézőpontú elemzése a csoport egyik fő törekvése. Az idevágó

munkák kedvező fogadtatásra találnak az illetékes szaktudósok körében is. Ezt bizonyítja például a *Századokban*, a Magyar Történelmi Társulat folyóiratában megjelent, Eötvös Józsefről szóló tanulmány; az *Európa centruma, perifériája: Történeti perspektívák, elméleti kihívások* című politikatudományi konferencia; egy munkatárs részvétele szenior kutatóként az MTA TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézete egyik projektjében; a Czuczor–Fogarasi Szótárról szóló lektorált, megjelenés alatt álló tanulmány. Nemzetközi vonatkozásban itt említendő meg, hogy az intézet egyik munkatársa részt vett a Deutsche Forschungsgemeinschaft által finanszírozott *Bildphilosophie* projektben, és egy interdiszciplináris osztrák–magyar konferencia szervezésében.

A tudományfilozófiai kutatócsoport egyik tagja megvédte doktori értekezését az Edinburgh-i Egyetemen, amelyben úgy érvelt, hogy számot lehet adni a tudományos magyarázataink és a szubjektív tudatos élményeink fenomenális karaktere között húzóódó szakadékról úgy, hogy közben kompatibilis marad a tudatosság kutatásának legújabb, empirikusan motivált elméleteivel. „*Origins of Social Theories of Knowledge*” címmel elkészítették a *Studies in East European Thought* (60, 2012/1–2, 1–158. o.) folyóirat tematikus különszámát, mely a közép-európai régió hozzájárulásának bizonyos vonatkozásait térképezte fel az ismeretelmélet szociologizáló megközelítéseihez eszmetörténeti perspektívából. A *History of the Human Sciences, British Journal for the History of Philosophy* és a Brill Kiadó egy szerkesztett kötetében megjelent tanulmányokban David Hume filozófiájának különböző aspektusait értelmezték a kortárs természetfilozófia és orvostudomány kontextusában.

A tudomány és demokrácia kutatócsoportban az elmúlt évben Kant-kutatások keretében monográfia készült Kantról és az MTA BTK konferenciáján tartott előadásából megjelenés előtt álló cikk készült. Demokráciakutatásaihoz kapcsolódóan cikk jelent meg a társadalmi utópiákról, továbbá egy angol nyelvű írás a Dewey–Rorty-hatásvonalról. Folytatódott a mediatizált kommunikáció és a közösség viszonyát érintő kommunikációfilozófiai kutatás is. A csoport egyik tagja azt vizsgálta, hogy az elektronikusan mediatizált kommunikáció milyen hatást gyakorol a társadalomról és a közösségről alkotott fogalmunkra, a különböző közösségek – így például a tudományos közösségek – szerkezetére, működésére és kölcsönhatásaira. A kutatómunka eredményeit egy szerkesztett kötet, két idegen nyelvű és két magyar nyelvű tanulmány formájában publikálta, valamint két magyar és egy nemzetközi konferencián elhangzott előadás keretében mutatta be. Szintén ennek a csoportnak a tagja a kvantumkorrelációk kauzális magyarázatával, a valószínűség interpretációival, a valószínűség és a kauzalitás összefüggésével, a valószínűség újkori történeti kialakulásának kérdéseivel foglalkozott. Ezen túl pedig a kvantumelmélet egy új no-go-tételének, a szakmában az elmúlt évben nagy visszhangot keltett Pusey–Barrett–Rudolph-tételnek filozófiai, illetve formális elemzésére vállalkozott. E kutatónak vezető külföldi tudományfilozófiai folyóiratokban jelentek meg tanulmányai.

b) Tudomány és társadalom

Több kutatott téma – miközben új tudományos eredményeket hozott – egyszersmind „A tudomány helye és szerepe a modern társadalomban és kultúrában” átfogóbb téma felé is vezetett. Ilyen volt például a tudományok racionalitásának a problémája vagy a tudomány és vallás viszonyáról szóló – interdiszciplináris, természet- és bölcsészettudományok érintkezési pontjában álló vizsgálatokra lehetőséget nyújtó – kérdésfeltevés is. Az utóbbit illetően a *Vigiliában* megjelent tanulmány kimutatta, hogy a tudományok továbbra is lehetővé teszik a

világnézeti pluralizmust, és az ateista világnézetek a tudományokra hivatkozva nem követelhetnek prioritást maguknak.

Az intézet egyik munkatársa – a fogalomhálókkal és a közösségi tudásszervezéssel kapcsolatos kutatási eredményeit hasznosítva – vezeti az Új Széchenyi Terv keretében megvalósuló *MMATT – Mobil Multimédia Alapú Tudás Transzfer* kétéves K+F projektet, melynek célja korszerű tudástranszfer-architektúrák fejlesztése és kutatása.

Egyik kutatójuk az MTA BTK tudomány napi rendezvényén előadást tartott, melyből egy megjelenés előtt álló cikk készült.

Jóllehet a szorosán vett ismeretterjesztési tevékenység nem állott hangsúlyosan az éves tevékenység középpontjában, megemlíthető néhány olvasótáborban, illetve képzőművészek részére szervezett táborban tartott előadás: Pécssett a Hajnóczy József Kollégiumban ismeretterjesztő előadás hangzott el középiskolásoknak a pszichológia filozófiájának kérdéseiről, valamint ugyancsak Pécssett az American Corner szervezésében ismeretterjesztő beszélgetés zajlott a forradalmak problematikájáról.

Részben az ismeretterjesztés kategóriájába sorolható az a terjedelmes, hosszabb távon is elérhetőnek tervezett elektronikus könyvtár is, amely két tavalyi konferencia honlapján is olvasható az előadók témába vágó munkáiból. (*Identitások és váltások*: <http://members.upc.hu/neumer.katalin/identitas/>, *Wittgenstein nach der Arbeit*: <http://www.tofk.elte.hu/tarstud/lw/kunst/index.html>.) Az intézet egyik kutatójuk rádióinterjúban mutatta be új monográfiáját.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2012-ben

A filozófiatörténeti csoport kiterjedt kapcsolatainak, a hazai és a nemzetközi tudományos életbe való beágyazottságának látványos mutatói mindazok a hazai és külföldi kutatások, amelyekbe a munkatársakat bevonták, a nemzetközi konferenciák, amelyeken többnyire meghívott előadóként részt vettek, a tanulmányutak, hazai és külföldi folyóiratszerkesztői tevékenység, tudományos társaságokban viselt tisztségek, a külföldi kutatási intézményekben, illetve kutatócsoportban való részvétel, valamint a külföldről az intézetbe érkezett vendégkutatók.

A csoport tagjai kutatóként vettek részt *A fizika filozófiája* (OTKA, 2010–2013, ELTE TTK), *A pszichoanalízis mint a humántudományok egyik paradigmája* (OTKA, 2010–2013, MTA TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet) és a *Korai felvilágosodás a XVII–XVIII. sz. fordulóján* (OTKA 2007–2012, ELTE BTK) kutatásokban. Az egyik munkatárs külső tagja a PPKE JÁK Jogbölcseleti Tanszéke Ius Naturale Kutatócsoportjának.

Több hazai folyóirat (*Magyar Filozófiai Szemle*, *Kellék*; *Polanyiana*; *IMAGO*) szerkesztőbizottságában dolgoznak. A Magyar Filozófiai Társaság egyik alelnöke, valamint a Magyar Wittgenstein Társaság elnöke a csoport tagjai közül kerül ki.

2012-ben lezárt nemzetközi projektek:

– *Ethics and Aesthetics in Central European Philosophies*. 2010–2012. Az intézet akadémiai bilaterális projektje a Cseh Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetével.

– *Affectivity and Its Vicissitudes in Humanities and Social Thought*. 2011. 07. 01–2012. 03. 31. International Visegrad Fund. Az intézet – a csoport két tagja révén – a pályázat hivatalos partnere. A projekt koordinátora: a Lengyel Tudományos Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézete.

– *Bildphilosophie*. 2009–2012. Deutsche Forschungsgemeinschaft. Egyéni kutatói részvétel a Tübingeni Egyetem projektjében. Honlap: http://www.gib.uni-tuebingen.de/netzwerk/glossar/index.php?title=GIB_-_Glossar_der_Bildphilosophie:DFG-Netzwerk_Bildphilosophie

Emellett a csoport egyik munkatársa tagja a Bécsi Egyetem „Tracing Wittgenstein” csoportjának és az Institut für Sozio-Semiotische Studiennek, magyar együttműködő partnere a Grazi Egyetem Arbeitsbereich Österreichische Philosophie-nak, továbbá tagja a *Wittgenstein Studien* (a Nemzetközi Ludwig Wittgenstein Társaság periodikája) tanácsadó és bíráló testületének.

Az Osztrák Kulturális Fórum felkérésére, a Bécsi Egyetem „Tracing Wittgenstein” csoportjával együttműködésben került sor a *Wittgenstein nach der Arbeit* osztrák–magyar interdiszciplináris szimpóziumra.

A külföldi konferencia-részvételek súlypontja a szorosabb értelemben vett közép-európai régióra, valamint német, spanyol és angol nyelvterületre esett. A hosszabb tanulmányutak úti célja Németország, Ausztria és Csehország volt.

Vendégkutatóként akadémiai együttműködés keretében a Cseh Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete egyik munkatársa 3 hétig, Domus Hungarica-ösztöndíjasként pedig a kolozsvári Bolyai Egyetem oktatója 1 hónapig tartózkodott az intézetben.

A *tudományfilozófia kutatócsoport* tagjai a BME-n, PTE-n és az ELTE-n tartottak kurzusokat. Számos hazai konferencia-részvétel mellett a kutatócsoport tagjai Prágában, Münsterben és Jinanban (Kína) vettek részt nemzetközi konferenciákon. Jelenleg is szerkesztés alatt áll a *Conflicting Values of Inquiry* c. kötet, mely az episztemikus értékek problémájára fókuszál a kora modern kontextusban, amerikai, német, brit, izraeli, belga, magyar és román szerzőkkel (Brill), valamint egy a pszichológia filozófiájának problémáit tárgyaló tematikus folyóiratszám (*Monist*), melynek szerzőgárdája ugyancsak nemzetközi, jellemzően brit, amerikai, ausztrál szerzőkből áll.

A kutatócsoport tagjai szervezői voltak a Pécsi Tudományegyetemen rendezett *Historical Philosophy of Science Summer School*nak, melynek előadói között Giora Hon (Haifa), Stephen Ducheyne (Brüsszel), Axel Gelfert (Szingapúr) és Falk Wunderlich (Mainz) szerepeltek. A kutatócsoport az Equilor Zrt. támogatásával tudományfilozófiai előadás-sorozatot szervezett, melynek előadói Martin Kusch (Bécs), John Manchak (Notre Dame), Karl Enenkel (Münster), Hasok Chang (Cambridge) és Don Howard (Notre Dame) voltak. Kétheti rendszerességgel a kutatócsoport tagjai szemináriumot tartottak, melyen elkészült munkáikat vitatták meg alkalmanként meghívott vendégek társaságában. A megvitatott tanulmányok többsége folyóiratokhoz, illetve gyűjteményes kötetekbe benyújtásra került.

A *tudomány és demokrácia kutatócsoport* egyik tagja előadásokat tartott Oxfordban, Lausanne-ban és Münchenben. Egy másik kutató saját témájáról egy nemzetközi kommunikációfilozófiai szakmai együttműködés jegyében az Erasmus program keretében

Mass Communication Theory címmel tartott egyetemi előadásokat a Zittau/Görlitzi Egyetem vendégprofesszoraként.

IV. A 2012-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947). OTKA K104643. 2012. 09. 01–2016. 08. 31. A teljes futamidőre 9 480 000 Ft. A csoport minden tagja részt vesz benne. A kutatás célja egy alapján adaptív filozófiai kultúrán belül létező, folyamatos filozófiai tradíció rekonstrukciója. A cím két évszáma a magyar filozófiatörténet szimbolikus dátuma: a kezdő évszám az első, modern nyilvánosságtérben zajló diskurzus, a magyar Kant-vita kezdete, a záró időpont pedig e nyilvánosságtér időleges megszűnésének, az *Athenaeum* című filozófiai folyóirat betiltásának éve.

A fenomenológia keletkezése. OTKA PD105101. 2014. 04. 01–2017. 03. 31. A teljes futamidőre 17 752 000 Ft. A kutatás célja rekonstruálni a fenomenológia keletkezésének részletes képét azon egymáshoz kötődő átalakulások és fogalmi eltolódások azonosításával, amelyek a késő 19. századi európai filozófia közös kontextusától a fenomenológia 1920-as, 1930-as években megjelenő első önálló formájához vezettek.

MMATT – Mobil Multimédia Alapú Tudás Transzfer (<http://mmatt.hu/>). K+F projekt az Új Széchenyi Terv keretében. Célja egy olyan komplex mobil, multimédia alapú oktatást támogató és kutatás-fejlesztési eszközkészletet szolgáltató rendszer előállítás, amely a mai piacon töredékesen megtalálható programokkal, szolgáltatásokkal szemben koncentrált 21. századi megoldást nyújt a vállalatok, iskolák, felsőoktatási és felnőttképzési intézmények közötti tudástranszferre. A pályázati munkát az intézet kutatója vezeti, de a munka nem az intézetben belül folyik. 2012-ben az OKI, a POZITEAM, a SULINET, a HUMANSOFT és a BME Információs Társadalom és Trendkutató Központ vettek benne részt.

V. A 2012-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Benedek A. – Lajos G.: Building Augmented Knowledge Architectures: Requirements for Collaboration Platforms of NextGen Concept Organization Tools. In: López Martínez, A.; Gómez Chova, L.; Candel Torres, I. (eds.): Proceedings of ICERI2012 Conference 19th–21st November 2012, Madrid, Spain, IATED, 1492–1506 (2012)

Boros János: A tudomány és a filozófia esete a természettel, a történelemmel és a demokráciával. *Magyar Tudomány* 172: (3) 354–361. (2012)

<http://www.matud.iif.hu/2012/03/13.htm>

Demeter Tamás: Hume's Experimental Method. *British Journal for the History of Philosophy* 20: (4) 577–599. (2012)

Fazekas Péter: Arkangyalok és démonok – A visszavezethetlenség mint nem-episztemikus kritérium. In: Kertész G., Paksi D., Zemlén G. (szerk.): *Emergens evolúció*. Budapest, L'Harmattan, 43–54. (2012)

Gángó Gábor: Judgement in Politics: Responses to International Insecurity from Hannah Arendt and Immanuel Kant. *Studia Humana* 1: (2) 29–39. (2012)

Mester Béla: Reconciliation as a Basis of Establishing Political Communities. Athens after the Thirty Tyrants – Central Europe after Its Pocket-Tyrants. In: Janez Juhant, Bojan Žalec (eds.):

Reconciliation. The Way of Healing and Growth. Münster: LIT Verlag, 205–212. (2012)
(Theologie Ost – West. Europäische Perspektiven Bd. 16.)

Neumer Katalin: Verführt auch die ungarische Sprache das Denken oder lassen sich auch die Ungarn therapieren?: Überlegungen, ausgehend von den Problemen der ungarischen und der russischen Übersetzung der Philosophischen Untersuchungen. In: Matthias Kroß, Esther Ramharter (Hrsg.): Wittgenstein übersetzen. Berlin: Parerga Verlag, 239–276. (Wittgensteiniana 9.) (2012)

Szabó Gábor: Separate Common Causal Explanation and the Bell Inequalities. *International Journal of Theoretical Physics* 51: (1) 110–123. (2012)

Turgonyi Zoltán: Ervin Gábor helye korának szellemi életében. In: Frenyó Zoltán (szerk.): Ervin Gábor emlékezete – Ervin Gábor bölcséleti munkái. Fejezet a magyar neotomizmus történetéből. Budapest: L'Harmattan, 99–114. (2012)

MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

telefon: (1) 279 2776; fax: (1) 385 3876

e-mail: igazgato.iti@btk.mta.hu; honlap: www.iti.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2012-ben

Az intézet fennállásának 57 éve alatt végig meghatározó szerepet játszott a magyarországi irodalomtudományban, s ezen az sem változtatott, hogy 2012 januárja óta az MTA BTK tagintézményeként működik. Az intézet ma is több száz hazai és külföldi kutatóval dolgozik összehangoltan, közös projektek kezdeményezőjeként és részeseként; munkatársai részt vesznek a hazai irodalomtudományi intézményrendszer működtetésében, a szakmai testületek irányításában, a tudományos minősítésben, valamint a diszciplináris utánpótlás graduális és posztgraduális képzésében. Kézikönyvei, könyvsorozatai, saját folyóiratai és ezek honlapjai, valamint internetes fóruma (www.reciti.hu) segítségével az intézet teret ad az új kutatási eredmények közreadásának és megvitatásának. Rendszeresen szervez közös szakmai rendezvényeket az irodalomtudományt művelő hazai és határon túli magyar egyetemi tanszékekkel, a szomszédos országok e tudományágat művelő akadémiai testvérintézeteivel, az érintkező bölcsészettudományi kutatási ágak hazai akadémiai kutatóintézeteivel, valamint a közgyűjteményekkel.

Az intézet legfontosabb szakterülete a *textológia*. Több évtizede készülő és újonnan megindított sorozatai *kritikai kiadásban*, a ma elérhető legkorszerűbb módszertani eljárásokkal és a rendelkezésre álló ismeretek legteljesebb tudományos összegzésével (keletkezés-, tárgy-, szöveg- és befogadástörténet, utóélet stb.) adják közre a klasszikus magyar írói életműveket a középkortól a modern irodalomig, gondoskodva a nemzeti kulturális örökség irodalmi szövegeinek minőségbiztosított feldolgozásáról és megőrzéséről. Jelentős irodalmi és művelődéstörténeti forrásmunkák, ritka nyomtatványok és kéziratok gyakran hasonmás kiadásban, illetve jegyzetelt szövegkiadásként látnak napvilágot.

A magyar *irodalomtörténet* korszakainak, irányzatainak, műfajainak, alkotóinak rendszeres, kiterjedt tanulmányozásával az intézet a magyar irodalomtörténet átfogó szintézisben való megírását készíti elő. Ennek során nemcsak a magyar nyelvű, hanem a magyarországi latin nyelvű és a magyarországi nemzetiségek nyelvén íródott alkotásokat is tanulmányozza, és kiterjeszkedik a szomszédos népek és a kultúra egyes területein korábban mintaadó szereppel bíró nyugat-európai nemzetek irodalmaival való kapcsolatrendszer kutatására is (mind a genetikus, mind a tipológiai komparatiztika művelésével). A munkatársak az irodalom története mellett *az irodalmi gondolkodás, az irodalomtudomány, a kritikai megítélő elvek történetét* is tanulmányozzák: az irodalomfogalom és -értelmezés koronkénti eltérései a grammatikai, a retorikai, a poétikai, az esztétikai, a nyelvfilozófiai keretek változásainak leírása során válnak megérthetővé, ennek kapcsán sor kerül az irodalmi képzés, az irodalmi intézményrendszer tanulmányozására és az irodalmi gondolkodásnak teret adó ismeretelméleti, filozófiai, teológiai nézetek eszmétörténeti tanulmányozására is.

Az intézet az *irodalomelméleti* kutatásnak mind a strukturalista, mind a posztstrukturalista irányzatait műveli. A főbb témák ezen a területen a *műfaj- és fordításelmélet, a narratológia, a tropológia, a referencia és a szövegimmanencia viszonya*, valamint az irodalomtörténet-írás és az irodalomtudomány *módszertani kérdései* és új irányzatai. Az Irodalomtudományi Intézet

a magyar nyelvű tudományos és kulturális életet szakmai érvei és speciális kompetenciái alapján alakítja és tematizálja, emellett nagy tekintélyű részese a tudományterület nemzetközi diskurzusának.

II. A 2012-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

A textológia terén 2012-ben – a kiadásokhoz szükséges pénzügyi keretek korlátozott volta és a pályázati struktúrák kedvezőtlen átalakulásai ellenére – jelentős újdonságokat publikáltak és szerkesztettek az intézeti kutatók. Intenzíven folytak a kritikai kiadások munkálatai. Megjelent a rangos neolatin intézeti sorozat (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*) 16. kötete, amely közel hetedfélszáz lapon teszi közzé a mohácsi szemtanú, Brodarics István latin nyelvű leveleit (*Brodarics István: Epistula*); a munka iránti nemzetközi érdeklődést jelzi, hogy jelentős részben lengyel- és olaszországi források feltárásával volt összeállítható, és ünnepélyes hazai prezentációja mellett egy horvátországi könyvbemutatón is lelkesen fogadták. A régi magyar költészet kritikai kiadásának referenciasorozata, a *Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század* a 13. kötetel bővült, melynek címe: *Barátságos mulatozások: Episztologyűjtemények az 1770–1780-as évekből*, s benne Bessenyei György és Ányos Pál költői társaságainak korszakot meghatározó szövegei olvashatók. Jelentős regény szövege jelent meg a Kosztolányi Dezső összes műveit közreadó kritikaikiadás-sorozatban: *Nero, a véres költő*. Hogy a kritikai szövegkiadások olyan komplex munkálatok, amelyek rendhagyó szövegértelmezéseket is lehetővé tesznek, azt jól jelzi a kiadás intézeti szerkesztőjének, az Irodalomelméleti Osztály vezetőjének egy másik, monografikusan kidolgozott munkája: a Kosztolányi-szövegek kritikai kiadásra való elkészítése folyamán, ennek tapasztalataiból és tanulságaiból kiindulva, nagy sikerű monográfiát írt *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény* címmel. A Kölcsey kritikai kiadásnak többkötetnyi kézírata volt munkában az év során, és a XIX. Századi Osztály által indított *Hagyományfrissítés* című új könyvsorozat 2012-ben megjelent első műértelmező kötete, a *Szívből jövő emlékezet: Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című irásáról* is ezekből a munkálatokból nőtt ki. A kötetben az intézet két munkatársa közölt tanulmányt, a sorozat bevezetőjét pedig az osztályvezető írta. Ugyancsak többkötetnyi szöveg kiadásra való előkészítése folyt Arany János műveinek kritikaikiadás-sorozatában, amelynek az 1817-es születési évforduló közelgő bicentenáriuma ad kiemelt jelentőséget; a sorozat vezető munkatársa fontos nagy tanulmányt közölt 2012-ben, amely Arany hivatali dokumentumainak sajtó alá rendezéséből nőtt ki.

Noha nem kritikai kiadás, mégis az angolszász modern filológia hazai művelésének legjelentősebb 2012-es teljesítménye James Joyce *Ulysses* című világhírű regényének új fordítása és kiadása, amely a Modern Magyar Irodalmi és az Irodalomelméleti Osztály két munkatársának meghatározó hozzájárulásával készült el, akik mind a fordításban, mind a kommentárírásban részt vettek. Többéves vállalkozás végeredményéről van itt szó, amelynek során a fordító és értelmező kutatók autentikusan szólaltatták meg a világirodalom egyik legfontosabb modern művét.

Az irodalomtörténeti korszakok, irányzatok, műfajok, alkotók tanulmányozása köréből egy olyan kollektív vállalkozással kell kezdeni a felsorolást, amelyet több mint egy évtizednyi munka után végeztek be maradéktalan minőségben 2013-ban. A *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, melynek elkészítése intézeti tervfeladat volt – főszerkesztője a Reneszánsz Osztály

munkatársa, írói között pedig ott találhatók az intézet kora újkorral foglalkozó tagjai –, a 13. kötettel befejeződött. A sorozat szakmai és tudománytörténeti jelentősége kimagasló, hatalmas egyéni és kollektív munka eredményeként született meg, a kora újkor tárgyi és szellemi kultúrájának hasonló enciklopédikus összegzésére korábban még sosem került sor. A továbbiakban még egy mutatókötetet kívánnak elkészíteni a sorozathoz, illetve új feladatvállalásként a lexikon elektronikus hálózati változatának létrehozását és folyamatos gondozását tűzik ki célul.

A régi magyar irodalomtörténet kutatásának legjelentősebb 2012. évi személyi teljesítménye az az egyszerezős tanulmánykötet, amely *Kutak* címmel jelent meg a *Humanizmus és Reformáció* című intézeti könyvsorozat 33. köteteként. A tanulmánygyűjtemény a XV–XVI. századi magyarországi humanista irodalom és művelődés rendszeres áttekintését végzi el, egyaránt tekintettel a latin és a magyar nyelvű szövegekre, dokumentumokra. A szerzőt, aki a magyarországi humanizmuskutatás egyik legnagyobb szaktekintélye, a Reneszánsz Osztály két munkatársa segítette a könyv szerkesztésének munkálatai során.

A kora újkori, reneszánsz és késő reneszánsz humanista irodalom kutatása körüli kollektív teljesítménynek minden évben a Reneszánsz Osztály által szervezett tavaszi konferencia, az osztály által koordinált, országos hatókörű Reneszánsz és Barokk Kutatócsoport (REBAKUCS) éves találkozója szokta a legátfogóbb seregszemléjét jelenteni. Ez a több mint negyven évre visszatekintő konferenciasorozat a legnagyobb múlttal rendelkező szakmai rendezvény a hazai irodalomtudományi életben, az intézet szakmai kiválóságának és identitásának fontos alappillére, amely a kora újkori irodalmat kutatók tudományos közösségében a legrangosabb hazai fórumnak számít. Az esemény 2012 májusában is sorra került, ezúttal Debrecenben, *A kora újkori prózai kegyességi műfajok rendszere és elmélete* címmel. A reformáció kegyességi kultúrájának és a kora újkori magyar írásbeliség viszonyának olyan irodalomtörténeti vizsgálata került fókuszba e konferencián, amely poétikatörténeti, textológiai és műfajelméleti dimenziókban vizsgálta a kora újkori devóció ide vonható szövegeit. A 2012-es évben, rendhagyó módon, a sorozat két korábbi konferenciájának az előadásait is sikerült igényes tanulmánykötetben megjelentetni. A 2008-ban Esztergomban megrendezett konferencia anyagát *Identitás és kultúra a török hódoltság korában* címmel jelentették meg, míg a 2011-ben Miskolcon megrendezett konferenciáé, példás gyorsasággal, *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* címmel jelent meg. Mindkét kötet szerkesztését az eredeti konferenciát is szervező, a Reneszánsz Osztály kötelékében dolgozó munkatárs végezte. Természetesen mindkét kötetben nagy számban vannak jelen szerzőként a Reneszánsz Osztály munkatársai.

Ugyancsak megjelentek a XVIII. Századi Osztály által rendezett 2011. évi nemzetközi Mikes-konferencia idegen és magyar nyelvű kötetei. A magyar nyelvűt (*Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*) kizárólag az osztály munkatársai gondozták, míg az idegen nyelvűt (*Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil: Das Werk von Kelemen Mikes im Kontext der europäischen Aufklärung – Transmission of Literature and Intercultural Discourse in Exile: The Work of Kelemen Mikes in the Context of European Enlightenment – Transmission de la littérature et interkulturalité en exil: L'œuvre de Kelemen Mikes dans le contexte des Lumières européennes*, Bern–Berlin etc., Peter Lang, 2012) az osztályvezető külföldi munkatársakkal együtt szerkesztette és adta ki. Vállalkozásuk eredményeként új megvilágításba került a magyar szépirodalom XVIII. századi szakasza, illetve annak betagozódása az európai irodalomba.

A XVIII. Századi Osztály egyik munkatársa, aki nemcsak irodalomtörténészként, hanem előadóművészként is a kora újkori közköltészet és zenei kultúra tudós kutatója és előadója, *Doromb* címmel indított tanulmánygyűjtemény-sorozatot. A folklór szóbeliség és az irodalom határmezsgyéjén elhelyezkedő közköltészet köréből egy teljességre törekvő kritikai kiadás elkészítése is folyamatban van, a könyvsorozat nyitó kötetében olvasható tanulmányok részint előkészítik, részint már szintetizálják a textológiai munka eredményeit. Az osztály másik munkatársa elkészítette a korábban európai hírnevű nyelvész, Kalmár György bibliográfiáját, amely az intézet recenziós portálján (www.reciti.hu) hozzáférhető, és jelzi azt a törekvést, amellyel az irodalom történetét részint a nyelvi diszciplínák történetével, részint az eszmetörténeti vizsgálatokkal kívánják összekapcsolni. A Bibliográfiai Osztály munkatársa, aki már évek óta intenzíven tanulmányozza Erdély felekezeti kultúráját, újabb tanulmánykötetben tette közzé kutatásainak eredményeit *Katolikus kincsek: Egyháztörténeti tanulmányok* címmel.

Az intézet XX. századi irodalomtörténettel foglalkozó három munkatársa is tanulmánykötetet adott ki. Egyikük a klasszikus modernség poétikai jegyeinek meghatározására törekedett *Textus és szimbólum* című kötetében, másikuk tanulmányait és jelentősebb publicisztikai írásait tette közzé *Párhuzamosok a végtelenben: Tanulmányok, esszék, kritikák* címmel, míg a harmadik vállalkozás a terapeutikus eljárások és az irodalmi beszédmódok érintkezésének elméleti kereteit és történeti példáit tárgyalta (*Nyitott könyv: Irodalom, terápia, elmélet*).

Az intézet törekszik rá, hogy a munkatársai által elért eredményeknek nemzetközi figyelmet és idegen nyelvű megjelenést is biztosítson. Angol fordításban jelentek meg a Reneszánsz Osztály munkatársának a Mátyás királyról és a köréje szerveződő humanista műveltségről szóló tanulmányai *Created for Harmony: Studies and Essays on King Matthias* címmel. Az Irodalomelméleti Osztály munkatársa bolgár partnerintézetükkel, a Bolgár Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetével közösen szerkesztett tanulmánykötetet, *Images of the Other in Literary Communication* címmel. A nemzetközi tudományosságba való bekapcsolódás, sőt jelentős szakmai hozzájárulás tényét igazolja a Közép- és Kelet-európai Osztályon működő turkológiai kutatócsoport munkatársai által szerkesztett és a neves Harrassowitz Kiadónál megjelentetett *Archivum Ottomanicum* közzététele. 2012-ben a 29. évfolyam jelent meg. Ugyancsak nélkülözhetetlen kézikönyv a Genfben a Droz Kiadó gondozásában megjelenő *Bibliographie Internationale de l'Humanisme et de la Renaissance* című nemzetközi reneszánsz bibliográfia, amelynek a részére – mint már egy évtizednél hosszabb ideje minden évben – a Reneszánsz Osztály munkatársa gyűjtötte össze a magyar anyagot, hozzávetőleg négy nyomdai ív terjedelemben. Szintén a nemzetközi tudományosság érdeklődésétől kísért, viszont egyedi bibliográfiai vállalkozás volt, hogy a Reneszánsz Osztály vezetője – korábbi gyűjtését kiegészítve és aktualizálva – a Római Magyar Akadémia és a Balassi Intézet kiadásában megjelentette Klaniczay Tibor idegen nyelvű műveinek *Bibliografia delle opere in lingua straniera* című bibliográfiáját.

Az intézet 2012-ben is átadta saját alapítású, rangos tudományos díjait: a régi magyar irodalom kutatásáért járó Klaniczay Tibor-díjat, a XVIII. századi kutatásokért adható Faludi Ferenc Alkotói Díjat (a Magyar Jezsuita Rendtartománnyal közösen), a XIX. századi szaktanulmányokat honoráló Martinkó András-díjat, valamint a Tarnai Andor-díjat, mely a kritikátörténet kiemelkedő kutatói munkájának elismerése.

b) Tudomány és társadalom

A tudományos eredmények népszerűsítésében az intézet 2012-ben is jelentős részt vállalt. A kutatók számos előadást tartottak a nagyközönségnek (könyvbemutatók, kerekasztalok), tekintélyes mennyiségű ismeretterjesztő írást publikáltak (cikkek, interjúk, emlékbeszédek, nekrológok), s a média nyilvánossága előtt is többször beszámolhattak legújabb kutatási eredményeikről, tv- és rádióinterjúkat adtak, s az internetes híryanagban is egyre gyakrabban bukkantak fel. Nagy médiaérdeklődés kísérte a fent már bemutatott Joyce-fordítás megjelenését, több nemzetközi projekt, illetve konferencia szervezését. A Kossuth Rádió július 25-i *A hely* című, az intézetben készített adásában számos munkatárs megszólalt, akik kutatásaikról, illetve az intézetről mint szellemi műhelyről nyújtottak hiteles beszámolót. A 2011-es Mikes-év jelentős hozadékának tudható be, hogy megjelent a *Magyar Tudomány* 2012. évi Mikes-különszáma, amelyet a XVIII. Századi Osztály munkatársai szerkesztettek. Több kutató foglalkozik előadó-művészettel is, pl. az intézet egyik főmunkatársa egyúttal a *Musica Historica* együttes vezetője, több CD zenei szerkesztője és kiadója.

Az irodalomtudomány közvetítői szerepe a kulturális kapcsolatok ápolásában, fenntartásában vitathatatlan. A cseh–magyar, a szlovák–magyar, a lengyel–magyar kulturális kapcsolatok szélesebb nyilvánosság előtti ápolása a Közép- és Kelet-európai Osztály feladatai és lehetőségei közé tartozik. A hazai szlovák társadalmi szervezetek bevonásával 2012-ben megkoszorúzták Sziklay László emléktábláját, ahol az intézet képviselőjében az osztályvezető mellett az intézetigazgató is beszédet mondott. Hasonló jelentőséggel bírt az az esemény, amely során a 2002-ben elhunyt Rákos Péterre emlékeztek. A Cseh Centrumban tartott szimpóziumnak a társszervezője volt az intézet, és a munkatársak tudományos hozzájárulásával ment végbe az esemény. Az intézet számára a legfontosabb évfordulós megemlékezés az alapítóhoz és intézetigazgató elődhöz, Klaniczay Tiborhoz kapcsolódott, akinek 1992-ben bekövetkezett halála óta pontosan húsz év telt el. Három esemény megszervezésével tisztelgett az intézet munkaközössége a tudós előtt: egy magyar nyelvű, illetve egy Olaszországban szervezett olasz nyelvű emlékkonferenciával, továbbá egy, az intézetben szervezett, koszorúzással egybekötött fotókiállítással, amelyen a Klaniczay család tagjai is részt vettek.

2012-ben is jelentős volt az intézet részvétele az internetes tartalomszolgáltatásban. Az intézeti honlap (www.iti.mta.hu) folyamatosan tudósít az eseményekről, konferenciákról, emlékülésekről, felolvasásokról, könyvbemutatókról, a kutatók munkásságáról, az osztályok és szerkesztőségek eredményeiről, s fényképgalériája is bővült. A hálózati recenziós fórum és kiadó (www.reciti.hu) megújult, az év során három könyvet és tíz recenziót tett közzé. Az oldal nemzetközi olvasóköre tovább növekedett, s a portál intenzíven hozzájárult a magyar szakirodalom megvitatásához, nemzetközi megismertetéséhez, egyben hivatkozásaihoz. Hálózati könyvkiadóként az intézet saját kiadványaihoz biztosít ingyenes hozzáférést PDF formátumban. Egy intézeti folyóirat, az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőségi honlapja a fennállás 116 évfolyamának minden szövegéhez teljes körű, ingyenes és nyilvános hozzáférést biztosít.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2012-ben

A Reneszánsz Osztály ebben az évben is a hazai és külföldi egyetemi műhelyekkel (intézetekkel, tanszékekkel, doktori iskolákkal és programokkal) közösen szervezte meg nemzetközi nagykonferenciáját (*A kora újkori prózai kegyességi műfajok rendszere és*

elmélete, Debrecen, 2012. május 24–26.). A XIX. Századi Osztály megszervezte és 2012. október 17-én megrendezte az intézet Martinkó András-ülésszakát, ahol a szakmát művelő egyetemi szakemberekkel közösen ünnepelték meg az irodalomtudós születésének századik évfordulóját. Ugyanez az osztály, történészek, irodalom- és gazdaságtörténészek bevonásával szervezte meg a *Hagyományfrissítés* című konferenciasorozat második ülését, amelyre 2012. november 29-én került sor. A Modern Magyar Irodalmi Osztály rendezte meg *A magyar novella* című konferenciát 2012. november 26–27-én. A jelentős eseménynek az MTA BTK ITI Illyés Gyula Archívuma adott otthont.

A 2012 novemberében tartott Magyar Tudomány Ünnepe rendezvény keretében került sor az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának konferenciájára, *Felfedezések a humán tudományokban* címmel. A rendezvényen elhangzott négy irodalomtudományi előadás közül kettőt az intézet munkatársai tartottak meg. Szintén e rendezvénysorozat alkalmával az MTA BTK ülésszakot szervezett a felfedező kutatásokról *Bölcsészszemmel Bizánctól Pennsylvaniáig* címmel. Az intézetet, méltó módon, a Reneszánsz Osztály vezetője képviselte, aki Bethlen Miklósnak egy eddig ismeretlen latin nyelvű röpiratát értelmezte irodalomtörténeti szempontból. Ugyancsak a Magyar Tudomány Ünnepe keretében kerültek bemutatásra a nagy sikerű 2011-es Mikes-konferencia magyar és idegen nyelvű előadásait egy magyar és egy idegen nyelvű kötetben összegző kiadványok is. A Mikes-év méltó zársvát képezte ez a könyvbemutató, amely az MTA központi épületében, akadémikusok részvételével zajlott le.

Klaniczay Tibor szellemi hagyatékának ápolásában a mai napig részt vesznek azok az európai intézmények, amelyekkel még ő alakította ki a máig sikerrel fenntartott intézményes és személyes kapcsolatokat. Ennek jegyében Rómában, a La Sapienza Egyetem és a Római Magyar Akadémia közös rendezésében szervezett Klaniczay-emlékülést a Reneszánsz Osztály, amely méltó nemzetközi tisztelgés volt a nagy irodalomtudós előtt.

A határon túli magyar kutatóhelyekkel állandó az együttműködés; az intézet rendszeres befogadónak segíti a Domus-ösztöndíjasok budapesti kutatásait. A világ hungarológiai műhelyeinek (tanszékek, kutatóintézetek) munkáját összekapcsoló *Nemzetközi Magyarságtudományi Társaságban* több intézeti munkatárs vezető tisztséget tölt be. A Modern Magyar Irodalmi Osztály több mint három évtizede szervez közös szimpóziumokat az Újvidéki Egyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékével (a konferenciasorozat és együttműködés nemcsak az intézet történetében, hanem az egész magyar tudományos életben is különlegesnek számít). 2012-ben Újvidéken került sor a konferenciasorozat és tudományos együttműködés legutóbbi eseményére *A tárgyak poétikája* címmel.

Az intézet külföldi tudományos kapcsolatrendszerében jelentős szerepe van a határon túli felsőoktatási intézményekben oktatómunkát vállaló munkatársaknak és az egyedi kutatóutakra kiutazó kollégáknak egyaránt. A XIX. Századi Osztály egyik munkatársa Kolozsváron, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem BTK Magyar Irodalomtudományi Tanszékén vendégtanár, míg a Reneszánsz Osztály egy munkatársa a Zágrábi Egyetemen lát el ugyancsak vendégtanári feladatokat államközi szerződés alapján. Az utóbbi munkatársunk 2012 őszén a Zágrábi Egyetem Filozófiai Fakultása Hungarológia Tanszékével és Klasszika-filológiai Intézetével közösen nemzetközi konferenciát szervezett Zágrábban *Régi és új: párhuzamok és érintkezések a horvát és a magyar reneszánsz között – Staro i novo: paralele i dodiri u hrvatskoj i mađarskoj renesansi* címmel, melyen több intézeti munkatárs is részt vett és tartott nagy sikerű előadást, szekcióelnöklést, zársvát.

A 2012-es évben három munkatárs végzett kutatásokat külföldön, az Edinburgh-i Egyetemen, a Varsói Egyetemen, illetve a leideni Scaliger Institutban. Hasonlóképpen az intézet nemzetközi kapcsolatrendszerének bővítését szolgálták az Irodalomelméleti Osztály munkatársának Shanghaiiban, Nanjingben és Pekingben tartott előadásai, illetve a Budapesten szervezett nemzetközi tanácskozásnak, az *International Conference on Horace's Ars Poetica* című kollokviumnak a megszervezésében vállalt jelentős szerepe.

2012 áprilisában az MTA BTK a REFO500 tudományos konzorcium partnere lett. Ebben az MTA BTK ITI Reneszánsz Osztályának munkatársai is közreműködtek. Ez a nemzetközi partnerség lehetővé teszi, hogy az MTA BTK összes intézete bekapcsolódjék egy olyan nemzetközi projektbe, amely a reformáció kezdete óta eltelt 500 év tudományos értékelését tűzte ki céljául. Az MTA BTK saját kutatási terveinek, illetve a 2012–2017 közötti rendezvénytervének bemutatására 2012. november 28-án került sor egy angol és magyar nyelvű workshop keretében.

Több intézeti kutató tagja olyan nemzetközi fórumoknak és társaságoknak, amelyekben nemcsak a saját osztályuk vagy az intézet szakmai érdekeit mozgíthatják előre, hanem az egész magyar tudományos társadalmat népszerűsítik. Ebben a kontextusban bír kimagasló jelentőséggel, hogy a XIX. Századi Osztály vezetőjét az *Academia Europaea* tagjává választották, illetve továbbra is tagja az *International Shakespeare Conferences in Stratford-upon-Avon* tanácsadó testületének. További kutatók képviselik az intézetet az *AILC (ICLA)*, a *Grimmelshausen-Gesellschaft*, az *International Association for Neo-Latin Studies*, a *Görres Gesellschaft*, valamint az *Osztrák–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság* munkájában is.

Sokan tagjai az akadémiai szakbizottságoknak és más tudományos testületeknek, illetve több egyetem kari és doktori tanácsának. Többen töltenek be elnöki vagy elnökségi tisztséget más szakmai szervezetekben (*Mészöly Miklós Egyesület*, *Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság*, *Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése*, *Ókortudományi Társaság*, *Musica Historica Kulturális Egyesület*), illetve további művészeti egyesületek, például a *Magyar Írószövetség*, a *Magyar Szépirodalmi Társasága*, a *Magyar Műfordítók Egyesülete*, a *József Attila Kör*, a *Furtwängler Társaság* és a *Lesznai Anna Társaság* tagjai.

2012-ben is megjelentek az intézeti folyóiratok teljes évfolyamai (*Irodalomtörténeti Közlemények*, *Literatura*, *Helikon*, *Magyar Könyvszemle*); ezek szerkesztésében főként intézeti munkatársak vesznek részt. Mindennemű támogatás híján, a szerzők és a szerkesztők felajánlásából működött az intézet hálózati fóruma, a *reciti* (www.reciti.hu). Az intézet kutatói más tudományos és szépirodalmi folyóiratok szerkesztőségének is tagjai (pl. *Lymbus*, *Irodalomtörténet*, *Alföld*, *Budapesti Könyvszemle*, *2000*, *Jelenkor*, *Új Forrás*, *Vigilia*, *Aspecto*, *Kaleidoscope*, *Élet és Tudomány*, *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica*, *Magyar Műhely*, *Irodalomismeret* stb.). A nemzetközi folyóiratok közül intézeti szerkesztők közreműködésével készül az *Archivum Ottomanicum*, a *Turkologischer Anzeiger*, a *Neohelicon*, a *Hungarian Studies*, a *Hungarian Journal of English and American Studies*, a *Camoenae Hungaricae*, a *Deutsche Shakespeare Jahrbuch*, a *World Literature Studies* (Pozsony), a zágrábi *Kronika* és az ugyancsak horvát *Povijesni prilozi*.

Az Illyés Gyula Archivum fő feladata 2012-ben is az Illyés-hagyaték gondozása, katalogizálása és elektronikus archiválása volt, amelyet példászerű gondossággal látott el. Díszterme 2012-ben 18 szakmai rendezvénynek biztosított helyszínt. Ezen rendezvények – konferenciák, könyvbemutatók, tanácskozások stb. – vagy az intézet egyedüli szervezésében

kerültek megrendezésre, vagy pedig rangos irodalmi társaságokkal, kiadókkal, kulturális intézetekkel közösen, társrendezésben. Az Illyés Gyula Archívum rendkívül jó mediátornak bizonyult az intézet irodalmi-kulturális kapcsolatai számára az elmúlt évben is.

IV. A 2012-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A 2012-es évben az intézet hat OTKA-pályázatot fogadott be:

Oszmán–török irodalmi források tanulmányozása: Bibliográfiai munkálatok, futamidő: 2012. 02. 01–2016. 01. 31., megítélt összeg: 19 000 000 Ft.

Kosztolányi Dezső műveinek (életművének) kritikai kiadása (2.), futamidő: 2012. 01. 01–2015. 12. 31., megítélt összeg: 23 500 000 Ft.

Régi Magyar Költők Tára XVI/13, futamidő: 2012. 09. 01–2015. 08. 31., megítélt összeg: 5 700 000 Ft.

A 18–19. századi magyar költészet kutatása 3, futamidő: 2012. 09. 01–2016. 08. 31., megítélt összeg: 20 060 000 Ft.

Olasz hadiírók és diplomaták kapcsolatrendszere Bécs és Isztambul között a 17. században, futamidő: 2012. 09. 01–2015. 08. 31., megítélt összeg: 6 840 000 Ft.

Magyarországi tudósok levelezése, 16–19. század, futamidő: 2012. 01. 01–2015. 12. 31., megítélt összeg: 4 721 000 Ft.

V. A 2012-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Ács Pál, Bastien Faguer (eds.): *Bibliographie Internationale de l'Humanisme et de la Renaissance*, XLV (2008). Genève: Librairie DROZ S. A. (2012)
2. Ács Pál, Székely Júlia (szerk.): *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Budapest: Balassi Kiadó, 566 (2012)
3. Bartók István: *Egyazon mű sok különböző szövege: Leonhard Culmann latin grammatikájának hazai kiadásai*. In: Kecskeméti Gábor, Tasi Réka (szerk.): *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban*. Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 113–126. (2012)
4. Bene Sándor: *Renaissance or Medieval 'Mirror for Magistrates'?* Andreas Pannonius' „libelli” in *Various Research Perspectives*. In: György E. Szőnyi, Csaba Maczelka (eds.): *Centers and Peripheries in European Renaissance Culture: Essays by East-Central European Mellon Fellows*. Szeged: JATE Press, 25–42. (2012)
5. Berkes Tamás: *A cseh modernség előfutára: Jaroslav Vrchlický (1853–1912)*. *Bohemia* 19: (1–4) 1–32. (2011/2012) – melléklet, önálló füzet. (2012)
6. Békés Enikő: *Medical Astrology in Galeotto Marzio's Treatise Dedicated to Lorenzo II Magnifico*. In: Astrid Steiner-Weber (ed.): *Acta Conventus Neo-Latini Upsaliensis. Proceedings of the Fourteenth International Congress of Neo-Latin Studies* (Uppsala, 2009). Leiden–Boston: Brill, 211–219. (2012)

7. Csörsz Rumen István (szerk.): Doromb. Budapest: Reciti, 249. http://www.reciti.hu/wp-content/uploads/Doromb_1_teljes.pdf (Közköltészeti tanulmányok 1.) (2012)
8. Dávidházi Péter: „We must follow the example of Job”: The Archetypal Sufferer in Mikes’s Letters from Turkey. In: Gábor Tüskés, Bernard Adams, Thierry Fouilleul, Klaus Haberkamm (Hrsg.): Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil: Das Werk von Kelemen Mikes im Kontext der europäischen Aufklärung. Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 112–136. (2012)
9. Dorogi Ilona – Hazai György: Zum Werk von Ebū Bekr b. Bahram Dimišķī über die Geschichte und den Zustand des Osmanischen Reiches. *Archivum Ottomanicum* 29: 199–325. (2012)
10. Fórizs Gergely (szerk.): Szívből jövő emlékezet: Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról. Budapest: Reciti, 2012. <http://reciti.hu/2012/760#more-760>
11. Földes Györgyi: Textus, szimbólum, allegória. Szimbólumelvű poétika a klasszikus modernségben. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság (MIT füzetek.) (2012)
12. Hajdu Péter, Radosvet Kolarov (eds.): Images of the Other in Literary Communication (2). Sophia: Penev (2012)
13. Hegedüs Béla: Három Mikes-mű irodalomszemléletének összehasonlítása (Törökországi levelek; Mulatságos napok; A Keresztnek királyi uttya). In: Tüskés Gábor, Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Lengyel Réka (szerk.): Író a száműzetésben: Mikes Kelemen. Budapest: Universitas, 196–205. (Historia Litteraria 28.) (2012)
14. Hites Sándor: To Be Born Into Exile – Kelemen Mikes and the 19th–20th Century Hungarian Literary Exiles. In: Gábor Tüskés, Bernard Adams, Thierry Fouilleul, Klaus Haberkamm (Hrsg.): Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil: Das Werk von Kelemen Mikes im Kontext der europäischen Aufklärung. Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 445–457. (2012)
15. Jankovics József: Classicism and Neoclassicism in the Poetry of Mihály Babits. *Hungarian Studies* 26: (1) 79–91. (2012)
16. Jeney Éva: Nyitott könyv. Irodalom, terápia, elmélet. Budapest: Balassi Kiadó (2012)
17. Калавски, Жофия (Kalavszki Zsófia): Александр Сергеевич Пушкин. In: Дьюла Свак (ред.): Двенадцать имен России. Budapest: Russica Pannonicana, 69–85. (Russzisztikai Könyvek XXXV.) (2012)
18. Kappanyos András: The Eye and the Hand: Games of Representation in Un Chien Andalou. In: Menczel Gabriella, Perényi Katalin, Skrapits Melinda (szerk.): Vanguardias sin límites: Ampliando los contextos de los movimientos hispánicos I–II: VIII Coloquio Internacional de Estudios Hispánicos. Budapest: Komáromi Nyomda és Kiadó, 149–158. (2012)
19. Katkó Gáspár: Redemption of the Transylvanian Army Captured by the Crimean Tatars in 1657. In: Denise Klein (ed.): The Crimean Khanate between East and West. München: Harrassowitz Verlag, 91–106. (2012)
20. Kecskeméti Gábor: A humanista filológiai hagyomány és Magyarország. In: Kecskeméti Gábor, Tasi Réka (szerk.): Filológia és textológia a régi magyar irodalomban.

- Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 13–51. (2012)
21. Kecskeméti Gábor, Tasi Réka (szerk.): Filológia és textológia a régi magyar irodalomban. Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet (2012)
  22. Korompay H. János: Arany János keresztje: a kitüntetés. *Irodalomtörténeti Közlemények* 116: (5) 593–628. (2012)
  23. Kőszeghy Péter (szerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon XIII. Középkor és kora újkor. Budapest: Balassi Kiadó (2012)
  24. Rákai Orsolya: Társadalomtörténet és hermeneutika a szinkrón irodalmi jelenségek megítélésében (Schöpflin Aladár). *Alföld* 63: (10) 66–74. (2012)
  25. Sas Péter (szerk.): Katolikus kincsek. Egyháztörténeti tanulmányok. Kolozsvár: Piarista Rendtartomány (2012)
  26. Szénási Zoltán: Párhuzamosok a végtelenben: Tanulmányok, esszék, kritikák. Tata: Új Forrás Kiadó (2012). (Új Forrás Könyvek.)
  27. Szörényi László: Created for Harmony. Studies and Essays on King Matthias. Judith Pethő-Szirmai, Veronika Kniezsa (English transl.). Budapest: Lucidus Kiadó (2012). (Books on Minority Studies.)
  28. Tóth Zsombor: Mikes as an Emigrant: Liminality, Literacy and the Culture of Migration. In: Gábor Tüskés, Bernard Adams, Thierry Fouilleul, Klaus Haberkamm (Hrsg.): *Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil: Das Werk von Kelemen Mikes im Kontext der europäischen Aufklärung*. Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 172–188 (2012)
  29. Török Zsuzsa: Wohl Janka és Arany János kapcsolata sajtóközlemények tükrében. In: Pusztai Bertalan (szerk.): *Médiумok, történetek, használatok (Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére)*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 140–155. (2012)
  30. Tüskés Gábor (szerk.): *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*. Budapest: Universitas, (2012). (Historia Litteraria 28.)
  31. Tüskés Gábor, Bernard Adams, Thierry Fouilleul, Klaus Haberkamm (eds.): *Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil: Das Werk von Kelemen Mikes im Kontext der europäischen Aufklärung – Transmission of Literature and Intercultural Discourse in Exile: The Work of Kelemen Mikes in the Context of European Enlightenment – Transmission de la littérature et interkulturalité en exil: L’œuvre de Kelemen Mikes dans le contexte des Lumières européennes*. Bern – Berlin: Peter Lang, (2012)
  32. Veres András: *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény (monográfia)*. Budapest: Balassi Kiadó (2012)
  33. Z. Varga Zoltán: *Rewriting History, Reshaping Memory: The Representation of Historical Events in Sándor Márai’s Wartime Diaries and in his Memoir of Hungary*. *European Journal of Life Writing* 1: 22–40. (2012). <http://ejlw.eu/article/view/39/21>

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9.

telefon: (1) 375 0493; fax: (1) 356 1849

e-mail: arthist@arthist.mta.hu; honlap: www.arthist.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2012-ben

Az intézet alapfeladata a magyarországi és magyar művészet (festészet, szobrászat, grafika, építészet, iparművészet, dizájn, fotó, vizuális környezet) tárgyi és hozzá kapcsolódó dokumentációs anyagának tudományos elemzése, feldolgozása, az egyetemes kultúra és a nemzeti kulturális örökség keretein belüli értelmezése. Alapfeladatai közé tartozik az emlék- és műtárgyanyaghoz kapcsolódó források, dokumentumok gyűjtése, megőrzése, rögzítése és publikálása. Alapfeladatait a diszciplína nemzetközi tudományos normáinak megfelelően, annak újabb szakmai és metodológiai eredményeit figyelembe véve látja el, törekszik a társtudományokkal való szoros együttműködésre, szakterületének interdiszciplináris megközelítésére.

Célja a művészettörténeten belüli innovatív és integratív szerepkör megvalósítása, ezért a szakma egyéb intézményeivel (múzeumok, galériák, egyetemek stb.) együttműködve kutatásokat, tudományos kiállításokat és projekteket kezdeményez és szervez. Ezek eredményeit a társadalmi nyilvánosság elé tárja, hozzájárulva a kultúra társadalmi önazonosságát erősítő feladatához.

Az intézet helyzete a BTK-n belül annyiból speciális, hogy négy saját gyűjteménnyel rendelkezik, melyek közül a Lexikongyűjtemény és az Adattár igen nagy és gazdag; a Lexikongyűjtemény az országban egyedülálló, az Adattár (a Magyar Nemzeti Galériáé után) a második az országban. Ezen gyűjtemények gondozása, gyarapítása, a velük kapcsolatos folyamatos kutatószolgálat ellátása az intézet munkatársi állományának jelentős kapacitását veszi igénybe.

A fentiekén túl további és kiemelt feladata az MTA egyes gyűjteményi egységeinek, jelesül az MTA Művészeti Gyűjteményének (Képtár) és Pszichiátriai Művészeti Gyűjteményének tudományos felügyelete, muzeológiai és egyéb szakmai feladatainak ellátása.

II. A 2012-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Az eredmények ismertetése előtt rögzíteni kell, hogy a kutatóközpontba való integrálódás komoly feladatai mellett az intézet az év első felében új helyre költözött. Mindez a gyűjtemények döntő többségét is érintette, munkatársaik több hónapos, áldozatos munkája révén került sor a gyűjtemények be- és kicsomagolására, újrarendezésére, a kutatószolgálat újbóli biztosítására.

A kutatóközpont többi intézetével való együttműködés máris több eredményt hozott: a munkatársaik aktívan kapcsolódtak be a központ egyik sikeres Lendület-program pályázatába (A koronázás és a Szent Korona), illetve az egyes intézetek által szervezett konferenciákba. A

Zenetudományi Intézettől komoly technikai segítséget kaptak digitalizálási feladatok megvalósításához.

Az intézet fontos részt vállalt a diszciplína egészét, társadalmi és tudományos helyzetét áttekintő feladatokban, így az MTA Művészettörténeti Bizottsága szakmai felmérésének elkészítésében, a kérdéskört átfogó módon elemző *A művészettörténet útjai* című módszertani konferencia megvalósításában. Az intézet jelenteti meg az *Ars Hungarica* című, minden szempontból megújult szakmai folyóiratot, intézeti keretek közt történik az *Acta Historiae Artium* és az *Enigma* című szakmai periodikák szerkesztése is. Az *Ars Hungarica* 1973–2008 közötti számaint digitalizáltatták és az intézet honlapján hozzáférhetővé tették. Újrarendítették a *Collegium Artiumot*, az intézeti kollégák és meghívott külföldi előadók (Egyesült Államok, Nagy-Britannia) korreferátumokkal és vitával kísért szakmai előadás-sorozatát.

2012-ben az intézet honlapja megújult, hogy a korszerű kívánalmaknak megfeleljen. Ugyanakkor megindult a digitalizációs program, melynek eredményeképpen fontos anyagokat (a Levéltári Gyűjtemény jelentősebb fondjai, az Adattár, a Lexikongyűjtemény egyes egységei, az *Ars Hungarica* 35 évfolyama) helyezték el a honlapon.

Középkori (romanika és gótika) kutatócsoport

A csoport 2012-ben alakult az intézetben mindig is kiemelt fontosságú, más csoportokhoz nem köthető medievisztikai kutatások összefogására. Központi témája az Árpád-kori (Eger, Székesfehérvár, Ják, Pécs, Gyulafehérvár) és gótikus (Budavár, Nagyboldogasszony [Mátyás]-templom) építészet reprezentatív emlékeinek új megközelítéseket és autopsziás vizsgálatokat is alkalmazó kutatása (részben a Bolyai Kutatói Ösztöndíj támogatásával), melynek eredményeképp monografikus feldolgozás, illetve tanulmánykötet (Eger, Gyulafehérvár), vagy kiállítási koncepció (Mátyás-templom) született. Ki kell még emelni a korszak falfestészetére (Aquila János), az Anjou-kori udvari kultúrára és kodikológiára vonatkozó kutatásokat, valamint a II. András korának művészetével foglalkozó konferenciakötet szerkesztését (a Székesfehérvári Egyházművészeti Múzeummal közösen).

Barokk kutatócsoport

Ugyancsak 2012-ben alakult a más keretekbe nehezen fogható kutatások integrálására. Tevékenysége sokban kapcsolódik a Reprerentáció és kultusztörténet, valamint a Műgyűjtéstörténet munkacsoport kutatásaihoz.

Reprerentáció és kultusztörténet munkacsoport

A diszciplína keretén belül egyre fontosabbá váló recepciós kutatások között ki kell emelni a Szent Korona 16–19. századi ábrázolásaira, azok értelmezésére vonatkozó kutatásokat (Lendület-program keretében). Ehhez kapcsolódnak a magyar nemzeti szentek (Szt. István, Szt. Imre, Szt. László) kultuszára vonatkozó kutatások. A királyi udvari reprerentációra vonatkozó kutatások közül ki kell emelni a Mátyás kori udvari reprerentációra, a török elleni küzdelem udvari megjelenítésére s általában véve az efemer művészeti jelenségekre vonatkozó kutatásokat.

A munkacsoport kutatásainak fontos súlypontja a Corvina-kutatás. Római és vatikáni könyvtári és múzeumi kutatások (Klebelsberg Ösztöndíj segítségével) révén új eredmények születtek a Medici- és Farnese- könyvtárak és a Corvinák összehasonlító vizsgálatában. A csoport munkatársainak alapvető feladata volt a 2013-ban Firenzében rendezendő *Mátyás és a humanizmus* c. kiállítás szakmai előkészítése.

Új témaként jelentkezett a 19–20. századi világiállítások magyar pavilonjainak, valamint a múzeumoknak a nemzeti reprezentációt illető feldolgozása, részvétel a *Szépművészeti Múzeum története* c. OTKA-kutatási programban.

Műgyűjtéstörténet munkacsoport

A munkacsoport tevékenységét alapvetően meghatározza a sikeresen elnyert nagy volumenű OTKA-pályázat (*Adattár a magyarországi tárgykultúra történetéhez, 16–19. század*), az ehhez kapcsolódó egyéni OTKA-pályázat és Bader Kutatási Ösztöndíj. Ennek keretén belül egy nagyszabású, külső szakemberek bevonásával megvalósuló kutatási program kezdődött a főúri, nemesi, polgári, egyházi inventáriumok feldolgozására, dokumentumaik adatbázisba rendezésére és az így rendezett adatok interdiszciplináris értékelésére. A magyar, osztrák, szlovák állami és családi levéltárakban végzett kutatás során számos eddig ismeretlen, a kutatás elől eddig elzárt anyagot dolgoztak fel. A kutatás első eredményei (Erdődy-család) publikálásra készek, megkezdődött a felosztott szerzetesrendek, az esztergomi érsekség, az Esterházy hitbizományi leltárak feldolgozása, a kutatás részben összekapcsolódik az Antiquitas Hungarica-program kereteiben folyó, a Fejérváry–Pulszky-gyűjteményekre vonatkozó projekttel. A továbbiakban magyar, szlovák, osztrák levéltári kutatásokra s a már ismert dokumentumok új típusú feldolgozására alapozva elkészülhet a 17–19. századi műgyűjtés társadalmi rétegeket átfogó tudományos feldolgozása.

19. század: építészet, művészet, mentalitás kutatócsoport

A munkacsoport többéves erőfeszítései révén elkészült és kiadásra kész a félbeszakadt művészettörténeti szintézis 19. századot összefoglaló kötetének első, az építészetet és az iparművészetet tárgyaló része. (A szakmai diskurzust minden bizonnyal alapvetően meghatározó kötet megjelenése OTKA-támogatással 2013-ban várható.) Befejezés közeli állapotba jutott a festészetet és a szobrászatot tárgyaló második kötet is. Nem szüneteltek emellett a korszak építészképzésére, építészdinasztiáira és kertművészetére, Markó Károly tevékenységére irányuló kutatások sem.

Kiemelkedő jelentőségű a 19. század eleji rézmetsző, Blaschke János monográfiájának és oeuvre-katalógusának megjelentetése. A tanulmány és a sokoldalúan használható mutatók mellett a 2700 reprodukció a művészettörténeti vonatkoztatásokon túl alapvető adalékokkal szolgálhat a korszak történeti, vizuális antropológiai, mentalitástörténeti vizsgálataihoz.

Fotótörténet és performativitás kutatócsoport

A legfontosabb eredmény a csoport tagjai által szervezett és rendezett *Mozdulat. A magyar mozdulatművészet története és kapcsolatai 1902–1950* c. kiállítás és a hozzá kapcsolódó tudományos szimpózium volt az Iparművészeti Múzeumban. A számos, eddig ismeretlen műtárgyat és dokumentumot (köztük több, az intézetben őrzöttet) bemutató kiállítás komoly szakmai és közönségsikert aratott, katalógusa – anyagi támogatás híján – eddig nem jelent meg. A csoport tagjai részt vesznek az MTA Táncstudományi Bizottságának tevékenységében, az SZFE 20. századi színházművészeti, az ELTE PPK életreform-kutatásaiban, közreműködtek a Madzsar Alice munkásságát bemutató kötet megvalósításában, kutatásokat folytattak a magyar modernizmus és mozdulatművészet francia kapcsolatairól. A kutatócsoport részt vett az *Im Dunkelkammer des Schreibens* c., Nádas Péter fotóit és az általa válogatott műveket bemutató kiállítás és katalógus (Zug, Kunsthaus) előkészítésében, kutatásokat folytatott, előadásokat tartott a 19. századi sajtó(fotó)-illusztrációk tárgykörében.

Századforduló és modernizmus munkacsoport

A kutatás központjában a Nyolcak és a hozzá kapcsolódó törekvések feldolgozása és bemutatása áll. Kiemelkedő volt ebből a szempontból a *Die Acht: Ungarns Highway in die Moderne* c. kiállítás a bécsi Kunstforumban. A Nyolcak eddigi legnagyobb külföldi bemutatójához kapcsolódva a bécsi Collegium Hungaricummal együttműködve önálló katalógussal is rendelkező külön kiállítást rendeztek a csoport grafikáiból. A téma iránt támadt nemzetközi érdeklődést jelzik a neves külföldi szakemberek részvételével rendezett tudományos workshopok (Brüsszel, New York), valamint az, hogy a Szépművészeti Múzeummal karöltve előkészítés alatt áll a párizsi Musée d'Orsay-ben 2013-ban *Allegro barbaro* címmel nyíló kiállítás, a magyar modernizmus eddigi legnagyobb szabású külföldi bemutatója. Megjelent a budapesti *Nyolcak* kiállítás alkalmából szervezett konferencia anyaga.

Tovább folytatódtak – részben a szabadkai Városi Múzeummal együttműködve – a szecesszióval foglalkozó kutatások, a csoport részvételével szerveződött a PIM *Ködlovagok... Irodalom és képzőművészet a századfordulón*, valamint az Iparművészeti Múzeum *Art deco és modernizmus 1920–1940* c. kiállítása, megkezdődtek a Magyar Nemzeti Galériában 2014-ben rendezendő Derkovits-kiállítás katalógusának munkálatai, közreműködésükkel készült el a Kassák Múzeum új állandó kiállítása.

A „Hosszú hatvanas évek” kutatócsoport

Folytatódott a hasonló című, a Ludwig Múzeummal közösen 2013-ban rendezendő nemzetközi kiállítás tudományos előkészítése, melyet a Visegrádi Alap sikeres pályázata is segít. Ennek keretében lett, szlovák, cseh, lengyel kollégákkal nagy sikerű szakmai workshopot rendeztek, nyolc munkatalálkozóra került sor a magyar résztvevőkkel. A témához kapcsolódva rendezték meg a debreceni MODEM-ben a szürrealizmus magyarországi továbbélését, illetve a Kondor Béla művészetét bemutató kiállításokat. NKA-támogatással kiadásra kész a Mezei Ottó tanulmányait és kéziratait összegyűjtő, többségében a korszak művészetével foglalkozó kötet.

Kritikai teóriák munkacsoport

Fontos önálló publikáció jelent meg a kortárs magyar művészet médiahasználatáról. A csoport tagjai több nemzetközi rendezvényen vettek részt, így a *Reception of the Invisible Past* c. nemzetközi projektben, kiállításokat rendeztek Magyarországon és külföldön, kutatásaik elsősorban a képtudományokra, a médiaelméletekre, a gender studies-ra, a tranzitológiára, a dekonstrukcióra, illetve a társadalmi emlékezet kortárs művészeti megnyilvánulásaira irányultak. Idekapcsolódott a kisebbségek, mindenekelőtt a romák kortárs művészeti szerepével foglalkozó kutatás. A csoport egyik tagja a berlini művészeti biennále szekcióvezetője volt, s fontos szerepet töltött be a berlini Roma-holokauszt-emlékmű megvalósításában és a „Roma bölcsek”-projektben.

MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény kutatási projekt

A csoport OTKA-pályázata nem volt sikeres, de tovább folytatták a művészet és pszichiátria kapcsolatára a pszichiáterek művészetéhez való viszonyára, a művészi kreativitásra vonatkozó kutatásokat. Másik kutatási területük az art brut és a naiv művészet, összefoglalóan az „outsider art”, ennek kapcsán fontos publikáció jelent meg az ún. „östehetségek” kritikai fogadtatásáról. Fontos nemzetközi konferenciát és kiállítást szerveztek a Francia Intézetben *Un Divan sur le Danube* címmel.

Tudománytörténet kutatócsoport

A csoport tagjai az *Ars Hungarica* dupla számaiban, valamint az *Enigmában* publikálták a századforduló és a két világháború közti korszak tudománytörténetével foglalkozó kutatásaik eredményeit. Ki kell emelni közülük a magyar medievisztika egyik legnagyobb alakjának, az 1945 után Münchenben élő Bogyay Tamásnak az életművét és hagyatékát ismertető tanulmányokat (*Ars Hungarica* 3–4.), a Hauser Arnolddal, a Fülep-recepcióval, a magyar műemlékvédelem tudománytörténetével kapcsolatos írásokat (*Ars Hungarica* 1–2, *Műemlékvédelem*), a Popper–Lukács-kapcsolattal (*Acta Historiae Artium*), illetve a Komor András irodalmi és kritikai tevékenységét úttörő módon feldolgozó tanulmányt (*Enigma*). Részt vettek az Ipolyi Arnold-konferencián, kiadásra kész Mezei Ottó kötete, elkészült a Genthon-bibliográfia.

Az intézet szakmai felügyeletével működő gyűjtemények

MTA Művészeti Gyűjtemény (Akadémiai Képtár)

A gyűjtemény az MTA Elnökségének irányítása alatt, de az intézet szakmai felügyeletével működik. Elkészült a szervezeti és a gyűjteményi szabályzat, valamint az önálló múzeumi besoroláshoz szükséges szakmai anyag. Folytatódott a műtárgykatalógus digitalizálása, a raktár rendezése, a műtárgy-revizió előkészítése. A gyűjtemény két fontos alkotással (Barabás Miklós: Trefort és Eötvös, Amerling: gr. Waldstein János portréja) gyarapodott. A munkatársak az Elnökség megbízásából részt vettek a Szentágothai Terem kialakításában.

MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény

Kiemelkedő jelentőségű volt a világhírű, az Egyesült Államokban elhunyt művészetpszichiáter, Jakab Irén hagyatékának a gyűjteménybe kerülése. A hagyaték feldolgozásának felügyeletére kuratórium alakult. Elkészült, de a dokumentumok természete miatt csak előzetes kutatási engedéllyel használható a gyűjtemény adatbázisa, a szélesebb nyilvánosság számára pedig a gyűjtemény önálló honlapja. Tovább folytatódott a műtárgykatalógus és a könyvtár digitalizálása, a hasonló profilú külföldi intézményekkel (Heidelberg, Genf, Gent, Varsó, Prága) való kapcsolatépítés.

Intézeti gyűjtemények

Lexikongyűjtemény

A világviszonylatban is páratlan gyűjteményt mintegy 300 kutató használta Magyarországról és külföldről egyaránt. Folytatódott az anyag adatbázis jellegű digitalizálása.

Adattár

A gyűjtemény költöztetése, újrendezése mintegy fél évet vett igénybe, így kutatókat csak az év második felétől fogadhatott. Szolgáltatásait így is 174 külső kutató vette igénybe. Újraindult az anyagok digitalizálása, forráskiadásokra való előkészítése.

Fényképtár

A költözés és újrendezés több hónapot vett igénybe. Az anyag kb. 70%-át digitalizálták, a feldolgozás néhány unikális egység (Gerevich-hagyaték, erdélyi üvegnegatívok) digitalizálásával folytatódott.

Levéltári Regesztagyűjtemény, Pecséttár

Komoly feladatnak bizonyult a költözés után az új szakmai elrendezés biztosítása. A Zenetudományi Intézet technikai segítségével megtörtént a gyűjtemény legtöbbet kutatott

részének, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium iratainak digitalizálása és a honlapon történő hozzáférhetővé tétele, folyik az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat regesztaanyagának digitalizálása, a Veszprémi Érseki Levéltárral együttműködve befejeződött a Mohács előtti regesztaanyag digitalizálása.

Könyvtár

Az év második felében kezdődött s befejezés előtt áll a teljes könyv- és folyóirat-állomány revíziója. Megtörtént az új kiadványraktár kialakítása.

b) Tudomány és társadalom

A diszciplína közvetlen társadalmi hatása nehezen mérhető, bár hosszabb távon a vizuális környezetalakítás, a kulturális turizmus révén érzékelhető eredményeket teremtő tevékenység; meggyőződésünk, hogy a magyar művészet emlékeinek feldolgozása, publikációkban és kiállításokon való bemutatása fontos, elengedhetetlen tényezője a magyar kultúrának, s így az egészséges társadalmi önazonosság-tudat kialakításának, megerősítésének. Ezért a munkatársak kiemelt, de egyben természetes feladatnak tartják eredményeik minél szélesebb körben való népszerűsítését, ismertetését. E körbe tartoznak a magyar és idegen nyelvű tárlatvezetések, rádió- és televízió-interjúk, kiállításmegnyitók, kritikák és ismertetések. Az intézet munkatársai fontos kérdésekben fogalmaznak meg szakértői véleményeket. Egy munkatárs a művészetszervező és közvetítő tevékenységéért a Francia Köztársaság Chevalier dans l'Ordre National du Mérite kitüntetésében részesült, másikat az egyik legjelentősebb nemzetközi kortárs művészetkritikai díjjal, az Igor Zabel-díjjal tüntették ki.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2012-ben

Az intézet – integratív szerepkörének megfelelően – projektorientált együttműködésre törekszik a művészettörténet legfontosabb hazai intézményeivel. Az intézet az alábbi kiállítások megvalósításában és tervezésében vett részt: Szépművészeti Múzeum: *Allegro barbaro, Cézanne*), Iparművészeti Múzeum: *Mozdulat, Art deco*, Magyar Nemzeti Galéria: *Derkovits, Petőfi Irodalmi Múzeum: Kődlovagok...*, Ludwig Múzeum: „*Hosszú hatvanas évek*”, Kassák Múzeum: *állandó kiállítás, Juraj Melis és a szlovák–magyar kapcsolatok*, Ferenczy Múzeum, Szentendre: *Gy. Molnár István, Czóbel és barátai*, MODEM, Debrecen: *Idegen anyag, Kondor Béla*.

Az intézet munkatársai részt vesznek a felsőoktatásban, a BA- és MA-képzés mellett a PhD- és DLA-oktatásban való szerepük emelendő ki. Az érintett egyetemek: ELTE, BME, Corvinus Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Moholy-Nagy László Művészeti Egyetem, Visart, Camp Europe. Oktatás külföldön: Kolozsvár, Pozsony, Bukarest.

Az intézet nemzetközi kapcsolatai közül ki kell emelni a tudományág legfontosabb nemzetközi szervezetét, a CIHA-t (Comité International d'Histoire de l'Art), melynek nürnbergi világkongresszusán az intézetet egy vezetőségi tag, két előadó és két poszter képviselte, valamint a RIHA-t (Research Institutes of History of Art), melynek spliti konferenciáján a szervezet online-folyóiratában való részvétel mellett több együttműködési szándéknyilatkozat is született. A társintézmények közül továbbra is a Szlovák Tudományos Akadémia pozsonyi intézetével a legszorosabb a viszony (pl. rendszeres csereösztöndíjak, az 1970-es, 1980-as évek szlovák–magyar kapcsolatait feldolgozó kiállítás a Kassák

Múzeumban, részvétel a pozsonyi Galeria mesta Mednyánszky-kiállításában), a prágai, krakkói akadémiai kapcsolatokon túl ki kell emelni a párizsi INHA dokumentációs igazgatójának budapesti látogatását. További, külföldön rendezett kiállítások: *Die Acht...*, Kunstforum, Bécs, *Die Acht – Der Akt*, Collegium Hungaricum, Bécs, *Cosmologie quotidienne*, Magyar Intézet, Párizs, *Foreign matter*, Koroska Galerija, Ljubljana). Az intézet munkatársai több más külföldi kiállítás megvalósulásában vettek részt (Zug, Kunsthalle, Köln, Wallraf-Richartz Museum, Linz, Lentos, Riga), számos külföldi konferencián és workshopon tartottak előadást. A magyar–magyar tudományos kapcsolatok keretében kolozsvári, marosvásárhelyi, somorjai, szabadkai tudományos ülésszakokon tartottak előadást, önálló nemzetközi workshopot szerveztek New Yorkban, Bécsben és Brüsszelben. Egyéb fontosabb nemzetközi konferenciák helyszínei: New York, Los Angeles (CAA), London, Wolverhampton, Gent, Berlin, Bern, Konstanz, Livorno, Tallinn, Varsó, Łódz.

A munkatársak részt vettek több külföldi tudományos projekt nemzetközi bírálóbizottságában (Románia, Szlovákia, Szlovénia), valamint az FP 6 Marie Curie (ERC) pályázatok bírálatában.

IV. A 2012-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

OTKA K 105005: *Adattár a magyar tárgykultúra történetéhez, 16–19. század* (4 éves futamidejű pályázat 2013. január 1-jei kezdéssel): a magyar inventáriumok, hagyatékok levéltári kutatása, feldolgozása, adatbázis készítése, esettanulmányok: 42 000 000 Ft.

OTKA PUB K 107617: *Magyar művészet a 19. században I. Építészet és iparművészet* című kötet 2013-as megjelentetésére az MTA BTK–Osiris kiadásában (1 éves pályázat): 7 000 000 Ft.

OTKA PD 101833: *17–18. századi főúri gyűjtemények forrásanyagának feltárása: magyar és külföldi (Ausztria, Szlovákia) levéltári kutatások, publikációk*: 4 000 000 Ft.

NKA 3412/08382: *Mezei Ottó tanulmánykötetének megjelentetése az intézetben őrzött hagyatéok feldolgozása alapján*: 1 000 000 Ft.

NKA 3802/04257: *19. századi európai múzeumi reprodukciós kontinuum: 19. századi múzeumi fotók feldolgozása*: 300 000 Ft.

NKA 2501/1756: *Támogatás az Ars Hungarica c. intézeti folyóirat megjelentetésére*: 2 500 000 Ft.

Visegrád Fund: A „Hosszú hatvanas évek” c. kutatási és kiállítási projekthez kapcsolódó nemzetközi workshop szervezése: 9000 euró (társpályázóként). Bolyai Kutatói Ösztöndíj: Árpád-kori építészet kutatására. MTA – Isabel és Alfred Bader művészettörténeti kutatási támogatás: főúri gyűjtemények kutatására.

V. A 2012-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. András Edit: *Träume ich frei oder auf Befehl? Imaginierte Männlichkeit im sozialistischen Ungarn / Do I dream freely or on command? Imagined masculinity in Socialist Hungary.* In: Stella Rolling, Barnabás Bencsik (eds.): *Der nackte Mann / The Naked Man.* Nürnberg: Verlag für Moderne Kunst, 91–100. (2012)

2. Gergely Barki, Evelyn Benesch, Zoltán Rockenbauer (Hrsg.): Die Acht. Ungarns Highway in die Moderne. Austria Kunstforum. Wien: Deutscher Kunstverlag, 208. (2012)
3. Gergely Barki (Hrsg.): Die Acht – der Akt. Wien: Balassi Institut – Collegium Hungaricum, 112. (2012)
4. Bubryák Orsolya: The Treasures of Countess Erzsébet Rákóczi (1654–1707). In: Susan Bracken, Andrea M. Galdy, Adriana Turpin (eds.): Women Patrons and Collectors. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 83–100. (2012)
5. Galavics Géza: Két atipikus Markó-festmény a kismartoni Esterházy-kastély parkjáról. *Művészettörténeti Értesítő* 60: (2) 405–415. (2011/2012)
6. Gellér Katalin: Art deco a magyar festészetben. In: Art deco és modernizmus. Lakásművészet Magyarországon 1920–1940. Budapest: Iparművészeti Múzeum, 77–87. (2012)
7. Gulyás Borbála: A török elleni harc megjelenítése a Habsburgok udvari ünnepségein a 16. században. In: Ács Pál, Székely Júlia (szerk.): Identitás és kultúra a török hódoltságban. Budapest: Balassi Kiadó, 249–264. (2012)
8. Hornyik Sándor: Alternative Realms. In: Mónika Kumin, Zsolt Petrányi, László Százados (eds.): World Modells. Studio Experiments from Kondor to the Present Day. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 18–47. (2012)
9. Jerovetz György: A magyar östehetség mozgalom recepciója a két világháború között. *Ars Hungarica* 38: (2) 212–228. (2012)
10. T. Junghaus – A. Kóczé – A. L. Szász: Civil Unity for the Memorial to the Sinti and Roma Murdered under the National Socialist Regime. Budapest: ERCF Publication (2012)
11. Kerny Terézia: Kárpátalja a magyarországi régészeti és művészettörténeti kutatásban. (Vázlat). *Ars Hungarica* 37: (4) 16–32. (2011/2012)
12. Kerny Terézia: „Solus virgo virginem agnoscit”. Adalékok Boldog Mór és Szent Imre ikonográfiájához, 14–19. század. In: Illés Pál Attila, Juhász Laczik Albin O.S.B. (szerk.): Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon 2. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 764–784. (2012) (Rendtörténeti konferenciák 7/2.)
13. Marosi Ernő: Amour chevaleresque et salut dans deux peintures murales gothiques de Transylvanie. In: Le plaisir de l’art du Moyen Âge. Commande, production et réception de l’œuvre d’art. Mélanges en hommage à Xavier Barral i Altet. Paris: Picard, 705–713. (2012)
14. Csilla Markója: Popper and Lukács – The Anatomy of a Friendship. *Acta Historiae Artium* 53: 233–248. (2012)

15. Csilla Markója: „Du kriegst eine geschmiert, dass Du gegen die wand knallst...” Die Reanimation des Nádas-Erlebnisses – Über die Fotografie „Selbstbildnis mit Windorgel.” In: Matthias Haldemann (Hrsg.): Péter Nádas: In der Dunkelkammer des Schreibens. Wädenswil: Kunsthaus Zug – Nimbus. Kunst und Bücher, 126–139. (2012)
16. Papp Gábor: A magyar építészek nélkülözhetetlen közlönyétől a „megtépett, megszabdalt orgánumig”. *Építő Ipar – Építő Művészet 1914 – 1932. Ars Hungarica* 38: (2) 196–211. (2012)
17. Perenyei Monika: A médiumok velünk vannak. Technikai képkötés a kortárs művészetben. Dunaújváros: Kortárs Művészeti Intézet, 112. (2012)
18. Papp Júlia: Könyv és kép a 19. század elején. Blaschke János (1770–1833) illusztrációinak katalógusa. Budapest: Argumentum Kiadó – MTA BTK, 1–2. kötet. 579 + 608. (2012)
19. Papp Júlia: Die häuslichen und gesellschaftlichen Räume des Familienlebens am Anfang des 19. Jahrhunderts im Spiegel zweier Buchillustrationsserien aus Wien. *Wiener Geschichtsblätter* 67: (3) 275–293. (2012)
20. Székely Miklós: Az ország tükrei. Építészet és művészet szerepe a magyar nemzeti reprezentációban az Osztrák–Magyar Monarchia korának világkiállításain. Budapest: CentrArt, 310. (2012)
21. Székely Miklós: Rebuilding History. The Political Meaning of the Hungarian Historical Pavilion at the 1900 Paris Universal Exhibition. In: Martina Topic, Sinisa Rodin (eds.): Cultural Diplomacy and Cultural Imperialism. European perspective(s). Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 51–66. (2012)
22. Szentesi Edit: Az intézményes műemlékvédelem kezdetei Magyarországon, *Műemlékvédelem* 56: (1–2) 2–29. (2012)
23. Vincze Gabriella: Képzőművészet a mozgás sugarában. Madzsar Alice és a képzőművészetek. In: Zaletnyik Zita, Repiszky Tamás (szerk.): A gyógyító mozgás művésze. Madzsar Alice emlékének. Budapest: Semmelweis Kiadó, 185–196. (2012)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf.: 29.

telefon: (1) 224 6781; fax: (1) 356 8058

e-mail: etnologia@etnologia.mta.hu; honlap: www.etnologia.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2012-ben

- ETNOFOLK európai uniós pályázati projekt – Digitalizált népi kulturális örökség;
- A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése: *Magyar Népköltészeti Lexikon, A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*;
- *Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében* – OTKA-támogatással;
- Eredmények a népi műveltség történeti kutatásában (kiadványok az intézet *Documentatio Ethnographica* sorozatában), nemzetközi konferencia szervezése *Visual Encounters with Alterity* címmel;
- Modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák (az intézeti évkönyv, az Ethno-Lore etnológiai tematikus száma), etnológiai vizsgálatok Szibériában, Mongóliában, Délkelet-Ázsiában és Afrikában;
- Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben;
- Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában.

II. A 2012-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

ETNOFOLK európai uniós pályázati projekt – Digitalizált népi kulturális örökség

Az MTA BTK Néprajztudományi Intézete 2011 és 2014 között konzorciumi tagként vesz részt az Európai Strukturális Alap által finanszírozott ETNOFOLK projektben (témaszám: 3CE296P4). A projektet négy közép-európai ország hat intézményének (Cseh Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete, a besztebányai Bél Mátyás Egyetem, a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete, az MTA BTK Néprajztudományi Intézete, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia Tudományos Kutatóközpontja és az informatika területéért felelős csehországi AiP Beroun, társult partner az Österreichisches Volksliedwerk) konzorciuma hozta létre. Magyar részről az intézet igazgatójának vezetésével hat intézeti munkatárs vesz részt a terv megvalósításban.

A projekt célja, hogy bemutassa a közép-európai népek hagyományos kulturális örökségét és segítse annak megőrzését. A pályázat keretében olyan közös webfelület készül, ahol szövegek, térképek, fotók, hang- és mozgóképfelvételek segítségével reprezentálják az adott terület népi kultúráját elsősorban a népköltészet, a tánckultúra, az öltözködés, a hit- és szokásvilág, az épített örökség különböző jelenségein keresztül. A készülő adatbázis a tudományos kutatás, a közigazgatás, az oktatás, a kulturális örökségvédelem, a turizmus és a regionális fejlesztés területén dolgozók számára is hasznos forrásként szolgál majd, és a tervek szerint a nagyközönség számára is elérhető lesz.

A pályázat megvalósítása öt feladatkörből áll:

- a digitalizálandó tartalmak előkészítése és a metaadatok szabványainak pontosítása;
- az összegyűjtött adatok elérhetőségét megvalósító technológiai feltételek megteremtése (a felhasználói igények figyelembevételével előállított eszközök és szolgáltatások révén);
- stratégiaalkotás, azaz a projekt tartalmainak hasznosítása a tudományban, a kultúrában, a közigazgatásban, a gazdaságban és más területeken;
- a projekt, valamint a hozzá kapcsolódó tevékenység népszerűsítése és megismertetése a médiában, a szakmai és a szélesebb nyilvánosság előtt;
- a projekt adminisztrációja és működtetése.

2012. február 28-án *Stakeholder meeting* a magyar népi kultúra, az oktatás, az építészet, a közművelődés, a turizmus stb. területén dolgozó intézményvezetők és más szakmai résztvevők számára.

2012. június 6–7. között szakmai kerekasztal-beszélgetés a népi kulturális örökség meghatározásával kapcsolatos tudományos kérdésekről az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban az MTA BTK főigazgatójának részvételével. A megbeszélésen a kulturális örökség megőrzésével foglalkozó hazai szakemberek vettek részt, előadásaik és hozzászólásaik segítséget nyújtottak az ETNOFOLK projekt keretében készülő *néprajzi adatbázis* rendszerező elveinek a kialakításához, a terminológiai és módszertani kérdések tisztázásához. A projekt munkatársai bemutatták ETNOFOLK honlap szerkezetét és tartalmát, a közreadandó tárgyak (fotó, videó, hanganyag, szöveg stb.) néprajzi leírását tartalmazó adatok alkotóelemeit. A műhelyvitan összegzett tapasztalatok és célkitűzések értelmében az adatbázis legfőbb erénye, hogy az egyes tudományágak által szétválasztott kulturális elemeket a maguk eredeti kontextusában és összefüggésrendszerében mutatja be. A projekt keretei között épülő reprezentatív adatbázis valamennyi, a népi kultúrával foglalkozó intézményt magában foglaló hálózatként kíván funkcionálni, ahol a társuló intézmények saját koncepciójuknak és tudományos célkitűzéseiknek megfelelően adhatják közre a rendelkezésükre álló archívumaikat, adattáiraikat.

2012-ben a konzorcium tagjai két alkalommal szerveztek ún. *Project and Steering Committee meetinget*; 2012. április 19–20. között Pozsonyban, majd második alkalommal 2012. október 18–19. között Brnóban. A találkozókön a projekt aktuális fázisához kapcsolódó tudományos, informatikai, stratégiai stb. feladatokat és kérdéseket vitatták meg. A pályázat magyar munkatársai terepmunkát végeztek a mohácsi farsangi busójáráson, ahol az eseményeket, szokásokat rögzítették. Három rövidebb terjedelmű kiadvány látott napvilágot: egy angol és egy magyar nyelvű prospektus az intézetről, valamint a projektet röviden ismertető magyar nyelvű prospektus. A projektről több sajtóorgánium és szakmai lap is hírt adott.

A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése: Magyar Népköltészeti Lexikon, A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture

Az intézet folkloristái 2010 óta dolgoznak egy *Magyar Népköltészeti Lexikon* összeállításán. 2002–2006 között *Folklór a magyar művelődéstörténetben* címmel interdiszciplináris konferenciasorozatot szervezett az intézet akkori Folklor Osztálya, amelynek előadásaiból tanulmánykötetek jelentek meg. A társtudományokkal való együttműködés során fogalmazódott meg egy új folklorisztikai kézikönyv gondolata. Szükségessé vált a tudományszak elméleti megalapozottságát erősítendő a fogalmak tisztázása, az új hazai és nemzetközi eredmények beépítése a szaktudományi diskurzusba. Kívánatos ez egyrészt azért,

mert a fogalomkészlet bizonyos területeken elavult, másrészt mert sem a társtudományok, sem a szélesebb olvasóközönség nincs kellően tájékozódva a folklorisztika eredményeiről. A lexikonban röviden és tömören összefoglalhatók a legújabb eredmények, a további érdeklődést és kutatást pedig a szócikkek végén található bibliográfia segíti. A résztvevők célja egy korszerű és reprezentatív összefoglalás létrehozása, amelyben újragondolják a folklorisztika alapfogalmait, áttekintést adnak a népköltészet műfajairól, alkotásairól, alkotóiról, a magyar folklór kutatóiról és kutatástörténetéről a legfrissebb hazai és nemzetközi szakirodalom, valamint a rokon szakmák, úgymint az irodalomtörténet, a történettudomány, a nyelvtudomány, a zenetudomány, a művészettörténet szájhagyománnyal, népköltéssel kapcsolatos kutatási eredményeinek felhasználásával. A címszógyűjtemény a munka során is folyamatosan formálódik, pillanatnyilag cca. 2400 tételből áll. A szócikkek szerzői a Néprajztudományi Intézet Folklór témacsoportjának mai (11 fő) és egykori kutatói (4 fő). A készülő *Népköltészeti Lexikon* hangsúlyozottan a Néprajztudományi Intézetre támaszkodik. 2012-ben a folyamatosan készülő szócikkeket a szerzők megvitatták a hetente-kéthetente tartott vitaüléseken, majd a viták eredményei alapján átdolgozták, véglegesítették azokat.

A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture

Az intézet az elmúlt években komoly előkészületeket tett egy újabb kézikönyv-sorozat kiadására. *A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiáját / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture* angol nyelven, gazdagon illusztrálva jelenik meg a tervek szerint. A reprezentatív mű lesz az első kézikönyv, amely összefoglaló jelleggel mutatja be a magyar néprajztudomány, folklorisztika és antropológia legfrissebb kutatási eredményeit a külföld szakmai és laikus közönségének. Az elmúlt évtizedek gazdasági, társadalmi változásai szükségessé teszik a tudományok olyan alapfogalmainak újragondolását és értelmezését, mint: népi kultúra, populáris kultúra, tömegkultúra, hagyomány, folklór, autenticitás. A széles szakmai összefogással készülő kézikönyv főszerkesztői, az intézet igazgatója és az igazgatói megbízott és szerkesztőinek többsége intézeti munkatárs.

Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében OTKA-támogatással

Az intézet igazgatójának témavezetésével 3 intézeti és 3 külsős kutató közreműködésével, valamint további 3 külsős kutató időleges részvételével 2011 óta folyik Magyarország hármas határainak kutatása OTKA (témaszám: NK 84283) támogatással. A kutatócsoport a határproblematika feltárása érdekében a 2012-es évben a következő feladatokra összpontosított:

A kutatócsoport tagjai az év folyamán rendszeresen végeztek terepmunkát választott határszakaszukon. Hárman a magyar–szlovén–osztrák határ térségében kutattak a kijelölt kutatópontokon, a gazdasági kapcsolatokra, az identitás kérdéskörére és a kulturális szerveződésekre, illetve a határátkelési gyakorlatok történeti dimenzióira összpontosítva. Két kutató a magyar–ukrán–román hármas határ mentén folytatott terepmunkát. Egyikük elsősorban azt vizsgálta, hogy a „határ” mint széles értelemben vett diskurzív (nyelvi, társadalmi, gazdasági stb.) gyakorlatok tere hogyan merül fel a helyi társadalomban, azaz befolyásolja-e a társadalmi cselekvéseket. Másikuk a határ lokális percepciójának, a határhasználatnak a kérdéskörét, valamint a határ-problematika megjelenését az élettörténetekben témakörét kutatta szárazberek-i és csedregi magyar nemzetiségűek körében. A magyar–szerb–román hármas határ térségében ugyancsak ketten végeztek terepmunkát, a

kulturális kapcsolatok alakulását és az egyéni kapcsolatrendszer működését befolyásoló tényezőket értelmezte egyikük, a határokon átnyúló intézményes kapcsolatok szerveződését, valamint az egyéni gazdasági stratégiákat kutatta a másik résztvevő.

A kutatócsoport kidolgozta 2012-ben azt a kérdőívet, amely a terepmunka kiegészítőjeként segít mélyebben megérteni a hármashatár térségében alkalmazott gazdasági, kulturális és társadalmi kapcsolatok dimenzióit. Az év folyamán több műhelyvitát tartottak az eltérő jellegű terepek együttes, kérdőíves vizsgálhatóságának előkészítése, a kérdőív koncepciójának kidolgozása és megszerkesztése érdekében. Megkezdődtek az első kérdőíves gyűjtések az északkeleti hármashatár térségében. Ennek alapján első eredményként az állapítható meg, hogy a „határ” fizikai közelsége, illetve az egyes országok közötti gazdasági különbségek önmagában nem szükségszerűen vezetnek el ahhoz, hogy a „határ” a társadalmi élet paradigmatisztikus értékű szervezőelvé legyen.

A kutatási eredmények könnyű hozzáférhetősége és népszerűsítése érdekében a kutatásnak külön honlapja készült (<http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok>), ami az MTA BTK Néprajztudományi Intézet honlapján keresztül érhető el. Ezen folyamatosan nyomon követhető a kutatócsoport tevékenysége.

Eredmények a népi műveltség történeti kutatásában (kiadványok az intézet Documentatio Ethnographica és Életmód és tradíció sorozatában), nemzetközi konferencia szervezése Visual Encounters with Alterity címmel

Az intézet Történeti néprajzi témacsoportja és további intézeti munkatársak 2012. május 24–26. között Budapesten *Visual Encounters with Alterity in East-Central and South-Eastern Europe in the Nineteenth and the First Half of the Twentieth Century* címmel háromnapos nemzetközi konferenciát szerveztek. Az angol nyelvű tanácskozás második eseménye volt annak a tematikus-kronologikus konferenciasorozatnak, amely a varsói Lengyel Tudományos Akadémia Institute of Archeology and Ethnology kezdeményezésére indult 2010-ben, s amely négy, a visegrádi országokban, illetve azok tevékeny részvételével megvalósuló tudományos rendezvény lebonyolítását célozza.

A 2010-ben Varsóban megrendezett első konferencia a kelet-közép-európai kulturális/etnikai másság-ábrázolások vizsgálatát célozta. Ezen általánosabb léptékű, áttekintő, felvezető jellegű rendezvény után a Budapesten megrendezett második konferencia egyrészt nagyobb hangsúlyt fektetett a vizualitás különböző hordozóira: a jórészt politikai témájú újságkarikatúrák mellett másfajta megjelenítéseket, pl. rajzokat, metszeteket, festményeket, sőt fotográfiákat is vizsgált, másrészt pedig szűkebbre vonta a vizsgálódás időkeretét: elsősorban a 18. század végétől a 20. század első feléig terjedő időszak vizuális ábrázolását tárgyalta.

A konferencia öt olyan nagyobb tematikus szekcióra oszlott, amely a térségben igen aktuális, sokszor érzékeny, fájdalmas témát vizsgált. Magyarországon kívül 13 európai országból, valamint az Amerikai Egyesült Államokból érkeztek az előadók. A Néprajztudományi Intézetből három, a BTK Művészettörténeti Intézetéből pedig egy kolléga tartott előadást. A konferencia egyik intézeti szervezőjének előadása az Európán kívüli népekre, elsősorban a nyugati félteke népeire vonatkozó tudás formálódását vizsgáló tudománytörténeti kutatásainak eredményeként született. A másik két intézeti előadó egyike az egyházi zászlók témakörében évek óta végzett kutatásait összegezte előadásában. A nemzetközi konferencián ugyancsak előadott a 17–18. századi erdélyi öltözködést a viseletszabályozások és

viselésorozatok tükrében vizsgáló posztdoktori ösztöndíjas intézeti kutató. A konferencia nagy érdeklődés mellett zajlott, az előadásokat élénk vita kísérte. Az előadások tanulmányokká bővültek, amelyekből hamarosan kötet készül. A rendezvény megvalósításához a visegrádi országok kulturális intézetei, így a budapesti Lengyel Intézet és a Cseh Centrum is hozzájárultak. Az Osztrák Kulturális Fórum 19. századi metszetekből álló kiállítását ajánlotta föl a konferencia idejére.

A Történeti néprajzi témacsoport vezetője által szerkesztett *Documentatio Ethnographica* sorozat 2012-ben 3 kötetel gazdagodott: *A dél-erdélyi református egyházkerületi rész története 1940–1945.* (Bp. L'Harmattan, 498 p.); a Társadalomnéprajzi témacsoport egyik főmunkatársának szerkesztésében a *Falu a városban: Az angyalföldi OTI-telep. Dokumentumok és néprajzi tanulmányok* (Bp., L'Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 270 p.); a történeti néprajzi témacsoport főmunkatársának szerkesztésében Belényesy Márta válogatott tanulmányainak 2. kötete *Fejezetek a középkori anyagi kultúra történetéből II.* címmel, amely a szerző 8, a hazai agrikultúra legfontosabb kérdésköreit taglaló írását foglalja magában.

Az intézet akadémikus professor emeritusa foglalta össze a regionális néprajzi kutatások eredményeit a Bódva folyó által összekötött észak-borsodi, tornai, gömöri tájakról, és előkészítette az *Életmód és tradíció* intézeti sorozat 11. kötetét a *Munkák, emberek, hiedelmek a Bódva mentén* című kb. 15 szerzői ívnyi tanulmánygyűjteményt.

„*Modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák*” – az intézeti évkönyv, az *Ethno-lore etnológiai tematikus száma*

2011-ben az intézet akkori Etnológiai Osztálya a fenti címmel jelzett témakörben kutatásokat kezdett a modernitás S. N. Eisenstadt által megfogalmazott, többszörösen összetett értelmezéséből kiindulva. Az osztály akkori és korábbi tagjai különböző terepeken, más céllal végzett vizsgálataik anyagát gondolták át a modernizáció szemszögéből. Így került a látókörbe a térszemlélet alakulása életmódváltással, új mobilitási formákkal összefüggésben szibériai népek (nganaszánok, jakutok) körében; a tárgyi világ gazdagításának buktatói és kulturális folytonosságot előidéző hatása az ugyancsak szibériai evenkiknél; vallási jelenségek megítélése, elfogadása, illetve elhárítása a modernizáció jegyében Kínában és Kirgizisztánban; a már jórészt meghaladott életformához fűződő kulturális hagyományok fenntartásának igénye Mongóliában; a pánindian ideológia jegyében ápolts saját kultúra szemléleti rokoníthatósága a felvilágosodás előtti Európa mentalitásával; a vietnami háborúba kényszerült brú törzsi emberek alkalmazkodási stratégiája; a modern piacgazdaság feltételrendszeréhez sikeresen alkalmazkodó egyes erdélyi roma csoportoknak gazdasági értelemben egyáltalán nem profitcentrikus magatartása a személyes és családi méltóságukat megszabó presztízsgazdaságban. A 2012-ben lezárult kutatások az intézeti évkönyvben, az *Ethno-Lore*-ban (2012, pp. 9–235.) jelentek meg. A tanulmányok azt igazolják, hogy a „modernizációval” kapcsolatban ellentmondásos gazdaság- és társadalomátalakítási folyamatokról, érdekek és nézetek, sőt világnézetek korántsem mindig adott összhangjáról van szó, amelyek megítélése is ambivalens lehet, ezekben kulturális beidegződések és ideológiák igen különböző szerepet játszhatnak. Beépülhetnek a modernizáció folyamatába, támogathatják azt, módosulhatnak általa vagy éppen annak ellenpontjaként erősödhetnek fel, és akadnak olyan változatok, amelyek mellette élnek tovább, megvonva csoportidentitásuk határait. Azaz figyelembevételük nélkül nemigen lehet sikeres a modernizációnak sem a leírása, sem a kivitelezése.

A Magyar Tudomány Ünnepe sorozatban az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya tudományos ülést szervezett *Felfedezések a humán tudományokban* címmel az MTA Székházában 2012. november 12-én. A rendezvényen az intézet 3 kutatója is előadást tartott, amelyek olyan kérdéseket érintettek, mint az etnológiai felfedezés, megismerés problematikája, számbavéve a kortárs antropológiai/néprajzi szakirodalom tanulságait, valamint a saját terepmunka-tapasztalatokat, illetve a kulturális változások „felfedezését”.

Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben

Használtcikk-kultúrák. Ideológiák, gyakorlatok és értelmezői közösségek (2012, 312 p.) címmel tanulmánykötet jelent meg az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének kiadásában, amelyben 4 intézeti munkatárs írása is helyet kapott. A tanulmányok a használt cikkekhez való viszony változó társadalmi és kulturális mintáit, illetve belső dinamikáját mutatják be néhány közép-európai példa segítségével. Az olyan folyamatok elemzésén keresztül, mint a (re)szakralizálás, a kommodifikáció, a presztízsfogyasztás vagy a recycling art-termékek előállítása, a szerzők amellet érvelnek, hogy a használtcikk-kultúrák antropológiai és szociológiai vizsgálata nemcsak a tárgyak világába enged betekintést, hanem hozzájárul a szubjektumok egymáshoz és önmagukhoz való viszonyának – identitásoknak, társadalmi és gazdasági különbségeknek stb. – a mélyebb megértéséhez is.

Az erdélyi gábor és cārhar romák gazdasági és társadalmi stratégiáinak vizsgálatával összhangban két hosszabb, a gábor roma presztízsgazdasággal foglalkozó esettanulmány készült el, amelyek egy-egy presztízstárgy posztiszocialista társadalmi karrierjét mutatják be. Az intézet egyik társadalomnéprajzi kutatója a migránsok szerepét tárja fel a hazai és a nemzetközi idős gondozásban, különösen a női migráció kérdését vizsgálja, és ezzel összefüggésben az úgynevezett transznacionális családok működését. Kutatásával kapcsolódik az MTA BTK Migrációkutató témacsoportjához, ahogy az intézet egy másik kutatója is, aki *Városlakó falusiak – városi falusiak* címmel a faluról városba költözők mentalitását vizsgálja a 20. század második felében.

Az intézet egyik kutatója rendszeresen végez néprajzi-ökológia terepmunkát Gyimesben, amelynek során 2012-ben élőhely-térképezést szervezett szakemberek és a helyi közösség önkénteseinek bevonásával, bizonyítva, hogy a helyiek ökológiai ismerete kiegészülve a szakemberek növényismeretével kiválóan alkalmas egy adott terület természeti értékeinek feltárására. A pályázati támogatással megvalósuló vállalkozás Románia első ilyen jellegű programja volt.

Nemzetközi együttműködésben végzi az intézet társadalomnéprajzos főmunkatársa a tisztálkodási, testápolási szokások, fürdő kultúra komplex történeti, összehasonlító és jelenkori kutatását.

Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában. Folklórszövegek gyűjtése, archívumaik bővítése, digitalizálása, elemzése

Az intézet szövegfolklorisztikai kutatásai több szálon futnak, elemzik a különböző folklórműfajok (mese, monda, közmondások, találosok, anekdoták) jelenkori létezési módját és feltárják forrásait történeti kontextusban vizsgálva azokat. A folklór, a populáris és az elit kultúra összefüggésében elemeznek olyan témaköröket, mint például Jókai Mór meséi, anekdotái vagy a nemzeti eredet és a honfoglalás narratívái a 19. századi Magyarországon. Az

intézet 2012-ben PhD-fokozatot szerzett folkloristája moldvai levéltári források alapján, történeti összefüggésben a helyi katolikus lakosság magyar identitását vizsgálja, rámutatva a helyi egyház és a román állam szerepére a nyelv- és identitásváltásban. Számos publikáció született tárgyévben is a magyar mondaanyag táji kutatása nyomán (Mezőség, Érmellék, a Báthoriak mondaköre). Az intézet fiatal kutatói ösztöndíjasának fordításával, jegyzeteivel és gondozásában jelent meg a *Dorvizsi* című udmurt eposz három nyelven, udmurtul, magyarul és oroszul.

b) Tudomány és társadalom

A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat jó néhány programján vettek részt, tartottak előadást az intézet kutatói. Ezen eseménysorozat keretében szervezett bemutatózó ülészakot a Bölcsészettudományi Kutatóközpont. A Néprajztudományi Intézet képviseletében az intézet igazgatója, a kutatóközpont igazgatóhelyettese tartott előadást az egykori nyugat-pennsylvaniai magyar bányászközösségek körében végzett társadalom-néprajzi terepmunkájának eredményei alapján. 2012-ben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársaival együttműködve sikerült felmérni, dokumentálni és Magyarországra szállítani egy vintondale-i magyar emigráns bányászközösségben fennmaradt, ún. „burdos” házat.

A Néprajztudományi Intézet ugyancsak a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében *Terepeink* címmel néprajzi terepfotó-kiállítást rendezett. Az intézet tűzrendészeti előírások miatt kiürített folyosójának falára 21 kutató – ez az intézeti munkatársak háromnegyedét jelenti – képei kerültek, amelyek jól reprezentálják, hogy térben és tematikában is nagyon szerteágazó az intézet kutatóinak szakmai működése. A hosszú folyosószakasz egyik oldalán a magyar nyelvterületen, Bácskától Moldváig készült fényképek láthatóak, magyarokról és romákról. A másik oldalra elsősorban az Etnológiai Osztály tagjainak képei kerültek a világ legkülönbözőbb tájairól (Szibériából, Belső- és Délkelet-Ázsiából, illetve Afrikából).

Az intézet egyik főmunkatársa a Magyarság Házában tervezett *A magyar nemzeti identitás emlékezhelyei* című állandó kiállítás főkurátoraként széles szakmai összefogással elkészítette a kiállítás szinopszist, amelyet 2012 szeptemberében a kormány elfogadott.

Az intézet egyik munkatársa antropológus-fotográfus szakemberként résztvevője volt annak a kutatócsoportnak, amelyik Széchényi Pál érsek maradványai és Szent László ereklyéjének vizsgálata után Szent Krisztina- és Szent Ágoston-ereklyék összetett antropológiai vizsgálatát végzi.

Az intézet tudományos tanácsadó etnológusa *Istenek, ősök és sámánok. Egy vietnami hegyi törzs, a brúk vallása* címmel kiállítássorozatot rendezett terepfotóiból, 2010–2011-ben összesen 6 helyszínen voltak láthatók a képek. 2012-ben további 3 helyre jutott el a vándorkiállítás: a Nagyatád Városi Múzeumba, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Skanzen Galériájába és immár az országhatárt is átlépve Újvidéken a Vajdasági Fényképészeti Egyesületbe.

Az intézet tudományos munkatársának 2012-ben készített: *Vándorúton Ázsia szívébe – Almásy gróf nyomában száz év múltán* című dokumentumfilmjének (72”) bemutatóját nagy érdeklődés kísérte.

Az intézet kutatója, aki az egyik alkotója a „...*hogy hasznára lehessenek...*” *Beszélgetés Andrásfalvy Bertalan néprajzkutatóval* című dokumentumfilmnek, bemutató vetítést tartott a BTK Zenetudományi Intézetben.

Az intézet évek óta működő előadássorozata, az Etnológiai Műhely keretében összesen 4 előadás hangzott el. A sorozat részeként a Kanadai Nagykövetséggel együttműködésben tartott előadást Manon Barbeau kanadai dokumentumfilm-rendező. Az intézet egyik posztdoktori ösztöndíjasa az evenki karakter fotográfiai elemzéssel megragadható kísérletéről tartott előadást, a Vietnami Társadalomtudományi Akadémia főmunkatársa egy vietnami hegyi törzs körében végzett terepmunkájáról számolt be. A negyedik előadó pedig, a Kodolányi János Főiskola Turizmus Tanszékének docense és a Leeds Metropolitan University társ kutatója Dél-Etiópiában, a murszik körében végzett kutatásáról beszélt. Az intézet Etnológia Műhely előadásaira mindig meghívást kap a szélesebb szakmai közönség.

Az intézet kutatói közül sokan több alkalommal is tartottak tudományos ismeretterjesztő előadást (30 alkalom) és adtak szaknyilatkozatokat a sajtó munkatársainak.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2012-ben

Az MTA BTK NTI a hazai néprajzi kutatás meghatározó intézményeként arra törekszik, hogy összefogja a hazai etnográfiai vizsgálatokat.

2012-ben 10 kutató végzett rendszeres oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban az ELTE Néprajzi Intézetében, Belső-Ázsia Tanszékein és Orientalisztikai Intézetében, a Pécsi TE Néprajz és Kulturális Antropológia tanszéken, a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Szegedi Tudományegyetem BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, a Balassi Intézet Hungarológia Tagozatán, valamint a Sárospataki Református Teológián. Az intézet kutatói 2012-ben 9 alkalommal tartottak vendégelőadásokat hazai és külföldi egyetemeken, kutatóhelyeken.

Az intézet jó néhány munkatársa vett részt egyetemi doktori iskolák, programok munkájában kurzusok tartásával, témavezetéssel, illetőleg a szigorlati és bírálati eljárásokban.

2012-ben az intézet egyik folkloristája szerezte meg a PhD-fokozatot *Helyi vallás a moldvai Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat* címmel, illetve ketten nyújtották be disszertációjukat. *A kerékgyártó háziipar és mesterség múltja Magyarországon* című doktori mű a hazai kerékgyártó céhek, ipartársulatok és ipartestületek működését mutatja be, a másik doktori dolgozat – *Hová lett a református öntudat? – A magyar református felekezeti identitás megújításának néhány diskurzusáról* című – középpontjában a *Református egység napja* néven létrehozott új egyházi ünnep áll, és a református felekezeti identitás újrakonstruálásának folyamatait elemzi.

A néprajzi kutatás sajátossága a terepmunka, az intézet munkatársai több mint 700 napot töltöttek 2012-ben terepen, elsősorban hazai és határon túli magyar nyelvterületeken, ezenkívül szibériai, kaukázusi népek körében, valamint Kínában, Mongóliában és Délkelet-Ázsiában.

2012-ben a munkatársak összesen 250 napot töltöttek külföldi partnerintézményeknél, külföldi kollégák pedig összesen 113 napot töltöttek az intézetben. A magyar kutatók

elsősorban a szomszédos országokban (Románia, Szerbia, Ukrajna) végeztek terepmunkát, illetve adattári kutatást. A lengyel, az orosz és az észt kapcsolatok hagyományosan különösen erősek, ezekből az országokból érkezett a legtöbb, összesen 9 kutató, és 7 intézeti kutató utazott ezekbe az országokba. Észt és orosz együttműködésben valósult meg a tisztálkodási, testápolási szokások, fürdőkultúra kutatásának több eleme. *Etikai megfontolások az orvosi antropológiában* címmel nemzetközi online (Moszkva–Budapest) konferenciát szervezett a Néprajztudományi Intézet és az Orosz Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetében működő Orvosi Antropológiai Kutatóközpont.

Többen résztvevői nemzetközi kutatási programoknak, együttműködéseknek. Az intézet Délkelet-Ázsiában kutató etnológusa képviseli a Magyar Tudományos Akadémiát a francia kezdeményezésre 2007-ben alakult European Consortium of Asian Field Studies (ECAFS) nevű szervezetben, amely sikeresen pályázott az *Integrating and Developing European Asian Studies* (IDEAS) kutatási program keretében. A 30 hónapos futamidejű projekt – amelynek keretében az intézet kutatója számos nemzetközi tanácskozáson, konferencián tartott előadást, illetve 2012. június 1-jén Budapesten megszervezte és lebonyolította az IDEAS 9th Steering Committee Meeting rendezvényét – 2012-ben zárult le.

Az intézet kutatói nagy gyakorisággal vettek részt más intézmények, különösen a Bölcsészettudományi Kutatóközpont más intézetei által rendezett konferenciákon, többek között a Filozófiai Intézet által szervezett *Identitások és váltások* című interdiszciplináris tanácskozáson az intézet két folkloristája adott elő. Az MTA BTK NTI terepfotókkal és intézeti kiadványok, sorozatok bemutatásával szerepelt az MTA TK Politikatudományi Intézet kezdeményezésére született *Retró és retrospektív* című kiállításon, amelynek célja a vári épületben működő akadémiai kutatóhelyek tevékenységének reprezentálása volt.

2012-ben az intézet két tudományos tanácsadójának tiszteletére készült jelentős szakmai összefogással tanulmánykötet, mindkettő szerkesztésében és megjelentetésében az intézet kiemelkedő szerepet játszott, a szerzők között számos intézeti munkatárs szerepel. E két kötet ünnepi bemutatóján túl további két könyvbemutatót rendezett az intézet, az egyik a *Documentatio Ethnographica* sorozatban megjelent *Falu a városban: Az angyalföldi OTI-telep. Dokumentumok és néprajzi tanulmányok* kiadványt mutatták be. A *Néprajzi és egyháztörténeti források és eredmények Erdélyben* című intézeti könyvbemutatón pedig a Kriza János Néprajzi Társaság, a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoport és a Székely Nemzeti Múzeum 2012-ben megjelent kiadványait mutatták be, ez a közös rendezvény is reprezentálja az MTA BTK NTI és az erdélyi kutatóhelyek közötti jó szakmai kapcsolatokat.

Az intézet könyvtárának könyv- és CD-állománya 2012-ben 186 tétellel gyarapodott és 173 tétel külföldi és magyar folyóirattal. A könyvtár állománya a beszámolási év végén 43 789 leltári egység (könyv, folyóirat, különnyomat, CD, térkép stb.) volt, a könyvtár cserepartnereinek száma 160. Cserébe, tiszteletpéldányként, ajándékként (konferenciákon, könyvgyűjtő akciók során) 414 kötetet adott az intézet saját kiadványaiból.

IV. A 2012-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

OTKA publikációs pályázat – Csíkszentdomokosi népmesék, PUB-F 106618, 2012. 09. 01–2013. 08. 21. 2 100 000 Ft

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont vezetősége fontos feladatának tekintve az akadémiai néprajzi archívumok legértékesebb, eddig kiadatlan kéziratának közkinccsá tételét, elhatározta, hogy a Balassi Kiadóval együttműködve kiadáshoz segíti Belatini Braun Olga 1942–1944-ben készült, utolérhetetlenül gazdag, csíkszentdomokosi népmese gyűjtését. A kézirat sajtó alá rendezését az intézet mesekutató főmunkatársa végezte, aki együtt dolgozik azzal az irodalomtörténésszel, aki a gyűjtő életpályájának számtalan ismeretlen részletét igyekszik feltárni, továbbá megpróbálja szerepét tisztázni a neves budapesti egyéniség kutató iskola működésében.

OTKA posztdoktori pályázat – Számi (lapp) folklórszövegek interdiszciplináris kutatása, PD 105482, 2012. 09. 01–2015. 08. 31. 1 120 000 Ft

Az intézetben 2012 szeptemberétől dolgozó posztdoktori ösztöndíjas a skandináviai nyelvrokonok, a számik énekes folklóralkotásainak (jokkájainak) interdiszciplináris vizsgálatát végzi. A kutatás célja a jokkahagyomány kulturális kontextusának bemutatása a jelenkori helyzet dinamikus viszonyainak ábrázolásával.

Az MTA könyv- és folyóirat-pályázatán 3 intézeti kiadvány kapott támogatást: 1. Ethno-Lore, az MTA BTK NTI évkönyv XXIX. kötete (témaszám: 60802 Szerződés szám: KFB-011/2012. 2012. 01. 01–2013. 01. 31. 745 000 Ft utófinanszírozással. 2. A Documentatio Ethnographica 29. kötete: Belényesy Márta: Fejezetek a középkori anyagi kultúra történetéből II. (Szerződés szám: KFB-027/2012. 2012. 09. 01–2013. 04. 30. 670 000 Ft utófinanszírozással). 3. Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok (Vargyas Gábor tiszteletére, témaszám: 60293 2012. 07. 31–2012. 12. 31. 600 000 Ft).

V. A 2012-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balogh Balázs, Báti Anikó, Sárkány Mihály (szerk.): Ethno-Lore. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 423 (Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXIX.) (2012)
2. Berta Péter (szerk.): Használtcikk-kultúrák. Ideológiák, gyakorlatok és értelmezői közösségek. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 312 (2012)
3. Juhász Katalin (szerk.): Falu a városban: Az angyalföldi OTI-telep. Dokumentumok és néprajzi tanulmányok. Budapest, L'Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 270 (Documentatio Ethnographica 28.) (2012)
4. Belényesy Márta: Fejezetek a középkori anyagi kultúra történetéből II. Báti Anikó (szerk.), Budapest, L'Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 273 (Documentatio Ethnographica 29.) (2012)
5. Magyar Zoltán: Hungarian Royal Saints. The Saints of the Arpadian Dynasty. Herne, Gabriele Schäfer Verlag, 239 p. + 42 t. (2012)
6. Hoppál Mihály: Avrasia'da samanlar. Bülent Bayram – Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz (törökre ford.), Istanbul, Yapi Kredi Yayinlari, 343 (2012)
7. Czövek Judit, Dyekiss Virág, Szilágyi Zsolt (szerk.): Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály születésnapjára. Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság, 619 (2012)

8. Landgraf Ildikó – Nagy Zoltán: Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére. Budapest, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, MTA BTK Néprajztudományi Intézet – L'Harmattan – Könyvpont Kiadó, 872 (2012)
9. Magyar Zoltán: Mezőségi népmondák. Budapest, Balassi Kiadó, 666 p. + 32 t. (Magyar Népköltészet Tára XIII.) (2012)
10. Magyar Zoltán: Érmelléki népmondák. Barót, Tortoma Kiadó, 280 p. + 24 t. (2012)
11. Magyar Zoltán: A híres Báthoriak. Történelmi emlékek és folklórhagyományok. Budapest, Kairosz Kiadó, 239 p. + 16 t. (2012)
12. Balogh Balázs – Fülemile Ágnes: Mapping Regional Structures as Outlined and Produced by a System of Marriage Ties. *Acta Ethnographica Hungarica* 57: (1) 91–126. (2012)
13. Borsos Balázs: The Digitalized Version of the Atlas of Hungarian Folk Culture. *Acta Ethnographica Hungarica* 57: (1) 3–32. (2012)
14. Deák Éva: The Colorful Court of Gabriel Bethlen and Catherine of Brandenburg. In: Andrea Feeser, Maureen Daly Goggin, Beth Fowkes Tobin (eds.): *The Materiality of Color. The Production, Circulation, and Application of Dyes and Pigments, 1400–1800.* Farnham, Ashgate, 199–216. (2012)
15. Kristóf Ildikó: Missionaries, Monsters, and the Demon Show. Diabolized Representations of American Indians in Jesuit Libraries of 17th and 18th Century Upper Hungary. In: Anna Kérchy, Andrea Zittlau (eds.): *Exploring the Cultural History of Continental European Freak Shows and 'Enfreakment'.* Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 38–73. (2012)
16. Mészáros Csaba: The alaaas: the interplay between environment and Sakhas in Central-Yakutia. Halle, Max Planck Institute for Social Anthropology, 29 (Max Planck Institute for Social Anthropology Working Papers 137.) (2012)
17. Sántha István – Tatiana Safonova: Stories about Evenki People and their Dogs: Communication through Sharing of Contexts. In: M. Brightman, V. E. Grotti, O. Ulturgasheva (eds.): *Animism in Rainforest and Tundra Personhood, Animals, Plants and Things in Contemporary Amazonia and Siberia.* New York – Oxford, Berghahn Books, 82–95. (2012)
18. Tamás Ildikó: „Few words are sung in it” Questions of Methodology in Studying Sami Yoik Texts. In: Kajsa Andersson (ed.): *L'image du Sápmi – Études comparées (Image of Sápmi – Comparative Studies).* Göteborg, Örebro University, 236–260. (Humanistic Studies at Örebro University.) (2012)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

RÉGÉSZETI INTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 49.; 1250 Budapest, Pf. 14.

telefon: (1) 224 6700; fax: (1) 224 6719

e-mail: benko.elek@btk.mta.hu; honlap: www.archeo.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2012-ben

2012. január 1. óta a Régészeti Intézet a Bölcsészettudományi Kutatóközpont szervezeti egységeként működik, így feladatait ettől az évtől kezdve kettős keret határozza meg: hangsúlyozott részvétel a központ intézetei közötti, jelenleg formálódó közös kutatásokban (a Magyar Őstörténeti Munkacsoportban, új Lendület- és OTKA-pályázatokban) és rendezvényeken, illetve a korábbi hazai és nemzetközi együttműködések, pályázatokból adódó szerződéses kötelezettségek teljesítése.

Az intézeti kutatások – hagyományosan – egyszerre, egymást kiegészítve összpontosítanak a hazai, illetve az egyetemes régészet kiemelkedő kérdéseire, a korábbi évek folyamán kialakult fő kutatási irányok mentén. E nagyobb vállalkozások egyszerre kívánnak diszciplináris önállóságot és korszerű, interdiszciplináris szemléletet, annak az alapvető célnak megfelelően, hogy az intézet a magyar régészettudomány egyik kiemelkedő intézményeként fontos közfeladatot tölthessen be. Ez a közfeladat – amelyhez az MTA BTK Régészeti Intézete nagyon jó, de még fejlesztendő adottságokkal rendelkezik – alapvetően az elmúlt évtizedek folyamán hatalmas költséggel feltárt régészeti leletegyüttesek folyamatos, színvonalas, költséghatékony feldolgozásához és közzétételéhez, ennek keretében új kutatási módszerek kidolgozásához, a további kutatást elősegítő hiteles, és ezáltal a tudományos kutatáshoz valóban felhasználható adatbázisok kifejlesztéséhez kapcsolódik.

A kutatói közösség összetétele lehetővé teszi nagyobb, korszakokon átívelő történeti, kultúrtörténeti folyamatoknak az anyagi kultúrán alapuló összetett vizsgálatát, valamint a Magyarországon még ritkábban használt, Nyugat- és Észak-Európában viszont már élvonalbeli kutatási irányoknak számító településrégészeti kérdésfelvetések alkalmazását, mind az őskor, mind a népvándorlás kor, mind pedig a középkor különböző fázisaiban. Eredményeiket magyarul és – nyomtatékkal – idegen nyelven saját évkönyv (Antaeus), monográfia-sorozat (Varia Archaeologica Hungarica) és tudományos folyóirat (Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae) segítségével teszik közzé, más, önálló kiadványok mellett.

E munkák egyrészt szinkronban állnak a hazai és nemzetközi régészettudomány aktuális törekvéseivel, másrészt maguk is útmutatóként szolgálnak határainkon innen és túl. Külön ki kell emelni az intézet módszertani, adatelemző és szintetizáló szemléletű publikációs tevékenységének a kutatás egészére gyakorolt hatását, annak jelentőségét. Emellett – bár nem oktatóintézmény – az intézet folyamatosan hangsúlyt fektet oktatási kérdésekre. Több munkatársa is tagja hazai, illetve külföldi doktori iskoláknak, ilyen minőségükben komoly szerepet játszanak fiatal kutatók nemzetközi szintű és igényű felnevelésében és pályára állításában.

II. A 2012-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Őskori témacsoport

Munkája a neolitikum, a rézkor és a bronzkor időszakára koncentrálódik, egy-egy kutatásra kiválasztott földrajzi egység, illetve régészeti korszaknak az európai kutatási trendekhez igazodó társadalomrégészeti és környezeti rekonstrukciója érdekében.

Az újkőkori team egy olyan földrajzi terület, a Dél-Dunántúl kutatását tűzte ki célul, amely a Balkán és Közép-Európa közötti fontos közvetítő szerepe ellenére részleteiben eddig ismeretlen volt. Az idekapcsolódó munkákra összesen nyolc PhD-dolgozat épül: közülük egy védelemre vár, egy elkészült disszertáció beadása 2013 letelejére csúszott át. A fenti területhez kötődik egy 2012-es egyetemi habilitáció előadásának témája is.

OTKA-program keretében folytatódott az Alsónyék–Bátaszék lelőhely (Tolna megye) neolitikus (Starčevo-, közép-európai vonaldíszes, Sopot- és lengyeli kultúrához tartozó) településének és temetkezéseinek kontextus-vizsgálata. E munkák elvi-örökségvédelmi jelentősége abban áll, hogy egy épülő autópálya (M6) nyomvonalán lebonyolított, nagy felületű megelőző feltárás eredményeit kivételesen gyorsan és a lehető legszélesebb tudományos kontextusban sikerül tető alá hozni. A kutatás egyik célja a temetkezések és a velük szuperpozícióban lévő települési objektumok időbeli különbségeinek meghatározása, másik célja pedig a több helyen, több részletben feltárt hatalmas lelőhely komplex régészeti feldolgozása és adatbázisban történő folyamatos rögzítése. Az átnézett anyagot fotózták, a csökkent restaurálási és rajzoltatási kapacitás ellenére folytatódott a temetőkatalógus készítése, három lelőhelyrész teljes térképe is elkészült. A száz feldolgozandó épület és környezete 50%-ban katalógizált állapotú, megkezdődött a grafikai rekonstrukció is. 104 késő neolitikus temetkezés külön típus- és szeriációs vizsgálat tárgya lett. Az eljárás régészeti jelentősége mellett az abszolút kronológiai eredmények Bayesian-módszerrel való kiértékelése is fontos. Az összesen megvizsgált 1487 sír minden adata és az embertani vizsgálat is teljes. A lelőhely archeozoológiai adatbázisában, fotózással és leltározással kiegészítve, eddig több mint 20 000 tétel szerepel. Az intézet DNS-laboratóriumában egy teljes kései sírcsoport genetikai értékelése készül.

A frankfurti Römisch-Germanische Kommission munkatársával a Sárköz újkőkori lelőhelyei közelében geomágneses felméréseket végeztek, és megkezdték ezek térinformatikai értékelését is.

Az intézetnek a Deutsche Forschungsgemeinschaft keretében a mainzi Johannes Gutenberg Egyetemen közösen folytatott bioarcheológiai programjában kb. 600 Kárpát-medencei újkőkori csontvázból vett minta elemzésére került sor, jelenleg ez a legnagyobb adatbázis ebből az időszakból.

Egy 2012-ben induló, a European Research Council által kiírt nagy pályázat keretében kiemelkedő feladat Alsónyék–Bátaszék késő neolitikus temetőjének és településének pontosabb keltezésének megállapítása kb. 200 AMS radiokarbon-mérés kiértékelésével és a mérési eredményekre alapozott szekvenciák elkészítésével. Mindebben a magyar résztvevők feladata a régészeti kontextus elemzése, valamint a mintákat szolgáltató objektumok

leleteinek szeriációja. Tavaly a késő neolitikus sírokból 104 minta vételére került sor, amit a környező Vinča-Sopot és lengyeli kontextusú lelőhelyekről további kb. száz radiokarbon-mintával bővíthetnek. Ez a mennyiség az alsónyéki mintákkal együtt lehetővé teszi az egész dél-dunántúli leletanyag egy egységben történő feldolgozását. Ezen túlmenően elkészült egy monográfia a Duna–Tisza közének kora neolitikus fejlődéséről és kapcsolatrendszeréről.

A kora rézkori kutatások keretében a tiszapolgári kultúra temetőivel foglalkozó monográfia előkészületei zajlottak. A korábbi TÉT-program eredményeként megjelent egy összegző kötet az Alföldre is betelepülő, keleti származású, ún. gödörsíros kurgán kultúra jelenlegi kutatási állapotáról. Az őskor egyik fontos témakörével, a kocsai innovációjával foglalkozik egy fontos kismonográfia (magyar és angol nyelven is), amely közreadja a Kárpát-medencei négykerekű járművek teljes régészeti inventáriumát, és elemzi a kocsai társadalom-, illetve gazdaságtörténeti problémáit a rézkortól a középső bronzkor végéig.

A bronzkor kutatása keretében 2012-ben befejeződött a Bristol Egyetem, majd később a berlini TOPOI-program (Freie Universität) részvételével folytatott kurgán-temetkezések emberi fogleteinek stroncium és oxigén izotóparányainak elemzésével foglalkozó program. A módszerrel eredményesen vizsgálhatóak voltak a kora bronzkor folyamán a Kárpát-medencében megjelent, jellegzetes anyagi kultúrával és temetkezési szokásokkal rendelkező közösségek eredetének és vándorlásának kérdései. A végkövetkeztetéseket két tanulmány összegezte az intézet őskoros kutatóinak társszerzőségében.

Folytatódott a Benta-völgyi (Pest megye) mikrorégió kora és középső bronzkori településszerkezetének kutatása, részben a Wenner Gren Alapítvány (USA) támogatásával, részben a Duna bal partján található középső bronzkori települések kutatására irányuló, magyar–amerikai–lengyel program keretében. A munkálatok kibővültek a Duna szemközti partjának közelében fekvő Kakucs környékének kutatásával. E munkák távlati célja több mikrorégió vizsgálata alapján a Kárpát-medence bronzkori társadalomtörténetének megrajzolása. A középső bronzkori mészbetétes kerámia kultúrájának tárgyi emlékeiről monográfia jelent meg.

Ókori, akkulturációs és kora középkori témacsoport

A kutatott témák elsősorban a civilizációs magterület és periféria, az identitás és akkulturáció, valamint az asszimiláció és disszimiláció köré csoportosultak. Az intézet egyiptológus kutatóprofesszának évtizedek óta folyó művészettörténeti és régészeti elemzése az antik Núbia és Egyiptom közti kulturális viszony feltárásával ebben az évben a perifériakutatás, valamint az identitás és akkulturáció tematika módszertani megalapozásában csúcsosodtak ki egy új, angol nyelvű monográfiában. Eredményei alapján olyan történeti modelleket sikerült felvázolnia, amelyek általános érvényességének, illetve a közép-európai és Kárpát-medencei viszonyokra való alkalmazhatóságának igazolása szilárd alapot biztosíthat a következő évek régészeti kutatásának. Egy másik, jelenleg Humboldt-ösztöndíjas munkatárs Olympia ókori templomaival foglalkozott, különös tekintettel a Zeusz-templom keleti oromcsoportja rekonstrukciójának számítógépes revíziójára, amivel egyértelmű nemzetközi elismerést vívott ki.

Az egykori Pannonia provincia romjain a 6. század első felében lábukat megvető langobardok esete tökéletesen példázza a disszimiláció és akkulturáció problémakörét. A szőládi langobard temető ásatása kapcsán végzett kutatások 2012-ben arra irányultak, hogy a provincia

összeomlása után is helyben maradó, feltehetőleg nagyszámú romanizált lakosság hogyan mutatható ki továbbra is a régészeti leletanyagban. Egyértelműen sikerült kirajzolni a keresett lakosságot Pannonia területén, bekötvé azt az 5. századi Alpok–Adria térség egységes, romanizált kultúrájú népességének leletanyagába. A 6. század közepén a Kárpát-medencébe érkező avarság megjelenésével a kutatás fő kérdései már az azonosságtudat, az elit önreprezentációja köré csoportosultak. Így a kora avar kori anyagi kultúra kiformalódása, a helyi lakosság (anyagi kultúrájának) asszimilációja, végül a helyi elit és az új, keleti nomád hatalom avar eredetű és hagyományú, de már bizánci mintájú, valamint a germán, Meroving mintájú reprezentációs sémáinak vizsgálata képezte ez évben a kutatás fő irányvonalát. E témakörben sikeresen megvédett egyetemi habilitációs dolgozat is készült. Kísérlet történt a 7. század közepétől megélnkülő észak-itáliai kapcsolatok, pontosabban a Bizánci Birodalom Észak-Itália felől érkező, a Kárpát-medence avar kori anyagi kultúrájára gyakorolt civilizációs hatásának feltárására is.

A kora középkor régészetén belül külön témacsoportot jelentő Bizánc-kutatás a magyar tudomány számára kiemelt jelentőségű vállalkozás. A 6. század folyamán megszilárduló és a kelet-mediterráneumi térséget uraló Bizánci Birodalom a maga nagypolitikai törekvéseivel és kisugárzó civilizációs hatásával a korszakban nem csupán a pontuszi steppevidék és a Balkán, hanem a Kárpát-medence tárgyi és szellemi kultúráját is alapvetően befolyásolta. Bizánc tényleges anyagi kultúrájának feltártsága és ismerete azonban alapvető feltétele a peremterületeken, így a Kárpát-medencében is megfigyelhető bizánci kulturális befolyás és hatás értékelésének. Mivel kutatástörténeti sajátságok és a kutatás lehetőségeinek adottságai miatt a kelet-római, bizánci területek (Dél-Balkán, Anatólia, Közel-Kelet) anyagi kultúrája csak csekély mértékben ismert, a kutatócsoport két tagja is arra vállalkozott, hogy a birodalom magterületeinek régészetével foglalkozzék, különös tekintettel a Fekete-tenger déli partján fekvő, a pontuszi steppevidékkel folytatott intenzív bizánci kereskedelemben kulcsfontosságú szerepet betöltött Sinópé kikötőváros (ma: Sinop, Törökország) bizánci leletanyagára, illetve a késő antik és kora bizánci temetők és temetkezési szokások összefoglaló vizsgálatára, valamint a témacsoport által 2009 és 2010 nyarán Szíriában folytatott kutatások során dokumentált késő antik és kora bizánci temetők leletanyagának feldolgozására. Ez a munka egyúttal Bizánc általános régészeti kutatását is gazdagítja, mert a peremvidék viszonylag nagyszámú és jól keltezett leletanyaga magának „a bizáncinak” meghatározását segíti elő.

A témacsoport harmadik központi témája a honfoglalás korának, illetve az azt közvetlenül megelőző 9. század kutatása volt. Az évtizedek óta zajló kiterjedt ásatások és kutatások a pannóniai Karoling-világ központjában, Mosaburgban (Zalavár) ez évben is folytatódtak, a még 2011-ben megtalált, 2012-ben teljesen feltárt nagyméretű kőépület kiásásával, amit Karintiai Arnulf keleti frank király és császár palotaépületeként lehetett azonosítani. E kivételes fontosságú emlék nagyban segíti a kutatást annak a felfogásnak az átértékelésében, amely a 9. századi pannóniai leletanyagban pusztán Karoling „peremkultúrát” látott.

A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának kutatása a Régészeti Intézetben hagyományosan fontos szerepet játszik. 2012-ben a témacsoport több tagja is e leletanyag bizánci és balkáni kapcsolataival foglalkozott. Egy megvédett PhD-disszertáció a honfoglaló magyar ornamentika mediterráneumi kapcsolatrendszerét derítette fel a művészettörténet módszerével és eszköztárával, egy másik leadott értekezés pedig a honfoglalás kori sírokban talált egyes ékszertípusok balkáni elterjedésével foglalkozott. Egy harmadik munkatársuk a Kárpát-medencei 9–11. századi fegyveranyagban eddig többségében (fel)ismeretlenül megbúvó, bizánci készítésű kétélű kardokat azonosította sikerrel. Ezen túlmenően az aktuális

és hiánypótló jelentőségű fegyvertörténeti kutatások további fontos eredményeket értek el két honfoglalás kori új tudományos rekonstrukciójával, illetve a Tiszántúl avar kori közelharc fegyvereinek a feldolgozásával.

A témacsoport tagjai nagy figyelmet fordítottak a kutatás szigorú módszertani megalapozására és annak nemzetközi beágyazására. A már említett két PhD-értekezés mellett egy, az MTA doktora címre benyújtott doktori értekezés is elkészült.

Középkoros és kora újkoros témacsoport

A több altémára bomló kutatóások célja az Árpád-kori, késő középkori és kora újkori Magyarország, illetve a kapcsolódó térségek tárgyi emlékanyagának, településtörténetének és környezettörténetének a feltárása, bizonyos, kutatásra kijelölt problémakörökhöz igazodva.

Az avar kortól az Árpád-kor végéig terjedő időszak településtörténete jelentős kutatási előzmények után új lendületet nyert egy nagy összegű, két fiatal kutatót is alkalmazó OTKA-projekttel (Az átalakulás évszázadai – települési struktúrák, települési stratégiák a Kárpát-medence központi részén a 8–11. században). A projekt egyszerre vállalkozik nagyméretű, megelőző feltárások igényes feldolgozására, egy leletkataszter jellegű adatbázis alapjainak a lerakására és általánosabb településszerkezeti és településtörténeti megfigyelések megfogalmazására, ami új kérdések felvetését és új kutatási módszerek alkalmazását is magában foglalja. Mivel e kutatásnak szerves része a Kárpát-medence 10. századi településrégészete, a felvetődő kérdések őstörténeti vonatkozása is nagyon fontos. Emellett az Árpád-kori településtörténet régészeti vetületeinek vizsgálata a BTK-n belüli együttműködés egyik alapvető, a Régészeti Intézethez kötődő főiránya.

A munkacsoport tevékenységének súlyponti részét képezik a regionális szemléletű kutatások, amelyek részben az intézetben hagyományosan fő kutatási iránynak számító régészeti topográfiai előzményekre, részben művelőinek jó történeti forrásértékelő tapasztalataira, továbbá a környezetrégészet korszerű vizsgálati módszereire támaszkodnak. E témák részben a Régészeti Intézet régi ásatásaiból nőttek ki, de feldolgozásuk kiegészül mai modern, interdiszciplinális szemléletű kutatásokkal, így geofizikai felmérésekkel, légi felderítésekkel, környezetrégészeti kutatásokkal stb.

OTKA-támogatással folytatódott Magyarország központi, a Pilis-hegységet is magában foglaló területén a pilisi ciszterci monostor és a dömösi prépostság régészeti leleteinek a monografikus feldolgozása. Különösen előrehaladt a pilisi ásatási leletek feldolgozása és publikációs igényű illusztrálása, illetve a kapcsolódó természettudományos vizsgálatok előkészítése. A kutatott területet is felölelő központi országrész, a Medium Regni új kutatási eredményeit egy 2012-ben már munkába vett tanulmánykötetben foglalják össze, BTK-n belüli és kívüli, régész–történész–művészettörténész együttműködésben.

Ugyancsak OTKA-támogatással valósul meg a Dél-Dunántúl három kisebb tájegységének (a Tolna megyei Sárköz, a Somogy megyei Barcs és környéke, Berzence térsége) komplex településtörténeti, régészeti, környezettörténeti kutatása. A program része az öcsényi késő középkori castellum és a barcsi török palánkvár ásatási anyagának feldolgozása (beleértve az igen jelentős mennyiségű állatcsontanyagot is), a várhelyek környezetének vizsgálata, valamint a belső-somogyi Berzence határában végzett kutatások eredményeként településszerkezeti, környezeti és tájhasználati rekonstrukciók készítése. E munkálatoknál a klasszikus régészeti feldolgozó eljárásokat légi és víz alatti régészeti felderítés, valamint a

környezettörténeti értékelésekhez szükséges számos természettudományos vizsgálat egészítette ki. A projekt alapkutatásai lényegében lezárultak, 2012-ben jelentős előrehaladás történt a publikációs minőségű illusztrációs anyag elkészítésében, valamint a tervezett tanulmánykötet kéziratának előkészítésében.

A Tolna megyei Ete középkori mezőváros évtizedes kutatásainak feldolgozása szintén OTKA-támogatással történik, az ásató régészek az eredmények monografikus összefoglalásán dolgoztak. Az etei kutatásokat végző munkatárs a régészeti topográfiai munkálatokból kinőtt szisztematikus földvárkutatást is folytatja rendszeres légi felderítés segítségével, elsősorban Pest és Tolna megye területén. Ugyanő szerzője és OTKA-téma felelőse volt a Magyarország Régészeti Topográfiája sorozatban 2012-ben megjelent újabb Pest megyei kötetnek is, mely kötet az intézet egyik régi, meghatározó sorozatát élesztette fel.

A középkori Székelyföld régészeti, történeti, művészettörténeti emlékanyagát több OTKA-cikluson át kutató program 2012-ben monográfia közzétételével lezárult, amely a tudomány, egyben a művelt nagyközönség számára is érthető módon foglalta össze a középkori székelyekkel, illetve a délkelet-erdélyi Székelyfölddel kapcsolatos újabb kutatási eredményeket.

A 2010-ben megjelent, a magyarországi középkori és kora újkori régészetet áttekintő kétkötetes tanulmánykötet után e kötet ismét összefoglaló és koordináló jellegű, s bár elsősorban régészeti kiadványcént tervezték, nyitott más BTK-s szerzők tanulmányainak fogadására is.

Archeogenetikai laboratórium, természettudományok

Az archeogenetikai laboratórium 2012-ben nagy értékű eszközbeszerzést tervezett, amit az MTA által hirdetett infrastruktúra-fejlesztési pályázaton elnyert összegből részlegesen sikerült megvalósítani. A laboratórium így már alkalmassá vált a nagyobb számú mintavételre és a technológiai alapú nemzetközi együttműködési képesség esélyei konkrét projektekből kezdenek alakot öltetni. Az archaikus humán minták vizsgálatának és értékelésének teljes laboratóriumi háttérét azonban az elnyert összegből nem sikerült megvalósítani. A Régészeti Intézet II. emeleti része felújítási munkálataihoz kapcsolódva nőtt a labor alapterülete és használhatósága.

Az alsónyéki temető 13. sírcsoportjának genetikai vizsgálata keretében 2012 folyamán befejezték a kiválasztott sírcsoportba tartozó összes temetkezés mintáinak előkészítését, és a porított mintákból elvégezték az extrakciókat, a DNS-izolálásokat

A Régészeti Intézet történeti embertannal és állattannal foglalkozó munkatársai számos feldolgozó projekt munkálataiban vettek részt. Gondos, nélkülözhetetlen munkájuk nyomán felmerült, hogy tevékenységüket egységes bioarchaeológiai témacsoportba kellene szervezni. A késő neolitikus lengyeli kultúra népességének biológiai rekonstrukciójáról PhD-értekezés született.

A laboratórium vezetője komoly erőfeszítéseket tett a történeti genetikai és paleopatológiai kutatási eredmények szélesebb körben való megismertetése érdekében.

Adattár, könyvtár

A Régészeti Intézet Adattára örzi az intézmény több mint fél évszázados történetének tudományos tevékenységét dokumentáló adatbázist, azaz a teljes – szöveges

dokumentumoktól a fotókon át a terepi rajzokig terjedő – ásatási dokumentációkat, valamint publikációs tevékenységük szöveges és illusztrációs elemeit. Másrészt több olyan gyűjteményt is gondoz, amely a magyar régészettudomány egészét szolgálja, így a kiemelkedő jelentőségű térképtárat, negyedmillió lelet fotóit, leltárkönyvmásolatokat és a rendkívül széles körű szakirodalmi adatgyűjteményt. Az adatbázisok a szerzői jogok betartása mellett az intézmény dolgozóin túl hazai és külföldi kutatók számára is hozzáférhetőek, pótolhatatlan háttérrel biztosítva ezzel számos kutatási program számára.

Az összesen 75 641 egységből álló könyvtár hatósugara szintén messze túlmutat az intézeti kutatómunkán, állománya a szakemberek mellett régészet szakos egyetemi hallgatók számára is rendelkezésre áll. 2012-ben mindössze 79 db könyv megvásárlására nyílt lehetőség, ami a teljes állományhoz viszonyítva elhanyagolható mennyiség. Az állomány gyarapítása ezért mindenekelőtt csere útján volt lehetséges, amelynek természetesen előfeltétele a megfelelő színvonalú könyvkiadási tevékenység és a cserepéldányok postázásának finanszírozása, továbbá az intézeti évkönyv (Antaeus) rendszeres megjelentetése, ugyanis utolsó kötete 2010-ben látott napvilágot. Számos további kiadvány ajándékozás útján jutott birtokukba. Folyamatban van az olvasói számítógépek beüzemelése, amely az ott kutatók számára lehetővé teszi az elektronikus katalógus önálló használatát.

b) Tudomány és társadalom

Az intézet több kutatási témája nemcsak eredményeivel járul hozzá a társadalmat foglalkoztató egyes kérdések megválaszolásához, hanem a témát érintő közgondolkodást is formálhatja.

Több, egymáshoz szervesen kapcsolódó program foglalkozik az élelemtermelés kezdeteinek kutatásával. A Dunántúlnak az európai civilizáció kialakulásában betöltött – a Balkán és Közép-Európa közötti – közvetítő szerepét vizsgálva máig ható és széles közérdeklődésre is számot tartó kultúrtörténeti trendeket tudnak felvázolni, amely méltán képezi a régészetnek messze túlmutató társadalmi vita tárgyát.

A Pilis hegység középkori régészeti emlékeit kutató projekt egy olyan tudományos program, amely a kulturális turizmust és a területfejlesztést is támogatja. Eredményei, publikációi segíthetnek oszlatni azokat a téves képzeteket is, amelyek a tudomány peremterületein és a szélsőséges közgondolkodásban őstörténetünkhöz és Árpád-kori történelmünkhöz, különösen Budához és Óbudához, illetve a Pilishez kapcsolódnak.

Az Archeogenetikai Laboratóriumban, illetve más nemzetközi genetikai kutatóhelyekkel együttműködésben folytatott program a tudomány és a társadalom kapcsolata szempontjából különösen aktuális. Az elmúlt években a DNS-sel kapcsolatos kutatások a tudomány sikerágazataként kerültek be a köztudatba, ugyanakkor ez lett a magyar őstörténet iránt érdeklődő amatőrök egyik kedvelt „vadászterülete” is. Az intézeti archeogenetikai kutatások tudományos eredményeken túlmutató jelentősége, hogy felhívják a figyelmet a különböző módszerekkel vizsgált történeti folyamatok komplexitására, amely nem engedi, hogy a kutatás során nyert adatokat az értékelési környezetükből kiragadva, a többi tudományterület eredményeit figyelmen kívül lehessen értékelni.

Az intézet munkatársai számos meghívásnak tettek eleget, amikor tudományos és ismeretterjesztő jellegű előadásokat tartottak egykori, illetve folyamatban lévő kutatásaik

helyszínein. Rendszeresen szerepelnek a közmédiában is, feladatuknak tekintik a régészettel kapcsolatos legendák és tévhitek eloszlását, egyúttal aktuális eredményeik közvetítését.

Évek óta intézeti munkatárs szerkeszti a Természet Világa „Régészet és a természettudományok” sorozatát. A kutatók szerkesztőbizottsági tagként és írások szerzőjeként egyaránt bekapcsolódtak a Magyar Régészet online magazin 2012. évi anyagainak összeállításába. Szintén hagyomány, hogy publikációik jelennek meg az Élet és Tudomány című hetilap hasábjain.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2012-ben

Az intézet összesen három nemzetközi, valamint öt hazai tudományos rendezvényt szervezett önállóan, illetve együttműködő partnerekkel. Ezek közül három, a Hadak útján címmel rendezett konferencia, a Zalavár-Vársziget Árpád-kori kápolnájának feltárásáról készített kiállítás és a Megmentett örökség – Kincsek Európa szívéből című kiállítás országosan kiemelkedő jelentőségű. A nemzetközi rendezvények a Deutsche Forschungsgemeinschaft, illetve a European Research Council által támogatott bioarcheológiai és abszolút kronológiai témájú kutatási programok műhelybeszélgetései voltak.

Kilenc külföldről érkezett és egy hazai vendégkutatót fogadtak hat hónapnál rövidebb időre. Az intézet munkatársai közül hat kutató végzett hosszabb idejű külföldi szakmai munkát összesen kilenc intézményben (Römisch-Germanische Kommission, Frankfurt am Main; DAI–Eurasien-Abteilung, Berlin; Liverpooi Egyetem; Heidelbergi Egyetem; Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz; Sinop Arkeoloji Müzesi; Research Center for Anatolian Civilisations, Koç University; Universität des Saarlandes, Saarbrücken; Geisteswissenschaftliches Zentrum, Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e. V. Leipzig). Ebből három tartott 3 hónapnál hosszabb ideig, egy pedig egy teljes évi külhoni tudományos tevékenységet takar. Öt hazai intézményben három szakemberük dolgozott vendégkutatóként: a Magyar Nemzeti Múzeumban (Budapest); a Jóna András Múzeumban (Nyíregyháza); a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeumában (Visegrád); a Xántus János Múzeumban (Győr) és a Soproni Múzeumban.

Rendszeres felsőoktatási tevékenységet nyolc kutató végez (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest; Szegedi Tudományegyetem; Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár), akik összesen 17 elméleti és 48 gyakorlati kurzust tartottak a 2011/12. tanév II. félévében és a 2012/13. tanév I. félévében. Alkalmi oktatói tevékenységről két további munkatársuk tudott beszámolni. Doktori iskolákban törzstag, illetve külső alapító tag öt kutató. Az intézet hét szakembere összesen 8 BA/BSc, 15 MA/MSc hallgató szakdolgozati témavezetője, valamint szintén témavezetőként járulnak hozzá 40 PhD-hallgató doktori disszertációjának elkészültéhez.

IV. A 2012-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Bánffy Eszter (Alasdair Whittle, Alex Bayliss): The Times of Their Lives. European Research Council Advanced Grant 295412 / 2012. 05. 01– 2017. 04. 30. A European Research Council által támogatott program számos európai régióra terjed ki. A magyarországi kutatások keretei között Alsónyék-Bátaszékről és a környező újkőkori lelőhelyekről összesen kb. 300 radiokarbon mintavétel történik, ezeket Bayesian-módszerrel vizsgálva a nemzetközi kutatócsoport évtizedes pontosságú keltezésekre lesz képes. Az adatokat a régészeti

kontextussal egybevetve először nyílik lehetőség a hazai őskorkutatásban, hogy 6500–7000 éves települések életét szinte emberi generációkra lebontva tudják modellezni.

Bondár Mária: Agyag kocsimodellek a Kárpát-medencében (Kr. e. 3500–1500) c. könyv angol nyelvű megjelentetése. NKA 3412 / 8314 / 2012. 02.–2012. 06. 30. / 1 820 000 Ft. A kötet illusztrációs és fordítási költségeit, a nyomdai előkészítés és nyomtatás költségeit támogatta. A kötet 500 példányban jelent meg.

Bondár Mária: Pilismarót–Basaharc késő rézkori temető feldolgozása. OTKA 104276 / 2012. 09. 01–2014. 08. 31. / 6 327 000 Ft. A projekt keretében a szakirodalomban legendássá vált, ám mindeddig közöletlen temetőkomplex feldolgozására kerül sor (régészeti, antropológiai elemzések, 14C és kerámiacsiszolatok).

Csiky Gergely: A Fekete-tenger kereskedelme a kora középkorban (Egy bizánci kikötőváros kutatása – Sinópé/Sinop). OTKA PD 100177 / 2012. 04. 01–2015. 03. 31. / 22 594 000 Ft. A projekt a Sinópból származó 6–11. századi bizánci fekete-tengeri kereskedelemre vonatkozó adatok feltárására, kiértékelésére és publikálására irányuló együttműködés a SRAP-pal és a sinopi régészeti múzeummal (Sinop Arkeológiai Múzeumi). A projekt keretében a kutatók a távolsági kapcsolatokra utaló leleteket (fém tárgyak) és kerámiát (importkerámia) teszik közzé adatbázis formájában, ami jó kiindulópontot teremt a fekete-tengeri bizánci régészeti leletanyag összehasonlító elemzésére.

Gál Erika: A környezettől a hitvilágig: életmód- és kultúraváltás az állatcsontleletek tükrében a késő rézkortól a késő bronzkorig. OTKA NF 104792 / 2013. 01. 01–2016. 12. 31. / 37 234 000 Ft. A kutatás célja a késő rézkortól a késő bronzkorig tartó 2000 évre jellemző, kultúránként változó életmód megismerése az egykor élt népcsoportok vadászati, gyűjtögetési, állattartási, kultikus és csontmegmunkálási szokásainak a tükrében a Dél-Dunántúlon. A hagyományos régészeti állattan módszerek mellett radiokarbon-, DNS- és stabil izotópos vizsgálatok igénybevételevel szeretnék minél pontosabb képet kapni az egykori települések koráról, öskörnyezetéről, bizonyos fajok előnyben részesítéséről, a házi ló megjelenéséről és mobilitásáról, ember és állat kapcsolatáról a különböző ökológiai és kulturális hatások függvényében.

Horváth Tünde: Balatonöszöd monográfia alappublikációjának angol nyelvű megjelentetése. OTKA PUB-K 106432 / 2013. 01. 1–2013. 12. 31. / 5 000 000 Ft

Bálint Csanád – Mende Balázs Gusztáv: Régészeti Intézet Archeogenetikai Laboratórium fejlesztése. MTA IF-20/2012. / 2012. 04. 25–2012. 11. 15. / 32 000 000 Ft. Az archeogenetikai laboratórium fejlesztésére beadott pályázatukban három fő célt jelöltek meg, mely célkitűzéseket az elnyert összeg nagyságrendjének megfelelően próbálták megvalósítani. A laboratórium nagyobb számú mintavételre való alkalmassá tétele mint célkitűzés megvalósult, a technológiai alapú nemzetközi együttműködési képesség esélyei konkrét projekteken kezdenek alakot öltetni.

Takács Miklós: Az átalakulás évszázadai – települési struktúrák, települési stratégiák a Kárpát-medence központi részein a 8–11. században. OTKA 104533 / 2012. 01. 01–2016. 12. 31. / 52 564 000 Ft. A projekt a 8–11. századi Kárpát-medence régészeti településkutatásának két hagyományos irányvonalát (telepszerkezeti és a településhálózati kutatások) egy rendszerbe foglalja, másrészt a település-stratégiát interdiszciplináris vizsgálati eredmények segítségével értelmezi, archaeometriai és környezetrégészeti kutatások bevonásával. A komplex elemzés a

Kárpát-medence központi részének több régióját érinti (Nyugat-Dunántúl, Közép-Magyarország és Duna–Tisza köze, Északkelet-Magyarország).

V. A 2012-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Bánffy Eszter: South Western Körös Culture Settlement in the Danube–Tisza Interfluve: Szakmár-Kisülés. In: A. Anders, Siklósi Zs. (eds.): *The First Neolithic Sites in Central/South-East European Transect: Volume III. The Körös Culture in Eastern Hungary*. Oxford, Archaeopress, 53–68. (British Archaeological Reports International Series; 2334.) (2012)
  2. Benkő Elek: *A középkori Székelyföld I–II*. Budapest, MTA BTK Régészeti Intézete, 884. (2012)
  3. Bondár Mária: *Prehistoric Wagon Models in the Carpathian Basin (3500–1500 BC)*. Budapest, Archaeolingua, 142 (2012)
  4. Dinnyés István – Kővári Klára – Kvassay Judit – Miklós Zsuzsa – Tettamanti Sarolta – Torma István: *Pest megye régészeti topográfiája. Az aszódi és a gödöllői járás*. Torma István (szerk.): Budapest, MTA BTK Régészeti Intézete, 719 (Magyarország Régészeti Topográfiája 11.) (2012)
  5. Gabler Dénes: *Terra sigillata from Aquincum-Víziváros (Water town)*. In: Susanne Biegert (gen. ed.): *Congressus vicesimus septimus Rei Cretariae Romanae Fautorum Singiduni habitus MMX*. Bonn, Rudolf Habelt Verlag, 57–68. (Acta RCRF; 42.) (2012)
  6. Claudia Gerling – Bánffy Eszter – Dani János – Köhler Kitti – Kulcsár Gabriella – Alistair Pike – Szeverényi Vajk – Volker Heyd: *Immigration and Transhumance in the Early Bronze Age Carpathian Basin: the Occupants of a Kurgan*. *Antiquity* 86: (4) 1097–1111. (2012)
  7. Horváth Tünde: *Balatonőszöd-Temetői dűlő őskori településrészei: a középső rézkori, késő rézkori és a kora bronzkori települések*. Budapest, MTA BTK Régészeti Intézete, 848 (2012)
  8. Horváth Tünde – Dani János: *Őskori kurgánok a magyar Alföldön*. Budapest, Archaeolingua, 216 (2012)
- Kiss Viktória: *Middle Bronze Age Encrusted Pottery in Western Hungary*. Budapest, Archaeolingua, 447. (Varia Archaeologica Hungarica 27.) (2012)
- Marton Tibor – Oross, Krisztián: *Siedlungsforschung in linienbandkeramischen Fundorten in Zentral- und Südtransdanubien – Wiege, Peripherie oder beides?* In: Wolfram, S. (ed.): *Siedlungsstruktur und Kulturwandel in der Bandkeramik: Beiträge der internationalen Tagung „Neue Fragen zur Bandkeramik oder alles beim Alten?!“* Leipzig, 23. bis 24. September 2010. Dresden, Landesamt für Archäologie, 220–239. (2012)
11. Merva Szabina: *A kora Árpád-kori sáncvárak keltezési lehetőségeiről*. *Castrum (A Castrum Bene Egyesület hírlevele)* 15: 5–31. (2012)

12. Oross Krisztián – Marton Tibor: Neolithic Burials of the Linearbandkeramik Settlement at Balatonszárszó and their European Context. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 63: (2) 257–299. (2012)
13. Orosz Krisztina: Stove tiles from the Benedictine Abbey at Pécsvárad. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 63: (2) 417–449. (2012)
14. Osztás Anett – Zalai-Gaál István – Bánffy Eszter: Alsónyék–Bátaszék: a New Chapter in the Research of Lengyel Culture. *Documenta Praehistorica* 39: 1–21. (2012)
15. Sümegi Pál – Persaits Gergely – Gulyás Sándor: Woodland-Grassland Ecotonal Shifts in Environmental Mosaics: Lessons Learnt from the Environmental History of the Carpathian Basin (Central Europe) During the Holocene and the Last Ice Age Based on Investigation of Paleobotanical and Mollusk Remains. In: Myster, R. W. (ed.): *Ecotones Between Forest and Grassland*. New York, 17–57. (2012)
16. Takács Miklós: A korongolt, korai Árpád-kori cserépbográcsok formai sajátosságairól. In: Petkes Zsolt (szerk.): „Hadak útján”: Népvándorlaskor Fiala Kutatóinak XX. Összejövetelének konferenciakötete. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 229–269. (2012)
17. Török László: Adoption and Adaptation: the Sense of Culture Transfer between Ancient Nubia and Egypt. Budapest, Ízisz Alapítvány, 110 (2012).
18. Török László: Hellenizing Art in Ancient Nubia 300 BC–AD 250 and its Egyptian Models. Leiden: Brill Academic Publishers, 483 (*Culture and History of the Ancient Near East* 33.) (2012)
19. Vida Tivadar (szerk.): *Thesaurus Avarorum: régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, ELTE Régészettudományi Intézet, 834 (2012)
20. Zalai-Gaál István – Osztás Anett – Köhler Kitti: Totenbrett oder Totenhütte? Zur Struktur der lengyelzeitlichen Gräber mit Pfostenstellung Südtransdanubiens. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 63: (2) 69–116. (2012)

MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9.

telefon: (1) 224 6755; fax: (1) 224 6756

e-mail: titkarsag@tti.hu; honlap: www.tti.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2012-ben

A 2012. január 1-jén érvénybe lépett akadémiai szervezeti átalakítás és intézeti igazgatóváltás eredményeként 2012-ben a folyamatosság és a változás egyszerre jellemezte az intézet fő célkitűzéseit. A *korábbi eredményekre építve* így az intézet 2012-ben is az alapvető kézikönyvek készítését, az államalapítástól 1990-ig terjedő időszak egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazott magyar történetére vonatkozó alap kutatások végzését (különös figyelemmel a forráskiadásra), az eredmények szakszerű, széles körű (külföldi és hazai) publikálását és a magyar társadalom történeti gondolkodásának formálását tekintette legfontosabb feladatainak. Az intézet e feladatokat azzal teljesíti, hogy hosszú távra tervezett alap kutatásokat végez, és biztosítja az infrastruktúrát a kutatási eredmények gyors és magas színvonalú publikálásának elősegítéséhez. Rendezvényei (intézeti előadások, műhelytanácskozások, fiatal kutatók fóruma) a folyamatban lévő és lezárt kutatásokról szóló beszámolókkal és műhelyvitákkal, újonnan megjelent művek bemutatásával, kisebb és nagyobb konferenciákkal járulnak hozzá e feladatok ellátásához. Hagyományainak megfelelően az intézet biztosítja a magyarországi központi történettudományi intézmények és folyóiratok (MTA Történettudományi Bizottsága, Magyar Történelmi Társulat, Századok, Történelmi Szemle, Világtörténet) működésének infrastrukturális hátterét és a szakma nemzetközi intézményeivel való kapcsolattartást.

A *változtatás* fontos eleme az, hogy az egyéni kutatások mellett nagyobb hangsúlyt kapott a csoportos, projektkeretekben végzett munka. Ennek első szintje az egyes témacsoportok tagjainak együttműködése a korszakhatárai közé eső témákban. A második: a témacsoportok közötti együttműködés. A harmadik: az intézet és egyéb hazai és külföldi magyar intézmények és személyek közös vállalkozásai. Végül a negyedik: az e programokból és egyéb ötletekből kifejlődő nemzetközi projektek. A projektek a történettudomány nagy nemzetközi témáihoz illeszkednek, és megvalósításukhoz egyre több a magyar és nemzetközi pályázatokon elnyert forrás. Legsikeresebb projektjük a Lendület pályázat keretében a magyar politikatörténetben különös fontosságú uralkodókoronázások és a Szent Korona históriájával kapcsolatos, az év során indult kutatás. Az OTKA 2012. évi kormánybeszámolójában a társadalomtudományokat az intézet egyik pályázata (*A magyar nemesség a bécsi és a prágai udvarban a 16. században, 2006–2011*) képviselhette. Az év során kiemelten foglalkoztak az intézet idegen nyelvű publikációs stratégiájával. Ennek részei: a) kutatók rangos külföldi folyóiratokban vagy a szomszédos országok meghatározó folyóirataiban való publikálásának ösztönzése és támogatása; b) angol nyelvű tematikus kötetek szerkesztése és kiadása ismert nemzetközi kiadóknál; c) angol nyelvű monográfiák kiadása ismert nemzetközi kiadóknál; d) angol nyelvű hazai folyóirat elindítása; e) angol nyelvű könyvsorozat indítása és bevezetése a nemzetközi piacra; f) a szakmai vagy egyéb szempontból jelentős (például vitás kérdéseket érintő) tanulmányok közzététele az intézeti honlapon.

Az intézet lényeges célkitűzése társadalmi súlyának növelése és a nyilvános történelem (public history) szakavatott befolyásolása. Ennek elsődleges eszköze az internet és az intézeti honlap, amely 2012-ben megújult és naprakészen frissül. Nem csupán az intézetben zajló

kutatókról és kutatásokról, hanem konferenciákról és a nemzetközi, valamint a hazai történetírást foglalkoztató aktuális kérdésekről is tudósít. A honlap meghatározó véleményformáló kíván lenni mind a szűkebb szakmát, mind a közvéleményt érdeklő történeti kérdésekben.

A fentiekben összegzett elképzelések megvalósítása megkövetelte a személyi állomány és az eddigi szervezeti keretek áttekintését és módosítását. Két újjáalakított témacsoport foglalkozik a 20. századi történelemmel, új szervezeti egység szerkeszti a honlapot, és újjáalakították a bibliográfiai témacsoportot. Az ezen belüli „szomszédsági altémacsoport”-ban egy-egy szomszédos ország nyelvét, tudományosságát jól ismerő kollégák dolgoznak. Folyamatosan szemlézik a rájuk bízott ország legfontosabb történeti folyóiratait és könyvtermését, a legérdekesebb írásokból magyar nyelvű összefoglalókat készítenek, amelyeket a honlapon más magyar történeti műhelyek és történészek számára is elérhetővé tesznek.

II. A 2012-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

A *Középkori témacsoport* a medievisztikai alapkutatások végzését tekinti fő feladatának. A 2012. év legjelentősebb eredményei közé tartozik, hogy a középkori gazdaságtörténeti alapkutatások új életre keltése érdekében évek óta folyó munka első eredményei immár publikációkban is lemérhetők. A témában 2012-ben megjelent monográfia jelentőségét az adja, hogy egy korábban sokat emlegetett, de kellő mélységben nem tanulmányozott – ráadásul félrevezetően árumegállító jognak nevezett, valójában lerakati jogként meghatározható – kereskedelem-történeti jelenséggel kapcsolatos kérdéseket (a teljes magyarországi forrásanyag bevonásával és az európai párhuzamok felhasználásával) tisztázta. Hasonló alapkutatási eredmény a Sátoraljaújhely 1867 előtti település-szerkezetének történetét teljes körűen feldolgozó kötet, mely a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság (International Commission for the History of Towns) évtizedek óta folyó Városatlasz-projektjéhez (vö. www.wien.gv.at/kultur/archiv/pdf/eurotowns.pdf) kapcsolódó magyar kutatások második kötete. A térképekkel és adattárral gazdagított kötet egy sajátos magyar várostípus egyik reprezentánsának fejlődését megrajzolva kapcsolja be a magyar kulturális örökség ezen elemét az európai várostörténeti kutatások vérkeringésébe. Jelentős eredmény továbbá a témacsoport két munkatársának közös kötete, amely egy a 15. század második felében élt jelentős személyiség életútjának bemutatásán keresztül fogalmaz meg új kutatási eredményeket elsősorban a korszak politikátörténetére vonatkozóan. A kötet új források feltárásával különösen az 1470–1480-as évek oszmán–havasalföldi–magyar kapcsolatrendszerének, valamint a Mátyás király halála (1490) utáni trónharcok kérdésében módosítja, illetve egészíti ki a kor eseménytörténetére vonatkozó eddigi ismereteinket. Nem kevésbé jelentős a szerzők azon, számos példával igazolt megfigyelése, mely szerint Mátyás uralma elején olyan, hasonlóképpen fiatal személyekkel vette körül magát, akik aztán idővel bárói méltóságokba emelkedve hatalma megbízható támaszai lettek.

A *Kora újkori témacsoport* munkatársai kiváló teljesítményét jelzi a 2012-ben megjelent hét önálló kötet és közel 80 szaktanulmány angol, német, francia, olasz, horvát, örmény, latin és magyar nyelven. Az egyik monográfia a történeti Magyarország egy fontos kisebbsége, az erdélyi örmények katolizációját (1685–1715) mutatja be, a másik a 17. századi magyar–horvát egyházi kapcsolatoknak és a horvát katolicizmus önállósodási folyamatának vizsgálata terén számít határon innen és túl egyaránt mérföldkönek, a magyar mellett a horvát nemzeti

örökség részének. A Bél Mátyás-témacsoport munkájának eredménye a *Notitia Hungariae novae...* kritikai kiadásának folytatása (2. kötet), amely Sopron, Vas, Zala és Veszprém vármegyék leírását teszi közzé. A kötet egyedülállóan gazdag forrás hazánk 18. századi történelméről, anyagi és szellemi kultúrájáról, épített örökségéről. Kiadója 2012-ben elnyerte a legjelentősebb magyarországi fiatal kutatói elismerést, a Talentum-díjat. Nemzeti örökségünk európai szinten történő ismertté tétele szempontjából külön figyelmet érdemel a magyar történelem első függetlenségi harcát (1703–1711) megvívó II. Rákóczi Ferenc mozgalmára vonatkozó francia diplomáciai levelezés válogatott közzététele Párizsban. Hasonló értékmentésnek tartható a neves török világutazó, Evlia Cselebi útleírása Pécs városára vonatkozó részének közzététele, valamint a Kárpát-medence régi magyar könyvtárait számba vevő sorozatban a füleki ferences rendház könyvtárkatalógusának megjelentetése. Neves horvát intézmény, a Matica hrvatska gondozásában jelent meg a magyar és a horvát nemzet történelme és kulturális öröksége szempontjából egyaránt egyedülállóan meghatározó Zrínyi család határokon átívelő politikai, társadalmi és kulturális szerepének szentelt vaskos tanulmánykötet.

A kora újkori magyar nemzeti identitás problémaköréhez kapcsolódó gazdag termésükből kiemelendők az oszmán-török identitás 14–17. századi változásairól, az örök veszteseknek és örök lázadóknak tartott magyarokról élő sztereotipikus kép átértelmezéséről, Werbőczy István *Hármaskönyvének* 16. századi anyanyelvi fordításairól és a korabeli értelmiség felelősségvállalásáról szóló dolgozatok. Ez utóbbi a magyarországi értelmiség Rotterdami Erasmus szellemében folytatott korszerű tevékenységét és a magyar nemzeti tudat befogadó természetét bizonyítja. Értekezés született továbbá az 1657 utáni évek erdélyi válságkorszakában rekonstruálható magyar nemzeteszmékről, amely a modern magyar nemzettudat eddig ismeretlen kora újkori előzményeit rekonstruálja. A Bél Mátyás őstörténeti kutatásairól szóló írás is hozzájárulhat a honi eszmetörténet, így saját múltunkról alkotott téveszméink történetének jobb megértéséhez.

Az *Újkori témacsoport* munkatársai 69 közleményt publikáltak. Ebből kettő monográfia, három pedig szerkesztett kötet. Az utóbbiak egyike német, a másik angol nyelvű munka. Legfontosabb eredményeik az Osztrák–Magyar Monarchia politika- és igazgatástörténetével kapcsolatosak. Kiemelkedik a magyar–osztrák hosszú távú együttműködés keretében publikált forráskiadvány-sorozat, *Az Osztrák–Magyar Monarchia közös minisztertanácsi jegyzőkönyveinek* új kötete. Másik nagy erővel művelt kutatási területük a Balkán 19. századi és 20. század eleji múltja, így 2012-ben egy gazdag forrásanyagra építő elemzés a mindennapi erőszakról a balkáni török uralom utolsó éveiben. Harmadik fontos, többeket foglalkoztató témakör a társadalom- és gazdaságtörténet. Ebben a témában született a két monográfia az urbanizáció társadalomtörténetéről, valamint a 19. század második felének ipari vállalkozóiról. Az eszme- és mentalitástörténeti vizsgálatok középpontjában a polgári viselkedéskultúra áll, így például átfogó elemzést publikáltak a 19. századi hangverseny-látogatók társadalmi összetételéről. A különböző kritikai szövegkiadásokban való részvétel, nevezetesen *Kölcsey Ferenc Minden Munkái* kiadásában, Deák Ferenc levelezése feltárásában, továbbá Arany János levelezésének kritikai kiadásában, valamint a Liszt Ferenc életével összefüggő kutatások és publikációk jelentősen hozzájárulnak a nemzeti kulturális örökség megőrzéséhez.

Az *Egyháztörténeti témacsoport* munkája két fő kutatási irányon alapul. Egyrészt az OTKA *A katolikus egyház zsinatai és nagygyűlései Magyarországon, 1790–2010* című projekt megvalósításán dolgoznak, másrészt a 2012 folyamán munkába állt filozófus kollégáknak

együtt vallástörténeti és vallásfilozófiai kutatásokat is folytatnak. A lezárt munkák közül legfontosabb az 1858-as esztergomi és az 1863-as kalocsai tartományi zsinatok történetének feldolgozása a magyarországi levéltárak, valamint a Vatikáni Titkos Levéltár dokumentumai alapján. A témacsoport publikációi a zsinat kutatás mellett egyéb kérdésekre is kiterjedtek. Elemezték Mindszenty József emlékiratainak keletkezéstörténetét és az 1945–1949 közötti, eddig jobbra „nem léteznek” tartott szentszéki–magyar kapcsolatok ügyét. Alapkutatási eredményekre építenek az 1970-es évek hazai keresztény kisközösségeiről, Prohászka Ottokárról, Ervin Gábor neotomista kultúrfilozófiájáról, Európa szellemi gyökereiről, hermeneutikáról, ószövetségi kérdésekről és egyes modern mítoszokról, a vallásetnológiáról és a vallásföldrajzról, a hazai katolikus sajtótörténet és a görög katolikus egyház kormányzat néhány problémájáról közölt tanulmányaik.

A *Horthy-korszak és a Jelenkortörténeti témacsoport* 2012-ben jött létre a legújabb kor témacsoportból, ami jelzi, hogy az intézet különös hangsúlyt fektet mindkét témakör kutatására. A *Horthy-korszak témacsoport* tagjai a korszak belpolitika-, társadalom- és eszmetörténete mellett különösen sokat foglalkoznak a Magyarországgal szomszédos államok és az ottani magyar kisebbségek történetével. Ez utóbbi témakörhöz kapcsolódott 2012-es publikációik nagyobb része. Így önálló kötetben elemezték a két világháború közötti romániai magyar kisebbségi politika nemzetstratégiai vitáit, számos tanulmányt publikáltak a csehszlovákiai magyar kisebbség politikai irányzatairól, eddig kevésbé használt forrásokra épülő elemzést tettek közzé az első világháború előtti szerb külpolitikáról. Itt dolgozó munkatárs írta és jelentette meg az utóbbi évtizedek első átfogó Horthy-életrajzát és számos tanulmányt Horthy Miklós kultuszáról, a személyéhez fűződő rituálékról. A szakmán messze túlmenő visszhangot keltett monografikus feldolgozásuk az 1919–1944 közötti szélsőjobboldali irányzatokról, amely a téma korábbi feldolgozásainál mélyebben elemzi a mozgalmak társadalmi összetételét és többágú politikai célrendszerüket.

Az 1945 utáni időszakokkal foglalkozó *Jelenkortörténeti témacsoport* kutatásainak középpontjában 2012-ben két nagy témakör állt: a nemzetközi kapcsolatok és a Kádár-korszak társadalomtörténete. A nemzetközi kapcsolatok történetének kutatásában a témacsoport legkiemelkedőbb teljesítménye egy megvédett akadémiai doktori értekezés, *Hadüzenettől rendszerváltásig: az Egyesült Államok és Magyarország, 1941–1991* címmel. Az értekezés széles, magyar és amerikai forrásbázis alapján mutatja be Magyarország és az Egyesült Államok fél évszázados kapcsolatait az 1941-es hadüzenettől az Antall-kormány első évéig, és bizonyítja, hogy a két ország külpolitikája természetesen nem egyforma erővel, de hatott egymásra. A szerző legfontosabb tézise, hogy a sokak által szívesen használt mozgástér–kényszerpálya paradigma félrevezető, mert azt sugallja, hogy a magyar külpolitikának volt valamennyi befolyása az ország sorsának alakulására. Ez 1989 óta valóban így van. Azt megelőzően azonban az európai hegemoniáért folytatott hatalmi küzdelem határozta meg Kelet-Európa egésze és azon belül Magyarország helyét a nemzetközi erőterben.

2012-ben jelent meg a *Jelenkortörténeti témacsoport* egyik tagjának *Két emelet boldogság. Mindennapi szociálpolitika a Kádár-korban* című monográfiája, amely a Kádár-korszak szociálpolitikájának mindennapos társadalmi gyakorlatokra kifejtett hatását vizsgálja. A szerző szerint a rendszer annak köszönhette társadalmi bázisát, hogy az általa megteremtett, az államtól látszólag egyre lazábban függő, mégis tartósan az állami újraelosztásból legnagyobb arányban részesülő társadalmi csoportok váltak a nyugati jóléti rendszert sajátos formában megvalósító „szociálpolitika” kegyeltjeivé. Emellett a társadalombiztosítás

kiterjesztése és a lakáelosztási rendszer változása biztos háttérrel nyújtott azok számára, akik a második gazdaságban szerzett jövedelmüket az állami juttatásokkal egészíthették ki.

2012-ben jelent meg továbbá egy fontos tanulmány a Columbia University Pressnél kiadott nemzetközi tanulmánykötetben, amely az 1956-os forradalomnak a romániai kisebbségi politikára kifejtett hatásait vizsgálja. A szerző németül is publikálta a magyar és román állambiztonsági szervek együttműködéséről szóló tanulmányát, amelyben a totalitárius paradigmát meghaladva tárja fel a két ország állambiztonsági rendszerének hasonlóságait és különbségeit.

b) Tudomány és társadalom

Az intézetben folyó alap kutatások eredményei hozzájárultak a magyar közvéleményt napjainkban foglalkoztató történeti kérdések megismeréséhez és széles körű megismertetéséhez. Ezek közé tartozik a magyar és horvát nemzettudattól kezdve a Szent Korona történetén keresztül az olyan 20. századi témák vizsgálata, mint a Horthy- vagy a Kádár-korszak története. A szélesebb közönség és a sajtó nagyfokú érdeklődése mellett zajlott a Történetész Világszövetség (CISH) idei közgyűlése és a hozzá kapcsolódó nemzetközi konferencia a migrációról, amelyet az intézet szervezett 2012. szeptember 6–8. között. A konferenciához kapcsolódó sajtótájékoztatón az MTA elnöke beszélt a tudományos életre kiható aktuális migrációs folyamatokról.

Az intézet fórumot teremt a magyar és kelet-közép-európai történelem kutatóinak hazai és nemzetközi tudományos konferenciák szervezésével. A *Jelenkortörténet témacsoport* 2012-ben konferenciasorozatot indított a hazai és nemzetközi jelenkortörténet fontos kérdéseinek megvitatására és annak érdekében, hogy új kutatási irányokat jelöljön ki. Első eseménye a 2012. október 9-én megrendezett és nagy érdeklődést kiváltó *A kollaboráció és az ügynökkérdés tudományos kutatása* című konferencia volt. Az előadók arra keresték a választ, hogy mit lehet megtudni és mit nem a közvélemény szemében gyakran varázsgömbként megjelenő állambiztonsági iratokból. A konferencia egyik célja az volt, hogy összehasonlítsa, miként működnek a titkosszolgálati iratok kutatására alakult intézmények Kelet-Közép-Európában, és milyen viták zajlanak az iratokról és az ügynökkérdésről. Az ügynökkérdés, az iratokban megjelenő „tettesek” és „áldozatok” talán az egyik legnépszerűbb téma a korszakról szóló populáris történetírásban. A rendezvény másik célja az volt, hogy a tudományos történetírás meghaladja ezt a leegyszerűsített megközelítésmódot, felfejtse, hogy miért került erre sor, és a kollaboráció nemzetközi szakirodalmában felmerülő szempontok irányába terelje a kérdéssel szembeni közbeszédet. 2012. december 14-én zajlott le *Kollektívizálás és állami erőszak* címmel a jelenkortörténeti konferenciasorozat második rendezvénye. A legfrissebb kutatások alapján azt vizsgálta, hogy milyen sokágú hatása volt a kollektívizálásnak a paraszti társadalomra. Mindkét rendezvényen a szakkutatók mellett számos diplomata, politikus, újságíró és laikus érdeklődő vett részt.

Az intézetben folyó alap kutatások eredményeiről a munkatársak a *História* és a *Rubicon* folyóiratok hasábjain a nagyközönség számára is rendszeresen beszámoltak. Kiemelhető ezek közül a Magyar Nemzeti Galéria országos figyelmet kapott *Hősök, királyok, szentek* című kiállításához kötődő *Rubicon*-szám, valamint ugyanezen folyóirat történelmi tévhitek-száma vagy a *História* Liszt-száma. Emellett a munkatársak rendszeres szereplői voltak televízió- és rádióműsoroknak (nemcsak interjúkkal, hanem hosszú műsorsorozatokkal is), így is formálva a történeti témákat oly gyakran érintő magyarországi közbeszédet. Továbbá szinte napi

rendszerességgel tartottak ismeretterjesztő előadást mind idehaza, mind a határon túli magyarság körében, Béctől Nagyváradon át Kolozsvárig. Egyik kolléga két nyugat-magyarországi várost (Vasvár és Szombathely) segített kulturális örökségvédelmi nemzetközi kapcsolatrendszer kialakításában. Két Rómában dolgozó munkatárs az ottani Magyar Akadémián vállalt vezető szerepet a magyar tudomány és kultúra hatékony nemzetközi képviselésében.

Az intézet kutatói munkásságának tudományos és társadalmi hasznosulását a műveikre történt hazai és külföldi hivatkozások nagy száma is jól jelzi (vezető kutatóik esetében ez évente 40–60 citációt jelent).

Mindennapi társadalmi igényt elégítenek ki a szakértői tevékenységek, az egyes minisztériumok és önkormányzatok kéréseinek teljesítése, köztük utcák, intézmények elnevezésével és emléktáblák, szobrok állításával kapcsolatos, sok körültekintést igénylő állásfoglalások. Az intézetben működik 2012 óta az a bizottság, amely az MTA Jogi Főosztályát segíti a közterületek és közintézmények elnevezéséről szóló állásfoglalásoknál. Egyik munkatárs a Vidékfejlesztési Minisztérium Földrajzinév-bizottságának munkájában vesz részt.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2012-ben

Az intézet feladatának tartja, hogy áttekintéssel rendelkezzen a magyar történetkutatás egészéről, hogy elősegítse a különböző műhelyek közötti eszmecsere, hogy infrastruktúrájával és teljes szellemi kapacitásával támogassa a szakma országos szervezeteit: az MTA Történettudományi Bizottsága, a Magyar Történelmi Társulat és az akadémiai történész vegyes bizottságok munkáját, és hogy összefogja és szervezze a történész világkongresszusok magyar részvételét. Az intézet ezért szoros kapcsolatot tart fenn valamennyi jelentős magyarországi történettudományi kutatóhellyel, amelyet számos közösen szervezett tudományos esemény jelez (ilyen volt például az *Egyháztörténeti témacsoport* nemzetközi konferenciája a Pécsi Hittudományi Főiskolával a magyar katolikus egyházi zsinatokról és nagygyűlésekről, vagy a kora újkorral és a jelenkortörténettel foglalkozó műhelykonferenciák sora).

Az intézet átlagosan havi négy-öt különböző típusú szakmai rendezvényt szervezett. Legrangosabb az *Intézeti előadások* sorozata, ebben hét intézeti, négy intézeten kívüli és további négy külföldi szakember szerepelt. Különösen nagy visszhangot kapott Gyáni Gábor előadása a történelem köznapi felhasználásáról, valamint a neves New York-i társadalom- és eszmetörténész, Thomas Bender áttekintése az amerikai történelem sajátosságainak vitáiról. Az intézet egyik fontos célkitűzése, hogy határon túli magyar kutatóknak is fórumot biztosítson, ezért két ilyen előadásra is sor került. 2012-ben ezenkívül külön bemutatkozó konferenciát szentelt a kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület kutatóinak és kutatásainak bemutatására. Az előadások mellett az intézet számos konferenciát tartott saját falai között, melyek közül érdemes kiemelni a Szapolyai János koráról (május 15.) és a kora újkori magyarországi–erdélyi hivatalnokrétegről szervezett műhelykonferenciákat (december 4.), melyek népes hallgatóság előtt, komoly eszmecsere közepette zajlottak, és jelentős, pozitív visszhangot kaptak. A Horthy-korszakról decemberben tartott műhelykonferencia a legújabb kutatási eredmények bemutatását szolgálta a korábban kevés figyelmet kapott társadalmi szervezetek tevékenységéről.

Az intézet számos konferenciát szervezett nemzetközi fórumokkal közösen. Ezek közül kiemelendő az *Uralkodói és főúri udvarok a késő középkorban és kora újkorban* címmel Szomolányban rendezett konferencia (a Szlovák és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetei, október 22–24-én); a *Székelyföldi tudományosság – székely tudósok* címmel Székelyudvarhelyen tartott rendezvény, valamint a *Historia Siculorum* projekt. Egy pozsonyi és egy budapesti nemzetközi konferencia vizsgálta az első világháború utáni francia és angol Közép-Európa-politikát, Nyíregyházán zajlott az 1939. márciusi, az egész egykorú európai politikát megmozgató kárpátaljai válságot ilyen mélységben első ízben elemző konferencia magyar, ukrán, lengyel, szlovák, román és német kollégák részvételével. (Az utóbbi három konferenciát a European Network for Remembrance and Solidarity támogatta.) Az intézet munkatársai voltak a jelenleg a moszkvai magyar kulturális központban dolgozó kolléga által szervezett (a 19. század eleji magyar–oroszlapcsolatokról szóló) moszkvai konferencia meghatározó magyar előadói.

A 2012-es év kiemelt fontosságú feladata volt az angol nyelvű történelmi folyóirat, a *The Hungarian Historical Review* (az 1989-ben megszakadt Acta Historica új sorozata) újraindítása (Urban History 2012/1–2; Migration History 2012/3–4), amelynek célja a hazai eredmények nemzetközi megjelenítése és a nemzetközi diskurzusba való bekapcsolása. Emellett fontos a kutatási eredmények külföldi megjelenése, amit többek között az is jelez, hogy a *Harvard Cold War Studies* könyvsorozat 2012-ben elfogadta közlésre az intézet három tagjának könyvkéziratát. A nemzetközileg kiemelkedő rangú könyvsorozat hozzájárul ahhoz, hogy a magyar jelenkortörténet intenzívebben kapcsolódjék be a nemzetközi vitákba. A *The Interkit Story* című tanulmány- és dokumentumgyűjtemény kínai megjelenése, amelyben a magyar–kínai kapcsolatokról egy munkatárs közölt tanulmányt, tovább inspirálja a szovjet tömb és Kína kapcsolatainak kínai kutatását.

Az intézet alaposan kivette részét a reformáció 500. évfordulója alkalmából és a kutatók és kutatóik összekapcsolása céljából szervezett REFO500 nemzetközi alapítvány és konzorcium ez évi magyarországi rendezvényeiből. Az intézet tagjai ezenkívül több nemzetközi összehasonlító projektben vettek részt, melyeket az OTKA mellett számos nemzetközi kutatási alap és intézmény is támogatott (pl. European Network of Remembrance and Solidarity [ENRS], Visegrad Fund, Fulbright Program, Woodrow Wilson Center, Zentrum für Zeithistorische Forschung – Potsdam). Az intézet bekapcsolódott továbbá a potsdami Zentrum für Zeithistorische Forschung (ZZF) *Physical Violence and State Legitimacy in Late Socialism* című kutatási projektjébe.

Az intézeti munkatársak külföldi kapcsolatainak intenzitását jól jelzi, hogy 2012-ben közel 20 országban tartottak előadásokat jelentős nemzetközi rendezvényeken. Különösen intenzív volt a kutatók részvétele a környező országokban (Szlovákiában, Romániában, Horvátországban) tartott rendezvényeken, többször a helyi akadémia szervezésében.

Meg kell említeni végül a munkatársak hazai és külföldi folyóirat-szerkesztőségekben kifejtett aktív és intenzív tevékenységét. A legfontosabb szerkesztőbizottsági vagy szerkesztőségi tagság nemzetközi lapoknál: Austrian History Yearbook, Archivum Ottomanicum, Časopis Matice moravske, Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica, Ekonomska i ekohistorija, Eurasian Studies, The Hungarian Historical Review, Review of Croatian History, Journal of Turkish Studies, Opera historica, Osmanlı Araştırmaları, Podravina, Scrinia Slavonica, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti, Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zeitschrift für internationale Freimaurerforschung stb.). A hazai folyóiratok közül említendő:

Acta Orientalia, Hadtörténelmi Közlemények, História, Keletkutatás, Lymbus, Múlt-kor, Századok, BUKSZ, Történelmi Szemle, Turul, Urbs Várostörténeti Évkönyv, Világtörténet, Korall, Tanulmányok Budapest Múltjából c. évkönyv stb. A kutatók hazai (pl. L'Harmattan, A múlt ösvényén) és külföldi kiadványai (pl. Berlin, Edition Ungarische Geschichte) sorozatszerkesztőiként szintén növelik az intézet tudományos beágyazottságát.

A munkatársak tanulmányai és könyvfejezetei jelentős részben vezető európai és hazai folyóiratokban láttak napvilágot, így például a cambridge-i *Journal of Ecclesiastical History*, a római *Rivista di Studi Ungheresi*, a francia *Revue d'histoire diplomatique*, az örmény kutatások egyik vezető fóruma, a *Haigazian Armenological Review*, idehaza pedig a *Történelmi Szemle* és a *Századok* hasábjain. Ugyanez igaz a könyvfejezetekre és gyűjteményes kötetekre is. Többet publikáltak angolul a neves Brill Kiadó, németül az Oldenbourg gondozásában megjelent kötetekben.

Az intézet munkatársai hazai és nemzetközi (bilaterális) tudományos testület tagjaiként és vezetőiként, kuratóriumokban (European Science Foundation, EURIAS, Imre Kertész Kolleg, Jena, Willy Brandt Zentrum, Wrocław, Romanian Research Council) és tudományos tanácsokban dolgoznak. Többen tagjai az MTA Történettudományi Bizottságának és akadémiai történész vegyes bizottságoknak (magyar–bolgár, magyar–szerb, magyar–szlovák, magyar–török stb.). Rendszeresen segítik a külföldi magyar kulturális intézeteket tanácsadással és előadók küldésével.

A munkatársaik folyamatosan oktatnak valamennyi jelentős magyarországi egyetemen, több doktori iskolában vesznek részt, külön megállapodás keretében működnek közre az ELTE BTK történelem államvizsgáin; opponensként, bizottsági tagként dolgoznak a tudományos minősítés fórumain és a hazai tudományos pályázatok elbírálásában, az OTKA, TÁMOP, Nemzeti Kiválóság Program, az Akkreditációs Bizottság tisztségviselőiként és szakértőiként. Egy munkatárs a komáromi Selye János Egyetemen, két munkatárs az Egyesült Államokban, az Indiana Egyetemen és a New York-i Columbia Egyetemen oktatott.

IV. A 2012-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A magyar uralkodókoronázások és a Szent Korona 1526 és 1916 közötti történetének feltárása. Lendület II. projekt, támogatás: 190 300 000 Ft. Témavezető: Pálffy Géza. Létrejött az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport (<http://www.tti.hu/lendulet.html>). A Lendület-kutatócsoport a magyar tudományosság óriási adósságának pótlásával nem csupán a magyar állami és nemzeti szimbólumok kora újkori történetének gazdagításához, hanem a magyar lakosság történeti ismereteinek elmélyítéséhez és nemzeti identitásunk erősítéséhez is döntő mértékben kíván hozzájárulni. Bár a kutatások még csak nemrég kezdődtek, legfőbb nemzeti szimbólumunkra vonatkozóan máris számos eddig ismeretlen levéltári dokumentumot, illetve a magyar kulturális örökség részének tartható nemzeti kincset sikerült feltárni. Ezek közé tartozik például a legkorábbi koronázási magyar országzászló (Pozsony, II. Ferdinánd koronázása, 1618, ma Fraknó várában), amelyen ugyanaz a szent koronás magyar országcímer található, mint a nemrég elfogadott magyar Alkotmányban.

Az 1515. évi bécsi fejedelmi találkozó forrásainak és történetének feltárása. OTKA K-105916, támogatás: 11 825 000 Ft. Témavezető: Tringli István. A Habsburgok magyarországi uralmát megalapozó esemény nemcsak a Magyar Királyság, de egész Európa sorsára nagy

hatást gyakorolt. A szerződés létrejöttének hátterét és következményeit kívánja a projekt közelebbről megvizsgálni a források teljes körű kiaknázásával.

Magyarország világi archontológiája 1458–1526. OTKA K-100749; támogatás: 8 600 000 Ft. Témavezető: Horváth Richárd. A projekt célja olyan alap kutatás, mely a korszak kutatói számára nélkülözhetetlen kézikönyvet hoz létre a korszak politikusainak és tisztviselőinek életrajzi adatait összegyűjtve és rendszerezve.

Az Osztrák–Magyar Monarchia közös minisztertanácsi ülései jegyzőkönyveinek kiadása. OTKA K-106353, támogatás: 17 776 000 Ft. Témavezető: Fónagy Zoltán. A Habsburg Monarchiába ágyazott Magyarország 1867 utáni birodalmi és nemzetközi politikai szerepének, az osztrák–magyar kapcsolatok irányelveinek, egyúttal mindennapjainak megismerése várható a kutatás figyelmét eleddig elkerülő alapforrás feltárásától és beható elemzésétől.

Vállalkozói kultúra a 19. századi csődiratok alapján (az 1869-es pesti csődök feldolgozása). OTKA K-105086, támogatás: 9 944 000 Ft. Témavezető: Klement Judit. A projekt levéltári feltáró munkán nyugvó gazdaság- és társadalomtörténeti kutatást céloz, bevilágítva a hazai tőkés gazdaságfejlődés kezdeti időszakának működési mechanizmusába.

Magyarok és szerbek a Délvidéken a második világháborúban. OTKA K-101629, támogatás: 22 200 000 Ft. Témavezető: Hornyák Árpád. A második világháború hadtörténete mellett a történetírás sokáig elfeledett lapjaira tartozik a háború társadalom- és kultúrtörténetének megismerése, beleértve a hadsereg mellett a civil lakosság, az egyes etnikumok egymás mellett élésének mindennapjait, konfliktusait és együttműködését, a háború túlélésének stratégiáit. A projekt célja egy ilyen vizsgálat forráskiadás és monográfiák formájában.

Kollaboráció a szocialista korszakban. Az állambiztonság társadalomtörténeti forrásai. OTKA K-104408, támogatás: 7 740 000 Ft. Témavezető: Horváth Sándor. A kutatás forrásfeltáró, társadalomtörténeti alap kutatás, amely elsősorban a kollaboráció mindennapokra gyakorolt hatásával foglalkozik. Célja, hogy a kollaboráció kérdéskörének tudományos vizsgálatával érthetőbbé tegye, miként válhatott valaki a szocialista korszakban kollaboránssá, hogyan hatott ezzel környezetére, és miként változott meg emiatt az emberek mindennapi élete és emlékezete. Források, tanulmányok és monográfiák közzétételével serkenteni szeretnénk, hogy a témakörben magasabb szintű tudományos diskurzus alakuljon ki. A kutatás nemzetközi jellegét erősíti, hogy német (Stasi) és romániai titkosszolgálati iratokra is kiterjesztik a vizsgálatokat.

Memory of Everyday Collaboration in Eastern Europe [A mindennapi kollaboráció emlékezete Kelet-Európában]. European Network Remembrance and Solidarity (ENRS), támogatás: 11 000 euró. Témavezető: Horváth Sándor. A pályázat értelmében 2013-ban a témakörben nemzetközi konferenciát rendeznek, s ennek anyagára építve angol nyelvű tanulmánykötetet állítanak össze.

Bolyai János ösztöndíjak, 3 fő: Skorka Renáta, A Habsburg hercegek és a magyar királyok diplomáciai kapcsolatrendszere 1437-ig; Cieger András, A Tisztelt Ház mindennapjai. A nagypolitika társadalomtörténete; Demeter Gábor, Gazdaság és társadalom: Balkán-félsziget, Török Birodalom, 1774–1944.

V. A 2012-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balogh Margit: Ikonná dermedt emlékirat, avagy egy jó pásztor naplója: Mindszenty József bíboros emlékiratainak története. *Századok* 146: (1) 3–45. (2012)
2. Borhi László: Secret Peace Overtures, The Holocaust, and Allied Strategy vis-a-vis Germany: Hungary in the Vortex of World War II. *Journal of Cold War Studies* (Harvard – MIT) 14: (2) 29–67. (2012)
3. Bottoni, Stefano: Freundschaftliche Zusammenarbeit: Die Beziehungen der Staatssicherheitsdienste Ungarns und Rumäniens 1945 bis 1982. *Halbjahresschrift für Südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* 21: (1–2) 5–27. (2012)
4. Csaplár-Degovits Krisztián – Demeter Gábor: Társadalmi konfliktusok a skopjei szandzsák területén: Mindennapi erőszak az ottomán uralom végnapjaiban (1900–1912). *Világtörténet* 34: (3–4) 203–243. (2012)
5. Csapody Miklós: Politika és történetírás. Jakabffy és Mikó. Kolozsvár, Korunk – Komp-Press, 340 (Politika, hagyomány, műveltség. Eszmetörténeti tanulmányok.) (2012)
6. Csukovits Enikő: Emlékezés élőkről és holtakról. Miskönyv-használat és polgári vallásosság. In: Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András (szerk.): Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 311–318. (2012)
7. Erdélyi Gabriella: The Consumption of the Sacred. Popular Piety in a Late Medieval Hungarian Town. *Journal of Ecclesiastical History* 63: (1) 31–60. (2012)
8. Fejérdy András: L’Intesa semplice del 1964 tra la Santa Sede e l’Ungheria. *Rivista di Studi Ungheresi* (Nuova Serie) 11: 96–111. (2012)
9. Fiziker Róbert: „A múltat végképp eltörölni...”? Magyar–osztrák állam-, kormányfői és külügyminiszteri találkozók Sopronban és környékén (1970–1989). *Soproni Szemle* 66: (2) 130–142. (2012)
10. Fodor Pál: Az oszmán–török identitás változásai (14–17. század). In: Ács Pál, Székely Júlia (szerk.): Identitás és kultúra a török hódoltság korában. Budapest, Balassi Kiadó, 13–39. (2012)
11. Fodor Pál: Die Kriegsfinanzierung des Osmanischen Reiches im ausgehenden 16. Jahrhundert. Dargestellt am Beispiel des Feldzuges von 1596. In: Peter Rauscher, Andrea Serles, Thomas Winkelbauer (Hrsg.): Das „Blut des Staatskörpers“. München, Oldenbourg, 43–54. (*Historische Zeitschrift*, Beiheft 56.) (2012)
12. Fónagy Zoltán: Zenei nyilvánosság és polgári viselkedéskultúra. A 19. századi hangversenyterem társadalomtörténeti látószögéből. *Történelmi Szemle* 54: (4) 577–598. (2012).
13. Frisnyák Zsuzsa: Baross Gábor élete és munkássága. In: 125 éves a vasúti tisztképzés 1887–2012. Budapest, MÁV Zrt., 9–44. (2012)
14. Glück László: Egy sókamarai hivatalnok a 16. század közepén: Szigeti Szabó György deák. In: Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András (szerk.): Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 459–469 (2012)
15. Gyáni Gábor: Az urbanizáció társadalomtörténete. Kolozsvár, Korunk Komp-Press, 333. (2012)
16. Haraszi György: Vallási vagy nemzetiségi kisebbség a zsidóság? A zsidó körök és a kommunista hatalom dilemmái Magyarországon a második világháború után. In: Tischler János (szerk.): A lengyel és magyar nemzetiségi politika dilemmái a 20. században. Katowice – Varsó, Katowicei Egyetem – Varsói Magyar Kulturális Intézet, 16. (2012)

17. Hegyi Klára: Adatok Szokollu Musztafa és Kara Üvejsz budai pasák konszolidációs kísérletéhez. *Történelmi Szemle* 54: (2) 187–217. (2012)
18. Hornyák Árpád: Die Institution des Doppelbesitzes an der ungarisch–jugoslawischen Grenze zwischen den beiden Weltkriegen. *Treaties And Documents/Razprave In Gradivo*, 68: 8–39. (September 2012)
19. Horváth Richárd – Neumann Tibor: Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1493). Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 218. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (2012)
20. Horváth Sándor: Két emelet boldogság. Mindennapi szociálpolitika Budapesten a Kádárkorban. Budapest, Napvilág Kiadó, 266. (2012)
21. Horváth Sándor: Aping the West in Hungary: "Fridge Socialism" and the Making of the "Teenager". In: Oliver Kühschelm, Franz X Eder, Hannes Siegrist (eds.): *Konsum und Nation: Zur Geschichte nationalisierender Inszenierungen in der Produktkommunikation*. Bielefeld, Transcript Verlag, 279–302. (2012)
22. Jakó Klára: Havasalföld és Moldva szerepe Erdély portai kapcsolataiban. In: Ács Pál, Székely Júlia (szerk.): *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Budapest, Balassi Kiadó, 140–157. (2012)
23. Janek István: János Esterházy v Histórii stredovýchodenj Európy. *Historická Revue* 2012: (3) 46–51. (2012)
24. Kecskés D. Gusztáv: Pénzgyűjtés és propaganda. Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében. *Századok* 146: (1) 109–145. (2012)
25. Klement Judit: Hazai vállalkozók a hőskorban. A budapesti gőzmalomipar vállalkozói a 19. század második felében. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 438. (2012)
26. A füleki ferences rendház régi állománya. Katalógus. Összeáll. Martí Tibor. Eger: Eszterházy Károly Főiskola, 641. (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei 7. CXIV.) (2012)
27. Mihalik Béla Vilmos: Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1634–1746). In: Bagi Zoltán Péter, Horváth Adrienn (szerk.): *Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből*. Budapest: Históriaantik, 159–192. (2012)
28. A veszprémi káptalan 1727. és 1755. évi urbáriumai. Kálmán Dániel, Mihalik Béla Vilmos, Zarnóczki Áron (közvetteszik, bevezetővel ellátták). Karlinszky Balázs (szerk.): *Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, 158 (A Veszprémi Egyházmegye múltjából 24.)* (2012)
29. Molnár Antal: A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században. Budapest, METEM – *Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány*, 115. (METEM Könyvek 77.) (2012)
30. Molnár Antal: *Missionari benedettini ragusei nell'Ungheria Ottomana (1587–1612)*. *Rivista di Studi Ungheresi* 11: 47–68. (2012)
31. Nagy Kornél: Az erdélyi örmények katolizációja (1685–1715). Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, 250. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (2012)
32. Nagy Kornél: Archbishop Vardan Hunanean's Two Unpublished Letters of 1687 to the Holy See on the Armenians in Transylvania. *Haigazian Armenological Review* 32: 309–320. (2012)
33. Neumann Tibor: „Egytelkes nemes”. Egy középkori fogalom magyarázatához. *Történelmi Szemle* 54: (2) 337–345. (2012)

34. Nógrády Árpád: Három Sáros megyei birtokról. In: Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András (szerk.): Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 407–420. (2012)
35. Oborni Teréz: A királybírák szerepe a székely székekben a 16. század második felében. In: Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor (szerk.): „...éltünk mi sokáig 'két hazában'...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. pp. 103–122.
36. Pálffy Géza: An 'Old Empire' on the Periphery of the Old Empire: The Kingdom of Hungary and the Holy Roman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. In: R. J. W. Evans, Peter H. Wilson (eds.): The Holy Roman Empire, 1495–1806: A European Perspective. Leiden – Boston, Brill, 259–279. (Brill's Companions to European History 1.) (2012)
37. Pálffy Géza: Prekogranična povezanost Nikole IV. i Nikole VII. Zrinskog (Hrvatsko-mađarska plemićka obitelj u aristokraciji Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i u Habsburškoj Monarhiji). In: Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner (ured.): Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova. Zagreb, Matica hrvatska, 117–163. (Biblioteka Zbornici 4.) (2012)
38. Péter Katalin: Werbőczy anyanyelvi fordításainak tanulságai – értelmiségi felelősségvállalás a 16. században. *Történelmi Szemle* 54: (3) 421–440. (2012)
39. Pók Attila: Hitler meets Horthy: Six Encounters that Shook Hungary. In: Richard P. Mulcahy (ed.-in-chief), János Angi, Tibor Glant (associate eds.): Hungary Through the Centuries. Studies in Honor of Professors Steven Béla Várdy and Agnes Huszár Várdy. New York, Boulder, Distributed by the Columbia University Press, 183–200. (East European Monographs.) 2011[2012]
40. Ress Imre: Informális hatalmi tényezők a dualizmus kori magyar–horvát kormányrendszerben. In: Soksevits Dénes (szerk.): Mint nemzet a nemzettel. Tudományos tanácskozás a magyar–horvát kiegyezés 140. évfordulója emlékére. Budapest, 51–69. 2011. [2012]
41. Schmidt-Schweizer, Andreas: Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Ungarn (1949–1989/90) – Grundfaktoren und Entwicklungsphasen. In: Meinolf Arens, Klaus Rettel (Hrsg.): Minderheiten und Mehrheiten im Donau-Karpatenraum. Berlin – Cluj, 455–467. (Veröffentlichungen des Forums Hungaricum 1.) (2012)
42. Skorka Renáta: A bécsi lerakat Magyarországra vezető kiskapui. *Történelmi Szemle* 54: (1) 1–17. (2012)
43. Somogyi Éva: Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1870–1871. Budapest, Akadémiai Kiadó, 412. 2011. [2012]
44. Soós István: József főherceg-nádor titkos rendőri megfigyelése, 1805–1812. In: Csóka Ferenc (főszerk.): Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785–2011). Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 11–30. (2012)
45. Stark Tamás: A „málenkij robot” budapesti áldozatai 1944–1945. *Történelmi Szemle* 54: (2) 279–314. (2012)
46. Sudár Balázs: Pécs 1663-ban. Evlia cselebi és az első részletes városleírás. Pécs, Kronosz, 180. (2012)
47. Sz. Bíró Zoltán: Oroszország: válságos évek. Budapest, Russica Pannonica, 148. (2012)
48. Szabó András Péter: „De profundis”. Nemzeteszmeék az 1657 utáni évek erdélyi válságában. *Századok* 146: (5) 1085–1160. (2012)

49. Szakály Sándor: Napló, naplószerű emlékirat, emlékirat? Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 nyomán a naplóíró felelősségéről és a forráskritika fontosságáról. In: Horváth Jenő, Pritz Pál (szerk.): Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, Cluj-Napoca, 2011. augusztus 22–27.) azonos című paneljének anyaga. Budapest, Magyar Történelmi Társulat – Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, 82–98. (2012)
50. Szalai Miklós: Főrendiházi reform Magyarországon 1885-ben. *Századok* 146: (6) 1293–1338. (2012)
51. Szarka László: Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. *Történelmi Szemle* 54: (3) 469–490. (2012)
52. Szulovszky János: The History of Handicraft in Hungary. Budapest, Hungarian Chamber of Commerce and Industry, 180. (2012)
53. Soós István: Erinnerungskultur und Gedenkstätten im west-ungarischen Raum in der ungarischen Geschichtsschreibung des 19. Jahrhunderts mit besonderer Berücksichtigung auf das Komitat Eisenburg. In: Michael Hess (red.): Entwicklungen und Aufgaben von Gedächtnisorten in der Erinnerungskultur im pannonischen Raum vom 19. bis zum 20. Jahrhundert. Eisenstadt, 19–37. (2012)
54. Tóth Ferenc: Correspondance diplomatique relative à la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi (1703–1711). Paris – Genève, 605. (Bibliothèque de l'étude de l'Europe centrale N° 9.) (2012)
55. Tóth Ferenc: Ibrahim Müteferrika, un diplomate ottoman. *Revue d'histoire diplomatique* 125: (3) 283–295. (2012)
56. Tóth Gergely: „Civilizált” őstörténet. A magyar nyelv és a magyar nemzet eredetének kutatása Bél Mátyás életművében. *Történelmi Szemle* 54: (2) 219–246. (2012)
57. Ed. Gregorius Tóth. Textum recensuerunt notisque instruxerunt: Bernadett Benei, Ladislaus Glück [et al.]: Bel, Matthias (Bél Mátyás): Notitia Hungariae novae historico-geographica... Comitatum ineditorum Tomus II. in quo continentur Comitatus adhuc in mss. haerentes Partis Secundae Trans-Danubianae, hoc est, Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Veszprimiensis. Budapestini: Magyar Országos Levéltár – MTA BTK Történettudományi Intézete, 698. (2012)
58. Tringli István: Sátoraljaújhely. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2011. 81. (Magyar várostörténeti atlasz 2.) [2012]
59. Turbucz Dávid: Horthy Miklós, az „országgyarapító”. *Kommentár* 7: (4) 71–80. (2012)
60. Vámos Péter – James Hershberg – Sergey Radchenko – David Wolff: DuiHua guoji zhenxiang: jiekai ZhongSu guanxi zuihou jieduan de shishi. [Az Interkit valódi arca: a kínai–szovjet kapcsolatok utolsó szakaszának valódi története] (kínaiul): *Lengzhan Guojishi Yanjiu – Cold War International History Studies* 12: 1–31. (2012)
61. Varga J. János: Ivan Antun Zrinski, kraljev zatočenik. In: Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner (ured.): Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova. Zagreb, Matica hrvatska, 463–479. (Biblioteka Zbornici 4.) (2012)
62. Völgyesi Orsolya: Kölcsey és a törvényszékek elrendezéséről szóló jogügyi munkálat vitája az országgyűlésen, 1833–1834. In: Dobszay Tamás, Erdődy Gábor, Manhercz Orsolya (szerk.): Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről 1780–1948. Budapest, ELTE BTK, 261–265, 269–279. (2012)
63. Vörös Boldizsár: Kommunikáció a válságban – válság a kommunikációban? „Oroszpánik” Budapesten az őszirózsás forradalom idején. In: Baráth Magdolna, Molnár Antal (szerk.): A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.

- Budapest – Győr, Magyar Országos Levéltár – Győr-Sopron-Moson Megye Győri Levéltára, 575–584. (2012)
64. Weisz Boglárka: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 222. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (2012)
65. Zsoldos Attila: Hűséges oligarchák. In: Baráth Magdolna, Molnár Antal (szerk.): A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Budapest – Győr, Magyar Országos Levéltár – Győr-Sopron-Moson Megye Győri Levéltára, 347–354. (2012)
66. Zsoldos Attila: Nádor és helyettese: Druget János és Vilmos. *Történelmi Szemle* 54: (4) 527–541. (2012)

MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 7.; 1250 Budapest, Pf. 9.

telefon: (1) 356 6858; fax: (1) 375 9282

e-mail: zti-igazgato@btk.mta.hu; honlap: www.zti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2012-ben

- Zenetörténeti kutatások: régi zenetörténet, magyar zenetörténet, Bartók-kutatás, 20–21. századi magyar zenetörténet;
- A népzene gyűjtése, archiválása, rendszerezése, közreadása;
- A néptánc kutatása és közreadása;
- Zenei muzeológia és bibliográfia;
- A *Studia Musicologica* nemzetközi zenetudományi folyóirat szerkesztése.

II. A 2012-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Zenetörténeti kutatások

Régi zenetörténet

A miseforrások és -hagyományok repertoárjának összehasonlító vizsgálatát végző *GRADUALIA* program keretében befejeződött a késő középkori periferikus magyarországi források ellenőrzése és beillesztése a korábban kialakított, kereshető internetes rendszerbe. Ehhez kapcsolódott az esztergomi hagyomány holdudvarának tekinthető forrásanyag és a központi források viszonyának vizsgálata, amelyről hosszabb tanulmány készült.

A zágrábi egyházmegye liturgikus hagyományának feldolgozása keretében elkészült valamennyi középkori és középkor utáni zágrábi miseforrás tartalomjegyzéke, továbbá kiegészültek a mutatók a szekvenciákra vonatkozó adatokkal.

A 2012-ben nagy összegű OTKA-pályázat támogatásával indult kutatás a gregorián vizsgálatának tematikus megújítását tűzte ki célul. Ennek keretében a régi zenetörténet-kutatás adattárjai, így a nagy múltú CAO-ECE, valamint a *GRADUALIA* adatbázisai átalakulnak és kompatibilissé válnak a hasonló célú nemzetközi adatbázisokkal (*Cantus*, *Global Chant Database*), ami megkönnyíti a hazai kutatások eredményeinek a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolását. E kutatási folyamat keretében nemzetközi együttműködéssel új honlap jött létre, amelyhez 150 forrás (gradualék, missalék, antifonálék, breviariumok) tartalomjegyzékét adaptálták. Az új pályázat keretében folytatódott a *Corpus Hollandrinum* nemzetközi projekt munkálatai, melynek első gyümölcseiként 2012-ben a munkatársak két traktátus közreadását készítették elő és adták át a kiadónak. Jelentősen előrehaladtak annak a PhD-disszertációnak a munkálatai is, amelynek középpontjában a közép-európai tonáriusok vizsgálata áll, továbbá a Grazi Egyetemen PhD-disszertációt védtek meg a közép-európai sequentia-repertoár vizsgálatának témájában.

Folyamatban van két hosszabb távú forráskiadási terv kivitelezése a *Musicalia Danubiana* sorozat keretében. Az *Ulászló Graduale* monografikus feldolgozását előmozdította az MTA

Fragmenta Codicum munkacsoportjával való együttműködés, amelynek keretében a forrásról leírás készül az esztergomi egyházi könyvtárak katalógusa számára. Jelentősen előrehaladt a töredékesen fennmaradt *Váradí Antiphonale* kiadásának előkészületi munkálata, melyben különösen fontos a szlovákiai Modorban nemrég felfedezett töredékek elemzése és restaurálása, ami nélkülözhetetlen lépés volt a szétszórt forrás virtuális egyesítése terén a kiadás érdekében. A munkatársak mindkét forrás kutatásának állásáról előadások sorában adtak számot, többek között a Nemzetközi Zenetudományi Társaság Rómában megrendezett kongresszusán.

A kutatás bázisául szolgáló forrásanyag gyarapításának keretében az év során 20–25 digitális forrással gyarapodott a mikrofilmgyűjtemény. Emellett további 25 külföldi forrás digitális másolatával sikerült bővíteni a digitális archívumot, s számos eredeti digitális helyszíni felvétel készült különböző forrásokról a felsorolt kutatási témák számára (Esztergomban, Győrben és Modorban).

Magyar zenetörténet

A 16–17. századi magyar nyelvű antifónákat vizsgáló kutatás keretében elvégezték az antifónákat is tartalmazó kéziratos és nyomtatott források tételeinek ellenőrzését, továbbá három unitárius graduál antifónáinak lejegyzését, véglegesítették a 2–7. tónusú antifónák rendszerezését, és tanulmányban vizsgálták az egyes forrásokon belül az antifónák helyét. Tanulmányban vizsgálták az 1602-ben kiadott debreceni énekeskönyv előszavában említett esztergomi Psalterium szerepét a 16–17. századi graduálok repertoárja szempontjából, tanulmányozták a 16–17. századi magyar és szlovák nyelvű gregorián eredetű énekek és gyülekezeti énekek szerepét az organális többszólamúság szempontjából. A pozsonyi Comenius Egyetem megbízásából lektorálták Matthäus Apelles von Löwenstern egy motettájának közreadását.

Tanulmányban vizsgálták a 18. századi magyarországi kotta- és hangszer-inventáriumokat, valamint a piarista rend zenei gyakorlatáról fennmaradt levéltári forrásokat. Helytörténeti források bevonásával bővítették a 18. századi ének-zene oktatás történetének forrásgyűjteményét.

Az *Erkel Ferenc Operái Kritikai Kiadás* keretében kottagrafikázásra előkészítették a *Dózsa György* című opera 139 oldalát, és elkészítették a szöveggönyv forrásainak szinoptikus táblázatát. Kb. 8000 felvétellel bővítették a 19. századi operák 73 000 digitális felvétel tartalmazó archívumát a Magyar Állami Operaházban őrzött forrásokból. PhD-disszertációt készítettek az Erkel-műhely 1840 és 1857 közötti működéséről; ehhez az év folyamán tanulmányozták a népszínműveket (többek közt Ney Ferenc *A kalandor* című alkotását), valamint az *Erzsébet* előadástörténetét és átdolgozásait. A népszínmű ideológiai háttéréről előadást tartottak a Nemzetközi Zenetudományi Társaság római kongresszusán. Tanulmányokat írtak a magyar zenetörténetírás kezdeteiről, a pest-budai német színház 1800 körüli operarepertoárjáról és a hazai operarendezés kezdeteiről.

Bartók-kutatás

Bartók Béla magyarországi jogörököse kezdeményezésére a Zenetudományi Intézetnek a Bölcsészettudományi Kutatóközpontba történt integrálását követően sor került a hagyatéki szerződés revíziójára és a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a BTK főigazgatója és a

jogörökös általi aláírására. Ehhez a legutóbbi teljes körű revízió eredményeit tartalmazó és valamennyi vonatkozó dokumentumot egyesítő, bevezetővel és jegyzetekkel ellátott digitális kópia készült, mely az átdolgozott használati feltételekkel együtt a megújított szerződés melléklete.

Véglegesítették és folyamatosan bővítették a Bartók kompozícióinak digitalizált forrásairól készült belső használatú jegyzéket, a Bartók-bibliográfiai adatbázist és a levelek katalógusát. Folytatódott Bartók levelezésének digitalizálása (4366 file, 44,32 GB). Belső használatra elkészült a *Bartók Essays* kötet szkennelése és folyamatban van a szöveg fölsímetetése és ellenőrzése. 187 tételt rögzítettek a Pásztory Ditta-hagyatékban őrzött könyvek közül.

Elkészült a *Gyermekeknek* kétféle kiadása szinoptikus közreadásának kottagrafikája és korrigálása. A bázeli Sacher Stiftungban tanulmányozták *A csodálatos mandarin* egyik legfontosabb keletkezéstörténeti forrásának eddig leragasztások miatt hozzáférhetetlen részeit. Befejezték a mű keletkezéstörténeti forrásainak összevetését. További 92 kottagrafika készült el a Bartók népdalfeldolgozásai forrásfeldolgozásait valamennyi népzenei lejegyzéssel összevető összehasonlító hangjegytáblázatok közül. Kidolgozták a népdalfeldolgozások jegyzékének a honlapra alkalmazható változatát. A korai változatok átírásával megkezdték a *Mikrokosmos* keletkezéstörténetet is bemutató új kritikai kiadásának előkészítését.

A tematikus műjegyzék (*Béla Bartók Thematic Catalog*) kb. 40 címszava számára külső gyűjteményeket is bevonva adatgyűjtést végeztek (kiadások, korai szövegművek, korai bemutatók, említések levelezésben). A műjegyzék elkészült részeiből nagyobb egységeket adtak át kiadói szerkesztésre a G. Henle Verlagnak. A kiadó kezdeményezésére módosították a műjegyzék néhány rovatának belső szerkezetét, a már elkészült címszavak egy jelentős részét átdolgozták.

Tanulmányutat tettek Brüsszelbe, ahol a belga Bartók Archívumban Denijs Dille, a budapesti Archívum egykori vezetője magángyűjteményében unikális forrásokat (Geyer Stefi Bartókhöz írott, kiadatlan leveleit és ifj. Bartók Béláról és Ziegler Mártáról szóló flamand nyelvű följegyzéseket) tanulmányoztak és írtak át. A legfrissebb Bartók-monográfia tervezett szlovákiai kiadásához elkészült az elmúlt harminc év kutatástörténetét áttekintő előszó.

Tanulmányozták Bartók és a virtuozitás kérdését, előadást tartottak Bartók és a cigányság viszonyáról a Nemzetközi Zenetudományi Társaság római kongresszusán. Tanulmányt jelentettek meg a *Gyermekeknek* magyar füzetek keletkezéstörténetéről, különös tekintettel két egymással összefüggésben álló darabra (*Kanásznóta* és *Kanásztánc*) és a szlovák füzetekről, továbbá a *Kontrasztok* keletkezéséről.

20–21. századi magyar zenetörténeti kutatások

A Lendület pályázat támogatásával 2012. július 1-jén létrejött a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport. Féléves tevékenysége középpontjában a működési feltételek kialakítása állt: előkészítették az archívum leltárkönyvének számítógépes gyűjteményi adatbázist és a honlap tervét, harminc magyar zeneszerzővel, illetve örökössel állapodtak meg abban, hogy gyűjteményeiket, hagyatékaikat letétbe helyezik az archívumban. Átvették a korábbi Dohnányi Archívum gyűjteményeit, továbbá Lajtha László hagyatékát. Az új kutatócsoport konferenciát rendezett Berlász Melinda születésnapja tiszteletére.

A Népszínház 1875 és 1881 közötti színlapanyaga, valamint az OSZK, az OSZMI és a Magyar Rádió Kottatára átvizsgálása nyomán jelentősen bővült a magyarországi operettforrásokat feldolgozó adatbázis. A *Magyar Operaénekesek Adatbázisához* adatgyűjtést végeztek az 1899 és 1926 között operaházi tagként működött magyar énekesekről, többek között Bécsben is, ahol a Gesellschaft der Musikfreunde konzervatóriumában tanult magyar énekesek dokumentációját vizsgálta, valamint német színházi almanachokat dolgoztak fel. Hanglemez-történeti kutatások keretében elemezték Kovács Józsefnek az OSZK Zeneműtárában őrzött lemezgyűjteményét, valamint Tiszay Andor a pécsi Csorba Győző Megyei és Városi Könyvtárban őrzött lemezgyűjteményének magyar vonatkozású dokumentumait. 1945 utáni adatokkal bővítették a *Budapesti Hangversenyek Adatbázisát*, és kialakították a *Magyar Zenetudomány Bibliográfiájának (1900–1950)* adatbázisát.

Tanulmányozták Dohnányi vonós-versenyműveit és a Dohnányi-gyűjtemény részét képező McGlynn letéti anyagot, Sztojanovits Jenő és Vincze Ottó operettjeit, Kurtág György *Bornemisza Péter mondásai* című művét és annak politikai kontextusát, Jeney Zoltán *Halotti szertartásának* keletkezéstörténetét, a húszas években induló, Kodály és Bartók tanítványi köréhez tartozó zeneszerző-generáció magyar identitás értelmezését és a modernitáshoz fűződő viszonyát, továbbá Ligeti György népzene-kutatói tevékenységét és kései alkotásait.

Tanulmányt jelentettek meg Kodály *Színházi nyitányáról*, valamint összefoglaló tanulmányt készítettek a magyarországi operett történetéről és a magyar zenei előadó-művészet 20. századi történetéről. Az 1960–1970-es évek zeneszerzésének vizsgálata során tanulmányban dolgoztak fel a „Harmincasok” generációjának 1968 és 1972 közötti termését, valamint Szervánszky Endre zeneszerzői fordulatát.

Népzene kutatás és archiválás

Népzenei gyűjtőutakat tettek 14 erdélyi faluban. Elkészült mintegy 200 népzenei lejegyzés (vajdasági szokásanyag és hangszeres), elvégezték mintegy 100 támlap beosztásra való előkészítését, finomították a népzenei szokásrend rendszerét. A játékgyűjtemény számára 49 új játékot gyűjtöttek, 180 új játékot osztottak be, és 339 új támlapot készítettek. Elkészült 20, az új adatok beosztása következtében keletkezett játéktípus, továbbá 49 kotta és 313 dallam nélküli játékszöveg leírása. Folyamatosan fejlesztették a *Népzenei bibliográfiát*, 134 digitális dokumentummal bővítették a *Népzenei kéziratárát*.

Az OTKA támogatásával készítik elő a *Magyar Népdaltípusok Katalógusának* második kötetét, amihez feltárták az ereszkedő kvintváltó pentaton stílusba tartozó dallamok 170 típusának rendszertani struktúráját. Ugyancsak pályázati támogatással zajlik a Kodály-rendben őrzött 18–19. századi népdalok és a korabeli kottás források viszonyának kutatása, amihez elkészítették az adatbázis keretét, és megkezdték a források feltárását.

Egybevetették a Bartók által feldolgozott népdalokat Bartók egykorú népzene-kutatói munkáival. Beazonosították a Lampert-jegyzék adatait a Kodály-rendben. Tanulmányozták Lajtha László hangszerkutatói munkásságát, kiemelkedő népi énekesek előadásmódjának sajátosságait, többszólamú jelenségeket a határon túli magyarság körében, a vajdasági énekeszenés népszokásokat, a Gyimesközéplekon használatos vallásos énekeket és Gustav Küppers-Sonnenberg 1930-as években készített magyar népzenei gyűjtéseit. Kiadásra előkészítették a Deák-Szentes-kézirat és a Csikcsobotfalvi-kézirat dallamait, elkészítették a kottagrafikát, a jegyzeteket és a mutatókat. Elkészült és nyomdába került a népzene új stílusát új rendszerben,

bőséges kottás és hangzó példaanyaggal bemutató, négykötetes gyűjtemény, amely nemcsak kiemelkedő kutatói teljesítmény, de egyúttal a népzeneink jelentős részét kitevő anyag rendszerezett és forráskiadás értékű bemutatása. PhD-disszertációt védtek meg a népballada variálódásának témakörében.

A törökös nyelvű népzene kutatása körében 10 órányi felvételt készítettek Törökországban, továbbá 25 órányi kirgiz népzenei videofelvétel digitalizálását, katalogizálását és markerezését végezték el, és megkezdték a kb. 600 dallam közepes részletességű lejegyzését és a zenei elemzést. Az eredményeket több nemzetközi konferencián ismertették, és DVD-vel kiegészített monográfiát jelentettek meg a kaukázusi karacsájok népzenejéről.

A jelenkori használati zene kutatása terén a korábbi több száz órányi gyűjtésből kb. 100 oldalnyi interjú és zenei lejegyzés készült egy Tolna megyei falu zeneéletéről. Tanulmányozták a különböző korosztályoknak a zenével kapcsolatos elképzeléseit, a falu zenei életének nyilvános és magánszíntereit és az ott működő protestáns misszió zenéjét.

Magyar és angol nyelvű DVD-ROM-on jelentették meg a *Magyar Népzenei Antológiát*, amely tájegységekre bontva vezet végig a magyar nyelvterület népzenején, részletes, elemző tanulmányokban, számos hangzó példán, kottás lejegyzésen, fényképen és filmfelvételen keresztül minden korábbi összeállításnál teljesebb képet adva a magyarság népzenejéről. Kommentált kiadásban közreadták Bartók Béla hangszeres népzenei gyűjtéseit. Negyven tanulmányból álló tanulmánykötetet, valamint moldvai és bukovinai népzene-gyűjtésekből válogató DVD-ROM-ot jelentettek meg Domokos Mária tiszteletére. Angol nyelven megjelentették a 2010-ben tartott ESEM-konferencián elhangzott előadásokat. Magyar és angol nyelvű honlapot állítottak össze a 18–19. századi magyaros stílusról (stylehongrois.com).

Néptánckutatás és archiválás

Helyszíni néptáncgyűjtéseket végeztek Nagyecsedén és Jászberényben (4 órányi videofelvétel, kb. 100 fénykép és 20 oldalnyi szöveges dokumentum készült), valamint Kalotaszegen és a csehországi Vlnovban.

A hagyományos tánc mint közösségi tudás, társadalmi gyakorlat és kulturális örökség című pályázat keretében a *Tudásbázis* elnevezésű modul számára elkészítették a korábbi Néptánc kislexikon átdolgozásának módszertanát, a *Táncok* adatbázisa számára digitalizáltak 5,5 órányi fekete-fehér filmet, valamint elkészítették a *Táncírások* adatbázist, amely a Néptánc Archivum Táncírástárának metaadatai mellett tartalmazza a lejegyzések táncdialektus, típus és altípus szerint besorolását, valamint a notációk közléseinek helyét. Az ugrós táncokról tervezett monográfia-sorozat következő köteteként elkészült a 70 táncot és a hozzájuk tartozó dallamokat közreadó *Régi magyar táncstílus – Az ugrós* című kötet, amely a kanásztánc-ugrós stílusba sorolt szóló, páros, csoportos ugrósokat, valamint az eszközös táncokat mutatja be. A kötet a táncközlések számának tekintetében a magyar néptánckutatás eddigi legnagyobb vállalkozása. Előkészítették a következő, a mezőföldi táncokat feldolgozó kötetet.

1945 előtti tánc-történeti forrásokat tártak fel az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Táncarchívumában és a Magyar Filmarchívumban; ennek eredményeként elkészült a magyar néptánc 1945 előtti filmográfiája. Áttekintették és digitalizálták a Zala megyében szokásban levő néptáncokat. A hazai tánc-kutatás helyzetének felmérése céljából áttekintették a Hagyományok Háza Archivumát, a Magyar Állami Operaház dokumentumgyűjteményét és a

Honvéd Táncszínház archivált anyagát, és ehhez összehasonlító kutatásokat végeztek Bécsben. Elvégezték a Filmtár, a Fotótár és Kézirattár revízióját. Elkészítették adatbázisának tárgyszórendszerét, valamint előkészítették a *Szövegtár* internetes adatbázisát.

Az MTA SZTAKI Kognitív Informatikai Osztályával és norvég etnokoreológusokkal együttműködve olyan új tánckutatási irányt vázoltak fel, amelyben a táncos mozdulat speciális, absztrakt rögzítési módszere hordozófüggetlen, és egyben a mozdulatok és a tánc szerkezetének elemezhetőségét is biztosítja.

Zenei muzeológia

Augusztus 28-ig tartott nyitva a 2011-ben megnyílt *Liszt és a társművészetek* című, Liszt Ferenc születése kétszázadik évfordulójának tiszteletére rendezett, több mint 1000 exponátumot bemutató kiállítás.

Október 1-jén nyílt meg a *Hangszerek Magyarországon* című kiállítás, amely időrendi sorrendben, a 18. század közepétől a 20. század első két évtizedéig ad betekintést a hangszerek fejlődésébe. A hangszereket a Zenetörténeti Múzeum saját gyűjteményéből válogatták, a képzőművészeti alkotásokat számos hazai közgyűjteményből kölcsönözték. A kiállításához csatlakozott az *Érmek és jelvények a Zenetörténeti Múzeum gyűjteményéből* című tárlat, amely a 19. század elejétől a 20. század végéig 130 érem segítségével mutatja be a különféle zenei témákat, éremművészeti stílusokat, felhasznált anyagokat és technikákat. Külön egységet képez a 41 jelvény, amely a magyar kórusok, zenei egyesületek és ünnepi események jelvényeiből válogat.

November 30-án nyílt meg *A folklorista Bartók* című kiállítás, amely eredeti zenei kéziratokon, népdallejegyzéseken, leveleken, kottákon, könyveken, fényképeken és tárgyi emlékeken keresztül mutatja be a népzene-kutatás és zeneszerzés Bartók életművében megfigyelhető összefonódását. A kiállított tárgyak nagy része a Bartók Archivum gyűjteményéből származik, egyes, korábban be nem mutatott dokumentumokat a Kodály Archivumból kölcsönözték. Ugyanekkor nyílt meg a *Népi hangszerek Magyarországon* című kiállítás, amely iparművészeti és történeti szempontok szerint tekinti át a különféle népi használatú hangszertípusokat.

Restauráltak és részletesen adatoltak egy-egy Caspar Lorenz, valamint Jean-Henri Pape pianínót, továbbá 14 vonós hangszert, 1 gitárt, 17 fafűvós és 8 rézfűvós hangszert.

Konferencia

Intézeti munkatársak szervezésében rendezték meg a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság Dobszay László emlékének szentelt konferenciáját és a nemzetközi előadói gárdát felvonultató Martin György-emlékülést. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzenei Tanszékével közös szervezésben valósult meg nemzetközi konferencia a hazai népzene-szempozíció megindulása öt éves évfordulója alkalmából.

Kiadás

Az intézet munkatársainak tanulmányaival megjelentették a *Zenetudományi Dolgozatok 2011* című évkönyvet, a *Studia Musicologica* 2011-es évfolyama keretében pedig a 2010-ben rendezett *Opera and Nation* nemzetközi konferencia előadásait.

b) Tudomány és társadalom

Az intézet munkatársai folyamatos közönségszolgálati teendőket láttak el zenetörténeti, népzenei és néptánc témákban. Több könyvbemutatón ismertették az intézet munkatársainak közreműködésével készült kiadványokat. Az intézeti publikációk közül különösen a kottás kiadványok (*Musicalia Danubiana*-sorozat) a zenetudományi szakmán kívül a gyakorló muzikusok között is folyamatosan hatnak.

Jelentős érdeklődői kört vonzanak az intézet honlapján közzétett dokumentumok (különösképpen a népzenei és néptáncfelvételek): az éves egyedi látogatószám 77 000 volt, a letöltött objektumok száma 227 000, összesen 68 GB mennyiségben.

Az intézet munkatársai a zene- és táncstudomány szűkebb körén túl a zeneélet számos területén tevékenykednek. A zenetörténet kutatói zenei és kulturális folyóiratokban kritikusként elemzik a kortárs magyar zeneszerzést, zenei előadó-művészetet, operajátszást. A Bartók Archívum munkatársai szakértőként vesznek részt a Bartók Új Sorozat hangfelvételeinek előkészítésében. Az Erkel-összkiadás szerkesztői szakmai tanácsadóként működtek közre a *Hunyadi László* ösváltozatának a Magyar Állami Operaház társulata által készített lemezfelvételében. A népzene- és néptánckutató munkatársak többsége tanácsadóként, zsűritagként folyamatosan részt vállal a népzenei és néptáncmozgalom irányításában. Az intézet egy munkatársát kitüntették a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével a hagyományos hangszeres népzene kutatásában, gyűjtésében és közkinccsé tételében végzett több évtizedes munkássága elismeréséért.

Széles körben hatnak az intézeti munkatársak eredményeit a nagyközönség elé táró könyvbemutatók. A *Magyar Népzene Tára* két kötetét az MTA elnöke, a *Magyar Népzenei Antológiát* a köztársasági elnök felesége mutatta be.

A Zenetörténeti Múzeum 2009-ben megújult kiállítóterében rendezett zenetörténeti kiállítások jelentős közművelődési szerepükön túl az intézet aktuális tudományos eredményeinek publikációs fórumaként is szolgálnak. A Zenetörténeti Múzeum a tárgyév folyamán összesen kb. 8000 látogatót fogadott; 49 szervezett iskolás csoport, továbbá 136 szervezett felnőtt csoport érkezett, amelynek többsége a tárlatvezetéssel együtt rövid hangversenyt is hallhatott (127 hangversenyre került sor). Kiemelt rendezvény volt június 24-én a Múzeumok Éjszakája, amelyen a 18 órától 24 óráig tartó folyamatos programoknak összesen 800 látogatójuk volt.

Az Emberi Erőforrás Minisztérium megbízásából lebonyolították az állami tulajdonban levő mesterhangszerek szemléjét.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2012-ben

Felsőoktatás

Az előző évekhez hasonlóan az intézet szorosan együttműködött a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével a zenetudományi képzésben, annak fontos gyakorló-kutató bázisát alkotja. A zenetudományi PhD-program vezetője az intézet munkatársa, oktatói között számos intézeti munkatárs tevékenykedik előadóként, témavezetőként, bírálóként. Az intézet munkatársa vezeti a Népzenei Tanszék munkáját, és az oktatásban is több munkatárs közreműködik.

A munkatársak valamennyi kutatási témában rendszeresen fogadnak magyar és külföldi doktorandusokat és kutatókat alkalmi konzultációra. A néptánc- és táncíráskutatás területén tevékenykedő munkatársak a felsőfokú néptáncoktatás több intézményében tanítanak, illetve időszaki tanfolyamokat tartanak. 2012 folyamán az intézet munkatársai kinevezett oktatóként vagy óraadóként a következő felsőoktatási intézményekben tevékenykedtek: ELTE BTK (Zenei Tanszék), Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Zenetudományi Tanszék, Népzenei Tanszék, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet), Szegedi Tudományegyetem (Néprajzi és Kultúrantropológiai Tanszék), Magyar Táncművészeti Főiskola (Néptáncpedagógiai Tanszék).

Tudományos együttműködések

Az intézetnek érvényes együttműködési megállapodása van a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével és Egyházzene Tanszékével, az ELTE BTK Folklore Tanszékével, a Magyar Táncművészeti Főiskolával, a Néprajzi Múzeummal, az OSZK-val, az ELTE Egyetemi Könyvtárral és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárával. A tudományos együttműködést segítik a szakmai szervezetekkel, a Magyar Néprajzi Társasággal, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társasággal, a Magyar Táncstudományi Társasággal kialakított jó kapcsolatok. Az intézet munkatársainak az akadémiai bizottságokban való részvétele (Zenetudományi Bizottság, Néprajzi Bizottság, Művelődéstörténeti Bizottság, Táncstudományi Munkabizottság) a kapcsolatokat még intenzívebbé teszi. Az intézet munkatársai szakmai kapcsolatokat ápolnak a Hagyományok Házával, az Európai Folklor Intézettel, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságával.

Nemzetközi kapcsolatok

Az intézetnek az akadémiák közötti csereegyezmények keretében tématervben rögzített együttműködési megállapodása van közép- és kelet-európai országokban működő partnerintézetekkel (Szlovénia, Szlovákia, Csehország, Szerbia, Horvátország, Románia, Moldáv Köztársaság, Ausztria, Lengyelország, Észtország, Litvánia). A munkatársak aktívan részt vesznek a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, s többen tisztséget is viselnek ezek bizottságaiban. Ilyenek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS), a Nemzetközi Hagyományos Zenei Tanács (ICTM), Nemzetközi Tánc Tanács (CID), a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL). Intézeti kutató vezetésével megalakult az ICTM Dance Study Group keretében a Movement Analysis Substudy Goup.

A régi zenetörténet, a magyar zenetörténet, a zenei muzeológia és Bartók életművének kutatói Bernben, Bécsben, Dubrovnikban, Hildesheimben, Mannheimben, Szabadkán, Rómában és Varsóban, a népzene- és néptánckutatók Ankarában, Belgrádban, Cambridge-ben, Kassán,

Kazanyban, Limerickben (Írország), Londonban, Mayisban (Törökország), Nyitrán, Sarajevóban és Trabzonban (Törökország) vettek részt nemzetközi konferenciákon.

IV. A 2012-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az MTA Lendület pályázatának támogatásával alakulhatott meg a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatóközpont.

2012-ben új OTKA-témaként kezdődött a Bartók-összkiadás munkálatainak előkészítése (55 302 000 Ft), a magyarországi cantus planus és az egyetemes zenetörténet viszonyának vizsgálata (61 680 000 Ft) és az akadémiai Kodály-gyűjteményben fellelhető 18–19. századi népdalok és kottás forrásaik kapcsolatának feldolgozása (13 986 000 Ft). Ugyancsak az OTKA támogatta az Egressy Béni pályáját bemutató kismonográfia megjelentetését (533 000 Ft). Öt további zenetörténeti és népzenei téma részesült folytatólagos OTKA támogatásban, többek között a GRADUALIA, a zágrábi mise-rítus repertoárjának vizsgálata, a magyar népdaltípusok katalógusának elkészítése és a tánc mint tudás, társadalmi gyakorlat és kulturális örökség tanulmányozása (éves ösztámogatás: 42 783 000 Ft). Az OTKA által támogatott témák változatossága és a támogatásoknak a humán tudományok terén jelentősnek mondható összege jól kifejezi az intézet kutatási területeinek sokoldalúságát, illetve ennek a tudományos közösség általi elismerését.

A Nemzeti Kulturális Alap támogatta Erkel Ferenc művei kotta összkiadásának előkészítését (10 000 000 Ft), a *Zenetudományi Dolgozatok 2011* című évkönyv (600 000 Ft) és a XXVI. ESEM nemzetközi etnomuzikológiai szeminárium előadásainak megjelentetését (700 000 Ft), a *Hangszerek és zeneélet Magyarországon* című kiállítás megrendezését (2 000 000 Ft), valamint hét munkatárs külföldi konferenciárészvételének költségeit.

Az Emberi Erőforrás Minisztériumtól támogatást kapott az állami hangszerek szemléjének lebonyolítása (800 000 Ft).

V. A 2012-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Czagány Zsuzsa: Die 'coniunctae' des Corpus Hollandrinum in den mitteleuropäischen Choralhandschriften. In: Robert Klugseder (ed.): CANTUS PLANUS. Study Group of the International Musicological Society. Papers read at the 16th meeting Vienna, Austria, 2011. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Kommission für Musikforschung – Verlag Brüder Hollinek, 102–112. (2012)
2. Dalos Anna: Modernitás, önmeghatározás és a Harmincasok kibonatkozása (1968–1972). *Muzsika* 55: (10) pp. 30–35, (11) 35–38. (2012)
3. Ferenczi Ilona: Conditor alme siderum. Ergänzung zu der Kontrafaktor-Familie „Salve regina – salve rex”. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 51: 195–202. (2012)
4. Fügedi János: Motivic Microstructures and Movement Concepts of Expression in Traditional Dances. In: E. I. Dunin, A. Giurchescu, Cs. Köncei (ed.): From field to Text & Dance and Space. Proceedings of the 24th Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National

- Minorities, International Council for Traditional Music, Study Group on Ethnochoreology, 43–46. (2012)
5. Kiss Gábor: Késő középkori periférikus miseforrásaink és az esztergomi hagyomány. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 49–82. (Zenetudományi Dolgozatok 2011.) (2012)
  6. Pávai István: Az erdélyi magyar népi tánczene. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 485. (2012)
  7. Richter Pál (szerk.): Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás / Anthology of Hungarian Folk Music. Complete Digital Edition. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – FolkEurópa Kiadó, DVD-ROM (2012).
  8. Sipos János – Ufuk Tavkul: A régi magyar népzene nyomában. A kaukázusi karacsájak népzeneje. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – L'Harmattan, Budapest, 427 + DVD (2012).
  9. Szacsvai Kim Katalin: Die Erkel-Werkstatt. Die Anfänge einer Arbeitsteilung in der Komposition. *Studia Musicologica* 52: (1–4) 27–46. (2012)
  10. Szalay Olga (szerk.): Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató- zene történéssz tiszteletére. Budapest, L'Harmattan, 864. (2012)
  11. Tallián Tibor: A magyar zene történetének koncepciói a hosszú 19. században. In: L. Boka, F. Földesi, B. Mikusi (szerk.): Az identitás forrásai: hangok, szövegek, gyűjtemények. Budapest, Bibliotheca Nationalis Hungariae – Gondolat Kiadó, Budapest, 13–40. (2012)
  12. Vikárius László: Két ajándék – Bartóktól: Adalékok a zeneszerző portréjához. In: M. Ittész (szerk.): Részletek az egészhez. Tanulmányok a 19. és 20. század magyar zenéjéről. Budapest, Argumentum Kiadó – Kodály Zoltán Archívum, 220–231. (2012)